کلیات
قواعد لسان عثمانی

مجلس معارف عسکریه جانب عالیسندن عموم مکاتب رشدیه
واعدادیهٔ عسکریه شاکردانانه تدریسی تصویب
و قبول بیورلمشدر

اثر

مکتب حربیهٔ شاهانه کتابت معلمی پیاده بیکباشیلرندن

راشد

معارف نظارت جلیله سنک فی ۱۷ رجب سنه ۳۱۷ و فی ٦
تشرین ثانی سنه ۳۱۵ تاریخ و ۰۰۰ نومرولو
رخصتنامه سنی حائزدر

اسنوسال

باب عالی جاده سی — رشید افندی خاننده ۳۸
نومرولو مطبعه ده طبع اولنمشدر

۱۳۱۷

کلیات
قواعد لسان عثمانی

مجلس معارف عسکریه جانب عالیسندن عموم مکاتب رشدیه
و اعدادیۀ عسکریه شاکردانه تدریسی قبول و تصویب
بیورلمشدر

اثر
مکتب حربیۀ شاهانه کتابت معلمی پیاده بیکباشیلرندن

راشد

معارف نظارت جلیله‌سنک رخصتنامه‌سنی حائزدر

استانبول

باب عالی جاده‌سی — رشید افندی خاننده ۳۸ نومرولی مطبعه‌ده
طبع اولونمشدر

۱۳۱۷

مَدخَل

اقوام وطوائف متمدنه‌نك افادهٔ مقصد ضمننده سویله‌دكلری لفظلر مجموعنه « لسان » اطلاق اولونور .

اشبو لفظلر ایله انسان یالكز قارشوسنده‌كنه مقصدینی افاده ایده‌بیلوب غائبده بولونان شخصه مرامنی تبلیغ ایده‌مدیكندن حرفلره علامت اولمق اوزره بر طاقم شكللر ایجاد وبونلر بربرلرینه توصیل ایدیله‌رك الفاظ وبوواسطه‌ایله معانی بیان‌وافاده اولونغه‌یه باشلامشدركه اشكال‌مذكوره‌یه حرف، نقطه اشارت، دینلمش وبونلری بربرلرینه ربط ایتمه‌یه‌ده «یازی» تسمیه اولونمشدر .

برلسانی بیلمك دیمك اولسان ایله كرك شفاهاً وكركسه تحریراً مقصد ومرامنی كوزلجه آكلاتمق اقتدارینی حائز اولمق دیمك اولدیغندن قواعد لسانی تحصیل ایتمك هركسه الزمدر .

لسانمزك اصلی تركجه‌در . فقط صوكره‌دن عربی وفارسیدن برچوق كلمات وقواعد لازمه قاریشارق رونق ولطافت بولمش بو جهتله باشقه بر رنك لطیف اخذ ایده‌رك « عثمانلی » عنوان جلالت اقترانیله توسیم وتبجیل ایدلمشدر .

هرلسانك قواعدی اولسانك مفردات الفاظنك بالجمله قواعدیله تركیب كلام اصولندن وبرده فصاحته رعایتله برابر الفاظی مقتضای حاله مطابق قیلارق مزین كلام ایله ادای مرام ایتمك قواعدندن عبارتدركه برنجیسی « علم صرف » ایكنجیسی « علم نحو » اوچنجیسی دخی « علم بلاغت » دیمك اوله‌یور . بناء برین بزده اشبو كتابمزی لسان عثمانینك قواعد صرفیه ونحویه‌سنی مفصلاً جامع اولمق ولزومی قدر علم بلاغتدن دخی بحث ایله‌مك اوزره بعون‌الله تعالی اوچ قسم اوزره ترتیب ایلدك . وقوعی طبیعی اولانك سهو وخطانك ارباب فضل وكمال طرفندن دامن عفوله مستور بیورلمه‌سی مسترحمدر .

بسم الله الرحمن الرحيم

قسم اول

صرف عثمانی

صرف عثمانی ـــ عثمانلی لسانی طوغری سویله‌یوب یازمق ایچون عثمانلیجه کلمه‌لرك اصللریله صورت اشتقاق[*]واملالرینی بیلدیرن بر فندر .

هجا ـــ بر ویا برقاچ حرفله بر حرکه‌دن عبارت اولارق بردن سویله‌نیلن صدایه دینو : (کلدی) کلمه‌سی ایکی هجالیدر؛ بری «کل» دیکری «دی». (شو) (کنج) برر هجادن و(استانبول) کلمه‌سیدخی اوچ هجادن عبارتدر .

هجالر، حرفلردن مرکبدر .

حرفلر، حرکه یاردیمیله ظاهر اولور .

---

[*] آرالرنده لفظاً ومعنیً مناسبت بولونمق شرطیله بر کلمه‌دن دیکر بر کلمه چیقارمق .

{حرف}

حرف، صوته عارض اولان بر کیفیتدرکه خفت وثقلتده کندینه مماثل اولان صوت آخردن او کیفیت واسطه‌سیله کسب تمیز ایدر .

ترکجه سوزلری یازمق ایچون قوللانیلان حرفلر عربجه‌دن آلنمشدر . آنلرده شکللری آشاغیده کوستریلان یکرمی سکز حرفدر :

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز
س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق
ك ل م ن و ه ى

بو حرفلرله ترکجه وفارسی کلمه‌لرك هپسی یازلمق ممکن اولمادیغندن صوکره‌دن فارسی‌یه مخصوص اولان (پ، چ، ژ، گ) حرفلریله ترکجه‌یه مخصوص اولوب [و، ن، ى] کبی اوقونان کاف ترکی علاوه اولونمش وبونکله ترکجه‌نك حرفلری اوتوز بشه بالغ اولمشدرکه بونلره [هجا حرفلری] ویا [الفبا] دینیر .

فائده ـ [عثمانلیجه‌ده بش درلو کاف واردر]
١ ـــ کاف عربیدر. کمیك، اکمك، کاتب کلمه‌لرنده‌کی کافلر کبی :

٢ — كاف فارسیدر. كوركو، كل، كوهر كلمه‌لرنده‌كی گافلر كبی .

٣ — كاف یائیدركه «ی» كبی اوقونور. دكرمی، بكلك، دكل كلمه‌لرنده‌كی كافلر كبی .

٤ — كاف واوی «و» كبی اوقونور. اوكی بابا، اوكونمك كلمه‌لرنده‌كی كافلر كبی .

٥ — كاف نونی یاخود اضافتدركه صاغر كاف دینمكله مشهوردر. بو كافده «ن» كبی اوقونور. دكز، سنك، صوك كلمه‌لرنده كی كافلر كبی .]

حرفلر املا جهتیله ایكی‌یه آیریلیر. بونلردن بر قسمنه «حروف منفصله» ودیكرینه «حروف متصله» دینور .

حروف منفصله — یازیلشده الت طرفنه یتشمه‌ین حرفلر اولوب آنلرده اشبو : (ا د ذ ر ز ژ و) یدی عبارتدر .

حروف متصله — یازیلشده الت طرفنه یتیشن حرفلر اولوب آنلرده حروف منفصله‌نك غیری اولان حرفلردر .

حروف منفصله ومتصله كلمه‌نك اولنده، اورته‌سنده، آخرنده بولوندقلرینه نظراً آشاغیده‌كی شكللرده یازیلیرلر .

{حروف متصله‌نك رسم خطی}

حروفلرنك اشكال اصليه‌سی	كلمه‌نك باشنده	كلمه‌نك اورته‌سنده	كلمه‌نك صوكنده	مثال		
ب	بـ	ـبـ	ـب [*]	بش	تبسی	حلب
پ	پـ	ـپـ	ـپ	پتك	سپت	هپ
ت	تـ	ـتـ	ـت	تزك	پتك	سپت
ث	ثـ	ـثـ	ـث	ثواب	مثوب	عبث
ج	جـ	ـجـ	ـج	جويز	تجربه	چكيسج
چ	چـ	ـچـ	ـچ	چبكن	چيچك	هيچ
ح	حـ	ـحـ	ـح	حسد	محروم	فتح
خ	خـ	ـخـ	ـخ	خرار	بخت	مطبخ
س	سـ	ـسـ	ـس	سود	كستانه	قفس
ش	شـ	ـشـ	ـش	شكر	قيشلاق	قيش
ص	صـ	ـصـ	ـص	صباح	بصر	خالص
ض	ضـ	ـضـ	ـض	ضرر	مضرت	فيض
ط	طـ	ـطـ	ـط	طرف	تطهير	غلط
ظ	ظـ	ـظـ	ـظ	ظهور	نظر	حفظ

[*] حروف متصله، صوك حرفی حروف متصله‌دن اولان كلمه‌نك صوكنده بولونورسه اشبو اشكالده رسم اولونوب حروف منفصله ایله نهایت بولان كلمه‌نك صوكنده اشكال اصليه‌سنی دكشدرمز.

ع	عـ	ـعـ	ـع	عسكر	معقول	واسع
غ	غـ	ـغـ	ـغ	غيب	مغلوب	مبلغ
ف	فـ	ـفـ	ـف	فرق	نفر	خلف
ق	قـ	ـقـ	ـق	قدر	مقدار	شفق
ك	كـ	ـكـ	ـك	كدر	مكدر	كپك
ل	لـ	ـلـ	ـل	لقردی	بيلمك	دليل
م	مـ	ـمـ	ـم	ملك	ممنون	اهم
ن	نـ	ـنـ	ـن	نسنه	بنده	سن
ه	هـ	ـهـ	ـه	هر	بهره	عته
ی	يـ	ـيـ	ـی	ير	غيب	ولی

{ حروف منفصله‌نك رسم خطی [*] }

ا	ـ	ـ	ـا	بابا
د	ـ	ـ	ـد	پدر
ذ	ـ	ـ	ـذ	لذت
ر	ـ	ـ	ـر	هنر

[*] حروف منفصله الت طرفنه بتشمه‌دیکی ایچون کلمه‌نك باشنده بولوندیغی زمان شکل اصلیسنی دکشدرمه‌یه‌جکی کبی اورته‌سنده بولوندیغی صورتده دخی اوست طرفنه بتشدیکی شکلدن ماعدا هیچ بر شکل اخذ ایده‌مز .

ز — — ز كزر

ژ — — ژ مژده

و — — و سوز

حروف هجا، تلفظ اولونه‌لری جهتیله اوچ قسمه آیریلیرکه بر قسمی خفیف دیکری ثقیل وآخری دخی باشقه حرفلرك یاردیمیله همم خفیف وهمم ثقیل اوقونانلردرکه بونلرده مثاللریله برابر آیری آیری آشاغیده کوسترلمشدر .

{ خفیف تلفظ اولونانلر }

حروف	مثال		
ت	تذكره	تجارت	تیشه
ث	ثواب	ثیاب	ثمن
ج	جمال	جلد	جمله
د	دره	دیل	درت
ذ	ذره	ذراع	ذنوب
ز	زنبه‌رك	زیاده	زبده
ژ	ژنك	ژیان	ژول
س	سپت	سركه	سكود
ش	شكر	شفا	شبهه
ك [عربی]	كلام	كتاب	كوروك
ك [فارسی، واوی، یائی]	یكن	دوكونمك	اوكی
	بكنمك	دكرمی	

{ ثقیل تلفظ اولونانلر }

خ	خبر	ختام	خطبه
ص	صابی	صیجاق	صوئوق
ض	ضلالت	ضحك	ضروب
ط	طراق	طلاء	طیور
ظ	ظفر	ظلال	ظهور
غ	غباوت	غیاب	غروب
ق	قضأ	قیامت	قعود
ك (نونی)	آكلامق	آكا	یاكلمق

{ باشقه حرف یاردیمیله بعضاً خفیف، بعضاً ثقیل تلفظ اولونانلر }

مثال

حروف	خفیف	ثقیل
ا	اكمك	آق، آل
ب	بكجی	بولمق
پ	پكمز	پاچاوره؛ پورتقال
چ	چكی، چكیبچ	چالغی، چوقور
ح	حسد	حاضر
ر	رأس	راقم
ع	عفت	عاطل
ف	فتحه	فاصل
ل	لذت	لقمه

م	مكان	مطبخ
ن	نفس	ناظر
و	ولد، وفا	واصل، وقعه
ه	همت	هارون، طهران
ى	يشيل	يووارلاق

اوتوز بش حروف هجادن (ژ، چ، پ، گ) عربيـده اولمايوب تركارله عجملر بينـده مشترك اولديغى كبى (ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق) حرفلرى عجملرده و (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع) حرفلرى تركارده ولسان تركه مخصوص اولان اوچ درلو كاف دخى عربى و فارسيده يوقدر . بناءً عليه كلمه‌لرك شو واسطه ايله هانكى لسانه منسوب بولونديغى ، ومثلا : (حكيم، ذاكر، ژاله، عقل، دكرمى، روضه، اوك) كلمه‌لرينه نظر اولوندقده [حكيم، ذاكر، عقل، روضه] كلمه‌لرينك عربى و [ژاله] كلمه‌سنك فارسى و [دكرمى، اوك] كلمه‌لرينك دخى تركى اولديغى قولايلقله آكلاشيلير . انجق مشترك اولان حروفات ايچون لغت كتابلرينه مراجعتله حل مشكل ايديلير.

حرفلر تقسيمات مذكوره‌دن باشقه « حروف متقاربه » ، « حروف متباعده » ، « حروف فم » ، « حروف ذلاقه » ، « حروف خلق » ، « حروف متشابهه » ، « حروف قمريه » ، « حروف شمسيه » كبى اقسامه ايريليرلر .

حروف متقاربه — (د ب) ، (د ذ) ، (ض ظ) ، كبی مخرجلری بربرلرینه یاقین اولان حرفلردر .

حروف متباعده — (ب ع) ، (م ج) كبی مخرجلری اوزاق اولان حرفلردر .

حروف فم — تلفظلری دوداق واسطه سیله اولان (ب م ف و) حرفلریدر .

حروف ذلاقه — لسانه سرعت و كسكینلك ویرن (ب ر ف ل م ن) حرفلریدر .

حروف حلقیه — (ح ح ع غ ه ء) حرفلریدر .

حروف متشابهه — صدالری بربرینه زیاده بكزه ین اشبو :

ا ء ع
ت ط
ث س ص
ح خ ه
د ض
ذ ز ض ظ
ك (نونی) . ن
ك (یائی) . ی
ك (واوی) . و

یكرمی اوچ حرفدن عبارتدركه بونلر املا خصوصنده بر چوق مشكلاته بادی اولدیغندن شوراده بعض قواعد اساسیه ایله ملاحظات بیانی مناسب كورولدی .

ا — حرفی بر حرف هوائیدرکه عربیده حرکه‌لیسنه [همزه] [*] وحرکه‌سز اولانته دخی [الف] دینور . فقط عثمانلی لساننده همزه دنیلدیکی زمان شو «ء» اشارت فهم اولونارق همزه هیچ بروقتده الف طانیلماز وحرفدن دخی معدود اولماز . ترکجه الف ایکی درلودر : بری «الف مقصوره» دیکری «الف ممدوده» در . (الف مقصوره) حرف اولارق تلفظده آشکاراولان الفدر . آکشی، اتلی کلمه‌لرنده‌اولدیغی کبی . الف مقصوره کلمه‌نك اولنده حرکه‌نك اوچ درلوسنی‌ده الابیلیر . اکمك ، ایصیرغان ، اوکوز کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

(الف ممدوده) مدلی‌اولارق یازیلان الفدر . آقشام کلمه‌سنده اولدیغی کبی .

الف مقصوره کلمه‌نك صوکنده بولونورسه الف ممدوده حکمنی آلیر . فقط مد اشارتی یازلماز . آغلا، باغلا کبی .

ع — «ع» حرفی یالکز لسان عربه مخصوصدر . فارسی وترکیده بوحرف یوقدر . کرچه فارسیده بو حرفله یازلمش بعض کلمه‌لر وارسه‌ده انلرده سائر لساندن نقل اولونمشدر . ترکجه‌ده بو صدایی ویرمك ایچون (ا) یازملیدر : آلاجه ، آبلا ، آبلاق، آتلامق کبی .

ت ، ط — بو ایکی حرفك مخرجلری فرقسز کبی اولدیغندن کسکین وقالین «ت»لر اکثریتله «ط» یازلمقده‌ایسه‌ده «ط» حرفی اساساً عربه مخصوص اولدیغندن ترکجه کلمه‌لرك قالین و کسکین تالرینده «ت» ایله یازملیدر . مثلا : یوطمق یرینه (یوتمق) وچاطی یرینه (چاتی)، طونغ یرینه (تونغ) یازملیدر .

[*] عربی کلماتده بولونان همزه‌لرك صورت املاسی ایلروده فصل مخصوصنده بیان اولوناجقدر .

ث ، س ، ص — « ث » حرفی لسان عربه مخصوص اولوب ترکجه کلمه‌لرده اصلا موجود دکلدر . بونك یرینه « س » وسینك دها قاباسی « ص » ایله یازلمق تعمم ایتمشدر .
عربه مخصوص اولان (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع) حرفلرندن بعضلری لسانمزك اصلی اولان چغتای لساننده موجود ایسه‌ده انلرده عربجه‌دن آلنمه قرق اللی کلمه‌ده موجوددر ، بو حرفلرك ترکجه‌ده بولوندیغی لفظلر چغتای لساننده یوقدر . ازجمله : ترکجه‌ده (ایصلق) چغتایی اولان « ایسلغ »دن (ایصلاتمق) « ایسلاتماك » دن ، (باصمق) « باسمق » دن ، (صوك) « سونك »دن ، (صول) « سونغول »دن ، (طار) « تار »دن مبدلدر . لکن لسانمزك شیوه و تلفظنه تماميله ملایم اولمه‌سی جهتیله سینك قالین وقاباسنی « ص » ایله یازمقده تردد ایتمیز .

ح ، خ ، ه — « ح » حرفی دخی حروف عربیه‌دن اولدیغندن کلمات فارسیه ایله اصلی ترکجه اولان الفاظ عثمانیه‌ده استعمال اولونماز . بناءً علیه : « خاچ » کلمه‌سنی حاچ ، « هایقیرمق » کلمه‌سنی حایقیرمق یازمایوب صدالری بربرندن فرق ایچون ثقیللری « خ » وخفیفلری دخی « ه » ایله یازملیدر .

د ، ض — « ض » حرفی لسان عربه مخصوصدر . ترکجه‌ده یوقدر . بوصدایی ویرمك ایچون « د » حرفی یازیلیر .
کلمات عربیه‌ده بولونان « ض » حرفی ترکجه‌ده بعضاً ، ض وبعضاً ، ظ کبی اوقونور : قاضی، ضرب، ضحك ـ رضا (ظ)، ارض (ظ)، ضرر (ظ) کبی .
لسانمزده قوللانیلان کلمات عربیه ضادلرینك هانکیسی « ض » وهانکیسی « ظ » کبی اوقوناجغنی کوسترمك لغت کتابلرینك وظیفهٔ اساسیه‌سندن ایسه‌ده بووظیفه‌یی ایفا ایدر هنوز برلغت کتابمز موجود اولمادیغندن کتابك خاتمه‌سنده هر ایکی صورتله اولان ضادلی کلمه‌لرك بعضلری یازیلاجقدر .

ذ، ظ، ز — تركجه‌ده [ذ ، ظ] اولمادیغندن بوحرفلرك صدالرینی
ویرمك ایچون « ز » یازملیدر .

ك — اوچ درلو اوقونان كاف تركی یوقاروده ذكر وبیان اولوندی .
[املا] تركجه بر كلمه‌ده مطلقا كافدن صوكره « كاف نونی »
كلوب ایكی كاف بر اراده جمع اولورسه اول وقت كاف نونی
« ن » رسمنده یازیلیر .

ككیش = كنیش } كبی
ككز = كنیز

حروف شمسیه ـ حروف قمریه

چوق كره عربی اسملرك اولنه حرف تعریف دینیلان
شو : (ال) كلمه‌سی كلیر وبو اعتبارله یكرمی سكز حروف هجاً
عربیه ایكی قسمه آیریلوب برقسمنه « حروف شمسیه » ودیكر
قسمنه دخی « حروف قمریه » دینیر .

حروف شمسیه : [ت، ث، د، ذ ، ر، ز، س، ش، ص،
ض، ط، ظ، ل، ن] حرفلرندن عبارتدركه بونلردن برینك
اولنه « ال » كلمه‌سی داخل اولدیغی زمان مذكور كلمه‌نك لامی
اوقونمادیغی كبی حروف مذكوره‌ده تشدید ایله اوقونور .

مثال :

التّوبة ـ الثّبات ـ الدّلالة ـ الذّكر ـ الزّیاده ـ السّماء ـ

الشّمس - الصّلاح - الضّحی - الطّواف - الظّاهر - اللّازم - النّاس .

حروف قمریه : [ا ، ب ، ج ، ح ، خ ، ع ، غ ، ف ، ق ، ك ، م ، و ، ه ، ی] حرفلرندن عبارتدر كه « ال » حرف تعریفنك لامی كندیلرنده لفظاً ظاهر اولور . فقط حروف شمسیه كبی تشدید ایله اوقونمایوب حركهٔ اصلیه‌سیله تلفظ اولونورلر .

مثال :

الارض - الباب - الجواب - الحاج - الخفی - العزة - الغائب - الفجر - القمر - الكتابة - المؤمن - الولد - الهجرة - الیوم .

[اخطار] تركجه كلماتك اولنه هیچ بر زمان حرف تعریف الحاقی جائز اولاماز .

{ حركه }

حرفلرك اوقونابیلمه‌سی ایچون حركه‌یه محتاج اولدقلرینی بوقاروده ذكر اولونمش ایدی . حرفلرك آغزدن چیقدیغی كبی اوقونمه‌لرینه خدمت ایدن بر طاقم اشارتلر واردر كه اینشته آنلره « حركه » دینیر .

عربجه‌ده اولدیغی کبی لسان عثمانیده دخی اوچ درلو حرکه واردر. آنلرده: عربلرك فتحه، کسره، ضمه تسمیه ایتدکلری اوستون، اسره، اوتره‌در.

اشبو حرکه عثمانلی لساننده ایکی‌یه آیریلوب برینه «حرکهٔ رسمیه» دیکرینه «حرکهٔ حرفیه» نامی ویریلیر.

حرکهٔ رسمیه — لسان عربدن آلنان مذکور اوچ حرکه‌نك اشبو [بَ، بِ، بُ] اوچ اشارتله کوستریلنلریدر که برنجی واوچنجی اشارت فتحه وضمه ایچون قوللانیلوب حرفلرك اوستونه وایکنجی اشارت دخی کسره ایچون قوللانیلوب حرفلرك آلتنه وضع اولونور. [*]

اشارت مذکوره ترکجه کلمه‌لردن (ضرورت اولمادقجه) حذف اولونور. فقط حرفلر مذکور اشارتلر قونلمش کبی اوقونور.

ذکر اولونان حرکات رسمیه‌نك ایکیشر قات اولمه‌لرندن عبارت برر نوعلری دها واردر که اسمنه «تنوین» دینیلوب عربی کلمه‌لرده استعمال اولونور.

تنوین اسمك آخرینه ساکن نون حرفی کتیرمکدر. بو نون یالکز اوقویشده ظاهر اولوب رسم خطده یازلماز؛ آکا

---

[*] اشبو اشارات قرأن کریمی لحن وخطادن حفظ ایچون اوائل اسلامده ایجاد واختراع اولونمشدر.

بدل تنوین اشارتی وضع اولونور . اسمك آخرینك مفتوح ، مکسور ، ویا مضموم اولمسنه نظراً تنوین اوچ درلودرکه اشارتلری شونلردر : [بً ، بٍ ، بٌ] ،

مثال :

تنوینك نوعی	اوقونشلری	یازیلشلری
مفتوح	طَوْعَنْ	طَوْعاً
»	اَساسَنْ	اَساساً
مکسور	عَنْ قَصْدِنْ	عَنْ قَصْدٍ
»	لِمَصْلَحَتِنْ	لِمَصْلَحَةٍ
مضموم	مَعْذُورُنْ	اَلْمأْمُورُ مَعْذُورٌ
»	حَسَنُنْ	اَلْعَدْلُ حَسَنٌ

{ ضوابط }

کلمات عربیه‌نك رسم خطی ایچون حرکه وسکوندن ماعدا بر طاقم ضوابط وعلامات دها واردرکه آنلرده بروجه آتیدر :

شدّه — شو (ّ) اشارتدن عبارتدرکه بر حرفی ایکی کره اوقوتمق ایچون قوللانیلوب حرفلرك اوزرینه قونور . هر نه وقت کلمه‌ده بر جنسدن ایکی حرف یان یانه کلوبده

برنجيسى حركه‌سز ، ايكنجيسى حركه‌لى اولورسه ادغام اولونيق يعنى برنجى حرفى [*] حذف اولونوب آكا بدل ايكنجى حرفك اوزرينه شده اشارتى قونيق قواعد لسان عربدندر: حدّت ، شدّت كلمه‌لرى كبى كه اصللرى حددت ، شددت ايدى .

كلمات تركيه‌ده بو قاعده معتبر اولمايوب بر جنسدن يان يانه كلن حرفلر ايكى كره يازيليرلر : اللهمك ، تللهمك ، بللهمك كبى. ياصّى ، اوقه ، اسّى ، اصّى [**] كبى كلمه‌لر شاذدر. عربيده مستعمل اولان اشبو شده اشارتى اصلا الفك اوزرنده بولوناماز.

مد — شو (~) اشـارتدن عبـارتدركه الف حرفنه مخصوصدر.

بوندن باشقه لسان عربى وفارسيده فتحه ، كسره ، ضمه‌يى مد ايتمك ايچـون (و ، ى ، ا) حرفلرى قوللانيلوب «حروف مده» اسمنى آليرلر . بونلردن الف فتحه‌يى مد ايدر: ضابط ، خاور كلمه‌لرنده اولديغى كبى .

اكر مد اولونان فتحه الفك حركه‌سى ايســه ايكى الف بر آرايه كلمه‌مك ايچون بر الف يازيلير اما اوزرينه مذكور مد اشارتى وضع اولونور : آمر ، آهن كلمه‌لرنده‌كى مدلر كبى .

---

[*] برنجى حرفه «مُدغم» وايكنجى حرفه «مدغم فيه» ديرلر.

[**] اسّى : صاحبى، بر شيئه مالك اولان . اصّى : صيجاق .

یا کسره‌یی مد ایده‌رك اکثریتله آلتنه شو (ٖ) اشارت قونور، (حبیب ، ریگدان) کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

واو ضمه‌یی مد ایدر. (مجنون ، دلسوز) کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

وصل — شو (ٙ) اشارتدن عبارتدرکه عربی کلمه‌لرده اوقونمایاجق همزه‌نك (*) اوزرینه آتیلیر : ٱ

قطع — شو (ء) عین بتری شکلنده اولان اشارتدن عبارتدرکه بو دخی عربی‌یه مخصوص اولوب مفتوح اوقوناجق همزه‌نك اوستنه ومکسور اوقوناجق همزه‌نك آلتنه قونور : أ إ

حرکهٔ حرفیه — یالکز ترکجه‌یه مخصوص اولوب « حروف املا » دینیلان [ا ، ه ، ی ، و] حرفلرندن عبارتدر . اشبو حروف املانك باشلیجه خدمتی اوست طرفنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمکدر . اوست طرفنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمدیکی تقدیرده حرکه اعتبار اولونمایارق باشلی باشنه حرف صاییلیرلر : او ، کوی کلمه‌لرنده اولدیغی کبی ،

بونلردن (ا ، ه) اوستونه (ی) اسره‌یه (و) اوتره‌یه بدل قوللانیلیر . نته‌کیم « احمد بورجنی اوده‌دی » جمله‌سنده‌کی (اوده‌دی) کلمه‌سنه نظر اولوندقده واوك اوتره هانك اوستون یانك دخی اسره مقامنده قوللانلدیغی نمایان اولور .

[*] اشبو همزه‌یه (همزهٔ وصل) تسمیه ایدرلر .

حرفلرك اوقونشجه بعضیسی اینجه وبعضیسی دخی قالین اولدیغنه وحرکه‌لر ایسه حرفلره تابع بولوندیغنه کوره مذکور حرکه‌لر خفیف وثقیل نامیله ایکیسر قسمه وبو اقسامدن باشقه اوتره دخی آیروجه مبسوط (آچیق)، مقبوض (قپالی) نامیله ایکی قسمه دها آیریلوب ترکجه‌نك حرکات طبیعیه‌سی سکزه بالغ اولمشدر که یازیلشلری بروجه آتیدر .

فتحه
(َ) (ه ، ه) فتحهٔ خفیفه (اینجه اوستون) سن، دره، تپه
(َ) (ا) فتحهٔ ثقیله (قالین اوستون) آغز، بارداق

کسره
(ِ) (ی) کسرهٔ خفیفه (اینجه اسره) بز، ایز
(ِ) (ی) کسرهٔ ثقیله (قالین اسره) آچیق، صاچیق

ضمه
(ُ) (ۆ) ضمهٔ خفیفهٔ مبسوطه (اینجه آچیق اوتره) درت، کوز، سوز
(ُ) (ۆ) ضمهٔ ثقیلهٔ مبسوطه (قالین آچیق اوتره) طقسان، قول، چوق
(ُ) (و) ضمهٔ خفیفهٔ مقبوضه (اینجه قپالی اوتره) کل، اوزوم، توتون
(ُ) (و) ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه (قالین قپالی اوتره) شو، بو، چوقور

بالاده‌کی مثاللردن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره (ضمهٔ خفیفهٔ مبسوطه) اینجه ودوداقلر براز آچیله‌رق (ضمهٔ ثقیلهٔ مبسوطه) قالین ودوداقلر آچیق وبراز اوزانارق تلفظ اولونان (ضمهٔ خفیفهٔ مقبوضه) اینجه ودوداقلر براز صیقیلارق و (ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه) دخی قالین و دودقلری صیقوب اوزادارق اوقونان ضمه‌در .

ترکجه کلمه‌لری (دیکر لسانلردن آلنان کلمه‌لری دکل) ترکیب ایدن هجالر بیننده آهنکجه موافقت بولونمق یعنی کلمه خفیف حرکه ایله بدأ ایدرسه صوکره‌کی حرکه‌لر دخی خفیف واکر ثقیل حرکه ایله باشلارسه صوکره‌کیلرك دخی ثقیل تلفظ اولونمه‌سی شیوهٔ لسان ترکی مقتضاسندندر. کوسترمك ، اوقومق ، کیرمك ، چیقمق کبی . فقط قهوه ، لیمون کبی کلمه‌لر اساساً ترکجه اولمدقلرندن بونلرده آهنکی محافظه ایتمك مقتضی اولمدیغی کبی آهنك خارجنده قالان بعض ترکجه کلمه‌لر دخی شاذ اولارق قبول اولونور . ایناغمق کبی .

{ کلمه }

معناسی اولان هر بر لفظه کلمه دینیر .

لفظ ، انسانك آغزندن نطق طریقیله چیقان شیئه دینور.

الفاظك معنایه دلالتی ایکی طریقله‌در .

١ — وضعيه‌لر: انسان ، طاش ، ميوه كبي .

٢ — طبيعيه‌لر : اوكسوريك وبوكا مماثل اوله‌رق حالات طبيعيه‌يه دلالت ايدن اصوات كبي .

تفهيم وتفهم خصوصلرنده دلالت طبيعيه‌نك اهميتي اولماديغندن بورادن بحث ايتميه‌جكز .

دلالت وضعيه‌نك اقسام وتعريفاتي « ميزان المقال » نام منطق كتابمزده مفصلاً بيان ايدلديكندن اوراية مراجعت لزومى توصيه اولونور.

{ الفاظك اقسامى }

الفاظ ايله انلرك دلالت ايتدكلرى معنالر بيننده‌كى نسبته نظراً الفاظ، (الفاظ مترادفه)، (الفاظ متباينه)، (الفاظ متفقه)، (الفاظ منفرده) ناميله درت قسمه آيريليرٍ .

الفاظ مترادفه — ايكى وايكيدن زياده لفظلرك برمعنايه دلالت ايتمه‌سنه « ترادف » واو لفظلره‌ده ايرى ايرى « مترادف » دينور : ايدينلق، ايشيق - ايت، كوپك - انسان ، بشر، آدم كبي .

الفاظ متباينه — بهرى آيرى آيرى معنالره دلالت ايدن لفظلره «متباين» تسميه اولونور : طاش، طوپراق، انسان، اغاج كبي .
متباين لفظلر بيننده بعض كره بر نوع مشاكلهٔ لفظيه بولونور . اكر بو مشاكله معنايه عائد ايسه او لفظلره «الفاظ مشتقه» اطلاق اولونور : كلن، كليجى - حاكم، محكوم كبي . واكر مشاكلهٔ مذكوره معنايه عائد وتابع دكلسه «الفاظ متجانسه» نامى ويريليرِ : خلق، خلق - رجل، رجل - نفس، نفس - دكمك، دكمك كبي .

[اخطار] — لغتلرك اصلی تحری اولونمایارق اکثریا الفاظ متباینه مرادف ظن وعد ایدلدکلری جهتله بوخصوصه بغایت اعتنا ایتمك درجهٔ وجوبده‌در نته کیم : سیف، حسام ـ مرور، عبور لفظلری مترادف ظن ایدلمکده ایسه‌ده اصللرینی آراسه‌ق «سیف» مطلقا قلیج، «حسام» کسکین قلیج «مرور» مطلقا کچمك و «عبور» صودن کچمك معناسنه کلدیکی تظاهر ایدر .

الفاظ متفقه — بهری بر قاچ معنایه دلالت‌ایدن لفظلره «الفاظ متفقه» دینیر . بوده ایکی قسمدر، شویله که :

اکر الفاظ متفقه دلالت ایتدکلری معانیدن اولجه بر ویا بر قاچنه موضوع ایکن بالاخره مشابهت ویا سائر بر مناسبتله دیکر معنالره اطلاق اولونورسه بو مثللو لفظلره «الفاظ متشابهه» دیرلر. انسانك آدم وآدم صورتنه دلالتی کبی .

اکر لفظك دلالت ایتدیکی معنالر وضع جهتیله مساوی ایسه‌لر بو مثللو لفظلره دخی دلالت ایتدکلری معانیدن بهرینه نسبتله «الفاظ مجمله» وجمله‌سنه نسبتله «الفاظ متشارکه» اطلاق اولونور . « بیتمك » لفظنك هم نشو ونما وهمده انتها بولمه‌یه، «کوز» لفظنك چشم ، صو بیکاری ، ترازینك بر قطعه‌سی وبوکا مماثل معنالره، و « چرخ » لفظنك کوکه، واپور چرخنه، اوستوره‌جی چرخنه دلالتی کبی .

بر لفظ متشابهك اولجه وضع اولوندیغی معنادن آخر معنایه اطلاقی علی سبیل التساوی اولورسه اکا « نقل مجرد » واکر من جهة الترجیح اولورسه آکا «نقل متعارف» دینور .

نقل متعارف دخی یا عمومك توافقیله ویاخود بر قومك ویا اهل فن وصنعتك توافق وترجیحیله حاصل اولور. برنجیسنه «عرف عام» یاخود «تعارف» ایکنجیسنه «عرف خاص» یاخود «اصطلاح» تعبیر اولونور .

نقل مجرده مثال :

آى، ياش، يان، صول كبى. چونكه بو لفظلر هم وضع اولوندقلرى معنالره وهمده جهت ومدت معلومه ايله ايصلاق معنالرينه مساوات اوزره دلالت ايتمكده درلر .

تعارفه مثال :

روزكار ، دابه ، مركب ، مسافر كبى . چونكه بو لفظلر وضع اولوندقلرى معنالره دلالت ايله ديكى كبى عمومك توافقنه استناداً «روزكار» متموج هوا « دابه » آت « مركب » حيوان معهود « مسافر » مهمان معنالرنده قوللانلمشدر .

اكر لفظ معناى لغويدن برمعناى شرعى يه نقل ايدلمش ايسه اكاده « عرف شرعى » دينور . مثلا صلات لفظى لغةً دعا معناسنده مستعمل اولديغى حالده شرع اصطلاحنده نماز معناسنه وضع اولونمشدر .

عرف خاصه مثال : بغداى ، دنك ، فعل كبى . چونكه بونلر لغةً موضوع اولدقلرى معانئ معلومه ده مستعمل ايكن حسابيون اصطلاحنجه « بغداى » بردرهمك التمش درتده برينه، « دنك » درتده برينه ، فعل لفظى دخى نحويون اصطلاحنجه كلدى ، كليور كبى كلمه لره دينور .

الفاظ منفرده — يالكز برمعنايه دلالت ايدن لفظلره «الفاظ منفرده» دينوركه اقسام وتفصيلاتى محل مخصوصنده كله جكدر .

يوقاروده اسمى كچن كلمه اوچدر . انلرده : اسم ، فعل ، حرفدر.

اسم — زمان قيدى اولمقسزين باشلى باشنه برمعنى افاده ايدن شيدر : احمد، كتاب، قاره، شو، بو، كندى كبى .

فعل — معناسی اوچ زمانك برینه مقترن ومصاحب حدث اولان کلمه‌در : کلدی، کله‌یور، کله‌جك کبی.

ادات — باشلی باشنه معنی افاده ایتمه‌یوب برفعل ویا اسمك یاردیمیله معنی افاده ایدن کلمه‌در : کلدیمی کلمه‌سنده‌کی « می » لفظی کبی‌که کلدی فعلنك یاردیمیله سوأل معناسی افاده ایدر . لکن یالکز «می» دینلسه هیچ برمعنی افاده ایتمز .

برنجی مقاله

{ اسم }

اسم — (اسم مطلق، صفت، کنایات ، مصدر) نامیله درت قسمه آیریلیرکه بونلرك هربری برر بابده بیان اولوناجقدر .

باب - ١

{ اسم مطلق }

اسم مطلق — زمانه دلالت ایتمه‌یه‌رك خارجده موجود اولان ویا موجود اولمایوبده عقل وخیال و یاخود حس ایله بیلنن شیلری آچیقدن آچیغه بیلدیرن کلمه‌لره دینور : [انسان، آت ، جنت ، ملك ، عنقـا ، آجی ، قاتی] کبی که بونلردن

(انسان، آت) خارجده موجود اولدقلری ایچون حس وعقل ایله بیلندکاری کبی (جنت ، ملك) یالکز عقل ایله (عنقا) خیال و (آجی، قاتی) دخی یالکز حس ایله بیلینیر .

اسم مطلقك مدلولی خارجده موجود ایسه یعنی قابل لمس ورؤیت ایسه اکا (اسم عین) ویا (اسم ذات) و اکر دکل ایسه (اسم معنی) دینور . نته‌کیم : (باش، اغاج، طاش) اسملری اسم عین و (الم، کدر، عقل) اسملری اسم معنادر .

اسم جنس — علم :

اسم مطلق ایکی درلودر . برینه «اسم جنس» دیرلر که بر جنسك هر فردینه آیری آیری سویله‌نه‌بیلن اسمدر : (انسان ، اغاج) کبی که هر آدمه آیری آیری انسان وهر اغاجه، اغاج دینلمك صحیح اولور .

دیکرینه « علم » دیرلر که یالکز بللی بر شیئه اطلاقی صحیح اولور : (مکه ، طونه) کبی که هر شهره مکه وهر نهره طونه دینیله‌میوب یالکز معلوم اولان بلدهٔ مقدسه ایله مشهور اولان صویه اطلاق اولونور .

قطعه ، مملکت ، قصبه ، کوی ، دکز ، ایرماق ، نهر ، کول ، طاغ ، آطه وسائره کبی جغرافیا اسملریله بالعموم انسان وعطارد ، زهره کبی کواکب اسملری علمدر .

عدد قبول ایدن اسملر « اسم جنس » در . یعنی : اسم جنسلر صاییلیر . علملر ایسه صاییلماز . مثلا : اوچ الما ، بش آرمود ،

سکز قویون ، طقوز کچی دینیلوب بش علی ، سکز مصطفی ، ایکی ادرنه دینلمز .
بناءً علیه علم ایله اسم جنسی طانیمق ایچون اولنه بر صایی کتیرملی. اکر معنی صحیح اولورسه اسم جنسی والا علمدر .
اسم جنسلرك اولنه « بو ، شو ، او » کتیریلیرسه علملر کبی معرفه اولوب بر فرد معینه دلالت ایدر : او شهره کیتدم . شو آته بیندم دینیلیرکه معلوم اولان آته بیندم ، شهره کیتدم دیمك اولور .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملردن هر بری « اسم جنس » می ، یوقسه « علم » میدر ؟ خارجده موجودمیدر ، دکلیدر ؟ عقل وخیال وحسدن هانکیسیله بیلینیر ؟

او . بروسه . طاغ . چوجق . ادرنه . علم . جان . پری . عقل . دکز . شام . اکشی . یومشاق . جهنم . الما . طاش . قویون . اریك . مالتپه . قاکلیجه .

سؤال — کلمه قاچ قسمدر ؟ اسم نیه دیرلر ؟ اسم قاچ قسمه آیریلیر ؟ اسم مطلق قاچ قسمدر ؟ اسم جنس نیه دیرلر ؟ علم نیه دیرلر؟ بونلره مثال کتیریکز .

[خاصیت اسماء]

اسملرده « کمیت » ، « کیفیت » نام‌لریله ایکی خاصیت واردر.
کمیت — بر اسمك مفرد وجمع اولمه‌سیدر . ترکجه اسم

جنسلر برشیئی بیان ایدرسه آکا «مفرد» وبردن زیاده شیئی
بیان ایدرسه آکاده «جمع» دینیر .
بر اسم مفردی ترکجه جمع یاپمق ایچون آخرینه ترکجه
ادات جمع اولان (لر) لفظی الحاق ایدیلیر : اولر ، کمیلر
کبی .

شیوه — صوك هجاسی حرکهٔ ثقیله ایله نهایت بولان اسم
مفردلره «لر» ادات جمعی الحاق اولوندقده «لار»
کبی اوقونمق شیوهٔ لسان ترکی مقتضاسندندر: قوش
ـ قوشلر (قوشلار)، طاش ـ طاشلر (طاشلار)،
لیمون ـ لیمونلر (لیمونلار) کبی .

علملر جمع ایدلازلر . فقط بر اسمده اولان افرادی بیان ایتمك ویا
بر اسمده بولونان شخصلره تشبیه مرام اولونورسه ویاخود مشهور
قاملیا اسملری اشعار ایدلمك قصد ایدیلیرسه اول وقت علملر جمع
ایدیله‌بیلیرلر : (نایولیونلر) ـ (فارابیلر ، ابن‌سینالرشرقده یتشمشلردر)
ـ (غوللر ، بوربونلر) کبی .
کلامده شدت ومبالغه کوسترمك مقصود اولورسه ینه علملر جمعلنیر:
سلطان محمد ، اسکندرلره بیله غبطه بخش اولمش برسطوت جهانکیرانه‌یه
مالك ایدی کبی .
بعض اسملر واردرکه لفظلری مفرد اولدیغی حالده جمع معناسنی
افاده ایدرلر . بویله اولان اسملرەده «اسم جمع» دینور : سوری ،
اردو کبی .
یوقاروده بیان اولوندیغی اوزره بردن یوقاروسنه جمع دینور. مثلا
آتلر دنیلدکده بردن یوقاری الی نهایه آتلر مجموعی آکلاشلیر. بناً علیه

جمعك تحدیدی قصد اولونورسه اسم جنس ، اسماء اعداددن بریله برلکده کتیریلوب اصلا « لر » اداتی آلماز . مثلا : اوچ لیمون ، بش پورتقال دینیلوب اوچ لیمونلر ، بش پورتقاللر دینلمز .

[تنبیه] عبارات ترکیه آراسـنده مستعمل عربی وفارسی اسملری ترکجه « لر » اداتیله جمعلندرمك جائزدر : (ضابطلر، خانه‌لر) کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملردن مفرد اولانلری جمع وجمع اولانلری مفرد یاپیکز .

اکمك . سودلر . شـکر . قلم . کاغدلر . بارداق . سـاعت . کمی . قایقلر . باغچه . چانطه‌لر . سجاده . تسبیح . چشمه . دکنکلر . آرابه .

کیفیت ـــ اسملرك مذکر ومؤنث اولمه‌سیدر . مذکر (ارکك) ، مؤنث (دیشی) دیمکدر .

ترکجه اسملرك مذکر ویا مؤنث اولدیغنه دائر علامت مخصوصه یوقدر . آنجق مذکر بر اسمی بیـلدرمك ایچون اسمك اولنه « ارکك » ومؤنث بر اسمی اشعار ایچون « دیشی » کلمه‌سی کلیر : ارکك کدی ، دیشی کوپك کبی .

بعض اسملرك اصلنده مذکرلك ویا مؤنثلك اولدیغندن بوکبی اسملرك اولنه ارکك ویا دیشی کلمه‌لری کتیرلمز : اینـك ، طاووق ـ اوکوز ، خروس کبی که دیشی اینـك ، دیشی طاووق وکذا ارکك اوکوز ، ارکك خروس دنیلمز .

اسم جنسلر کندیلرینه بعض ادات علاوه‌سیله مختلف معنالر بیان ایدرلر. بو حالده بروجه آتی اسملری تشکیل ایدرلر.

اسم مکانه — مکان بیلدیرن یعنی بر شیئك یرینی کوسترن اسملره « اسم مکان » دینور. بوده یا (اصلی) ویا (قیاسی) اولور.

اسم مکان اصلی، کندینه بر ادات علاوه اولونمقسزین طوغریدن مکان معناسی بیلدیرن اسملردر :
او، اوطه، تارلا، آخور کبی.

اسم مکان قیاسی، قاعده ایله یاپیلانلردر. شویله که : هجاسی خفیف اولان اسملره « لك » وثقیل اولانلره « لق » الحاق اولونورسه قیاسا اسم مکان اولور. چیچکلك، لیمونلق کبی.

« لك »، « لق » لفظلرینك الحاقیله اسم بر محل ارائه ایدرسه اولوقت اسم مکان اولور یوقسه اسم مکان اولمایوب سائر معنایه دلالت ایدر. بو خصوصه زیاده دقت لازمدر. نته‌کیم مذکور اداتلر اسم عددلره لاحق اولورسه بر نوع صفت اولور : یکیرمیلك آلتون کبی.
اسم مکان اصلیلرله زمان بیان ایدن اسملره لاحق اولورسه نسبت معناسنی مشعر بر نوع صفت اولور. جنتلك آدم، اوطه‌لق جاریه، قیشلق قابوط کبی.
اکر صفتلره لاحق اولورسه معنای مصدری افاده ایدر : بیوکلك، کوچکلك کبی.
مصدر اصلیلرك اداتنی « آق » لفظنه تبدیل ایله دخی اسم مکان

یاپیلەبیلیرسەدە بو صورت مطرد اولارق هر مصدردن یاپیلامایوب بعض مصدرلرە مخصوصدر .

یاتمق — یاتاق
باتمق — باتاق
اوطورمق — اوطوراق
قونمق — قوناق
طورمق — طوراق .. کبی .

اسم مکان ، کرك اصلی اولسون وکرك قیاسی اولسون « لر » ایلە جمعلنیر .

اسم	ادات مکان			اسم مکان	
دیکن	لك	دیکنلك	مفرد	دیکنلکلر	جمع
کومور	لك	کوموركلك		کومورلکلر	
چالی	لق	چالیلق		چالیلقلر	
اودون	لق	اودونلق		اودونلقلر	

قوش اسملری اولان (ککلك ، چوللق) کبی کلمەلرك آخرندەکی « لك ، لق » نفس کلمەدن اولدیغی ایچون بونلر اسم مکان اولاماز .

اشبو اسم مکان اداتی اولان (لك ، لق) کلمەلری اکثریتلە کثرت افادە ایدرلر: چالیلق، طاشلق کبی‌کە چالیسی وطاشی چوق یر دیمکدر. بعضاً کثرت معناسنی متضمن اولماز : قاووقلق کبی .

تمرین

آشاغیدەکی کلمەلردن اسم جنس اولانلری « اسم مکان » واسم مکان اولانلری اسم جنس یاپیکز .

طاش . اغاج . لیمونلق . قیا . میشه‌لك . اورمانلق . چمن . باغلق . خرما . طوزلق . بیبر . اودوناق . پرنار . پورتقاللق . چیچك . دفه . قوم . پاروچ .

سؤال — مفرد نیه دیرلر ؟ جمع نیه دیرلر ؟ ترکجه اسملر نصل جمع یاپیلیر ؟ اسم مکان نیه دیرلر ؟ قاچ قسمدر ؟ بر اسمی ، اسم مکان یاپمق ایچون قاعده ندر ؟

اسم تصغیر — تصغیر، کوچلتمك دیمکدر . بو اسمده مدلولك کوچکلکنی بیلدردیکی ایچون «اسم تصغیر» دینور . ترکجه‌ده اسم تصغیر، اسمك آخرینه [جك، جکز ـ جق، جغز] اداتلرینك علاوه‌سیله یاپیلیر. شو قدرکه (جك، جکز) صوك هجاسی خفیف و (جق، جغز) ثقیل اولان اسملره لاحق اولور .

اسم — دره . کوی . اوطه . قوش

اسم تصغیر — دره‌جك. کویجکز. اوطه‌جق قوشجغز کبی .

بر هجالی اولان اسملره اکثریا « جکز، جغز » الحاق ایدیلیر : اوجکز، پرجکز، قوشجغز، اوتجغز کبی .

ایکی وایکیدن زیاده هجالی حاوی اولان اسملره [جك، جکز ـ جق، جغز] دن هر بری الحاق ایدیله‌بیلیر. «قلمجك ـ کتابجق» دینلدیکی کبی «قلمجکز ـ کتابجغز» دخی دینیلیر.

لسانه هانکیسی خوش کلیرسه او ترجیح اولونور . مثلا : یمکجك ـ بارداجق دیمکدن «یمکجکز ـ بارداجغز» دیمك لسانه دها خوش وطاتلی کلدیکندن البته ترجیح اولونور .

ایکی ساکن ایله نهایت بولان کلمه‌لره «جك» و « جق » الحاقی پك زیاده ثقیل اولمسی جهتیله بو کبی کلماته یالکز «جکز»، « جغز » الحاقی لازمدر . مثلا «فرنك» ، «کنج» کلمه‌لرینك تصغیرنده « فرنکجك »، «کنججك» دیمکدن زیاده (فرنکجکز، کنججکز) دیمك سلیقه‌یه دها زیاده مساعددر .

[قاعده] «جك»، «جق» الحاق اولونان کلمه‌نك آخرنده قاف ویا کاف بولونورسه اشبو قاف وکاف حذف واسقاط ایدیلیر : (دوشه‌ك ـ دوشه‌جك)، (اشك ـ اشه‌جك)، (قولاق ـ قولاجق)، (دوداق ـ دوداجق) کبی .

ادات تصغیر اولان «جك» ایله «جق» بعض صفتلرك آخرینه علاوه اولونارق ادات مبالغه اولور . « کوربه‌جك ـ قیصه‌جق » کبی که پك کوربه، پك قیصه دیمك اولور .

بعض صفتلرك آخرلرینه الحاقلرنده صفتلرك آخری تحریك ایدیلیر : « آزاجق ـ آزیجق ـ طاراجق » کبی .

بیوك، کوچك صفتلرینه الحاقنده جیملرك کسره‌سی فتحه‌یه تبدیل اولونور : بیوجك ـ کوچیجك کبی . فقط یوکسه‌جك، بیوجك کبی صفتلرده مذکور اداتلر مبالغه دکل، ادات تقلیلدر. زیرا «یوکسه‌جك» یوکسکجه «بیوجك» بیوکجه دیمکدر. والحاصل بونلر هر صفته صورت مطرده‌ده الحاق ایدیله‌مدیکی جهتله سماعیدرلر .

[اخطار] — (کرك مبالغه وکرکسه تقلیل مقامنده اصلا « جکز ـ جغز » استعمال اولونماز .)

لسان عثمانيده مستعمل عربى وفارسى اسملرى قاعدۀ تركيه اوزره تصغير و عبارۀ تركيه آراسنده استعمال ايتمك جائزدر: دكانجق ــ خانه‌جك كبى .

قاعدۀ تركيه اوزره ياپيلان اسم تصغيرلر عموميتله «لر» ايله جمعلنير : دره‌جكلر، اوطه‌جقلر، كوچجـكـزلر، قوشـجغزلر، خانه‌جكلر، دكانجقلر كبى .

تمرين

آشاغيده‌كى كلمه‌لردن اسم اولانلرى، اسم تصغير واسم تصغير اولانلرى دخى اسم ياپيكز :

دستى تپسيجك. ير. اوواجق . آدم. قوزى. اوغلانجق باش . ديز . دوداجق . طولاب . قياجق . قولاق . بارداق . يتاق . الما . ببك . قاز ، بل .

سؤال ــ اسم تصغير نيه ديرلر ؟ بر هجالى اسـملر نصل اسم تصغير ياپيـليرِ ؟ بردن زياده هجالى اسـملر نصـل تصغير ياپيليرِ ؟ اسم تصغيرلر نه وجهله جمع قيلنور ؟ آخرنده قاف ويا كاف اولان اسملرك تصغيرى نصل اولور ؟

اسم آلت ــ بر ايشـك اجراسـنه واسطه اولان شيئى بيلديرن اسمدر . اسم آلت، اصلى وقياسى اولمق اوزره ايكى قسمدر .

اصلی : طوغریدن طوغری‌یه بر آلتـه دلالت ایدن اسمدر : بالطه، بیچاق . . . گبی .

قیاسی : ادوات اعانه‌سیله فعللردن یاپیلانلردر . شویله‌که: مادهٔ فعللره [ك .. ق ـ گی ـ گو ـ قی ـ غی ـ غو ـ کج ـ آج] الحاق ایدیلیرسه‌ده بوصورت هرماده‌ده جاری اولمدیغندن بونك تشکیلی‌ده سماعیدر .

مادهٔ فعل	اسم آلت
اله	اله‌ك
کوره	کوره‌ك
طرا	طراق
کس	کسگی
سوز	سوزگو
سور	سورگو
باص	باصقی
صار	صارغی
بور	بورغو
قیص	قیصاج
سوز	سوزکج ... گبی .

بونلر دخی دیگر اسملر گبی « لر » ایله جمعله‌نیر : سوزکیلر، بورغولر گبی .

تمرين

آشاغيده‌كی كلمه‌لردن اسم آلت اولانلری كوستریكز . اسم آلت اولمایانلری دخی اسم آلت یاپیكز .

آناختار . چاپه . باصمق . الهمك . قاصمق . صارغی . سوزمك . چووالدیز . كسكی . چالمق . اسقره . بورمق .

سؤال — اسم آلت نیه دیرلر ؟ اسم آلت قاچ قسمدر ؟ قیاساً اسم آلت نصل یاپیلیر ؟

§

اسم منسوب — آشاغیده صفت قیاسیه بحثنده ذكر وبیان اولوناجقدر .

[احوال اسماء]

اسملر باشلیجه دزت حال اوزره بولونور . او ، درت حال دخی [مجرد ، مفعول به ، مفعول الیه ، مضاف الیه] حالیدر . [*]

[*] احوال مذكوره بحث مخصوصنده انواع سائره‌سیله برلكده مفصلاً بیان ایدیله‌جك ایسه‌ده صرفك بعض بحثلرینی اكلامه‌یه مدار اولمق اوزره یالكز بو درت حالك بوراده ذكر وبیانه لزوم كورولمشدر .

مجرد ــ کندیسنه بر شی علاوه اولونمایارق هیئت اصلیه‌سیله قوللانیلان اسمدر : او ، اکمك ، بارداق کبی .

مفعول به ــ مجردك آخری جرکهٔ حرفیه ایله مکسور قیلنان اسمدر که بو حالده مجردك آخرینه بر « ی » اقتضا ایدر : اوی ، اکمکی ، بارداغی کبی .

مفعول الیه ــ مجردك آخری حرکهٔ حرفیه ایله مفتوح قیلنان اسمدر که بو صورتده مجردك آخرینه بر « ه » علاوه‌سی ایجاب ایدر : اوه ، اکمکه ، بارداغه کبی .

مضاف الیه ــ مجردك آخری حرکهٔ رسمیه ایله مکسور قیلندقدن صوکره ساکن بر « ڭ » کاف نونی [*] الحاق اولونان اسمدر : اوڭ ، اکمکڭ ، بارداغڭ کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی عباره‌ده (مجرد ، مفعول به ، مفعول الیه ، مضاف الیه) حالنده بولونان کلمه‌لری آییریکز .

انسان کوچك ایکن مکتبه کیدر ، درسه چالیشیر ، اوقور یازار ایسه عالم اولور . انسان عالم اولورسه آنی هرکس سوەر ، هرکسك سودیکی آدم عزیز اولور .

اوقومایانی ، یازمایانی جاهل دیو کیمسه سومز ، اعتبار

[*] مذکور کاف اسکیدنبری « صاغر کاف » دینلمکله مشهوردر .

ایتمز . چوجقلر ! سزده مکتبکزه کوزلجه کیدیکز . درسکزی اوقوییکز ، یازیکزی یازیکز که بیودیککز وقت سزەده عالمدر دیو هر کس اعتبار ایتسون .

تمرین دیکر

آشاغیدەکی اسملرك درت حالنی یازیکز .

باش . ال . طاش . باقر . اودون . دمیر . کمور . قورشون . آتش . یاغمور . دکز . دومان . سپت . آرمود . راف . فس . کوملك . چوراپ . دیز .

سؤال — اسملر قاچ حال اوزره بولونور ؟ بولوندیغی حاللرك اسملری ندر ؟ بر اسم مجرد ، نصل مفعول به ، مفعول الیه ، مضاف الیه یاپیلیر ؟ بونلره مثال یازیکز .

{ قواعد مهمه }

[قاعده] — آخری حرکەلی اولان یعنی حروف املا اولان (و ، ی ، ا ، ه) حرفلرندن بریله نهایت بولان مجرد اسملرك مفعول به ، . . . الیه ، حاللرنده آخرلرینه علاوه اولوناجق (ی ، ه) دن اول بر « ی » ومضاف الیه حاللرندەده (ڭ) دن اول بر «ن» زیاده ایدیلیر .

مثال:

مجرد	—	قپو	تپسی	الما	دره
مفعول به	—	قپویی	تپسی‌یی	المایی	دره‌یی
مفعول الیه	—	قپویه	تپسی‌یه	المایه	دره‌یه
مضاف الیه	—	قپونك	تپسی‌نك	المانك	دره‌نك کبی

(صو) لفظنك مضاف الیهنده «صونك» دینلمه‌یوب شاذ اوله‌رق «صویك» دینور .

اكر اسمك آخرنده اولان (و، ی، ا، ه) حروف املادن اولمایوب اصل کلمه‌دن جزء اولورسه اول زمان مفعول ومضاف الیه حاللرنده «ی، ن» زیاده ایدلمز .

مثال:

مجرد	مفعول‌به	مفعول‌الیه	مضاف‌الیه
او	اوی	اوه	اوك
کوی	کویی	کویه	کویك . . . کبی

(قاعده) — بردن زیاده هجـایی حاوی اولان کلمه‌لرك آخرلرنده‌کی ساکن قافلر حرکه‌لندکده «غ»ه تبدیل اولنور .

مثال:

مجرد	—	ایرماق	اولوق	اياق
مفعول‌به	—	ایرماغی	اولوغی	اياغی
معفول‌الیه	—	ایرماغه	اولوغه	اياغه
مضاف‌الیه	—	ایرماغك	اولوغك	اياغك . . . کبی

[اخطـار] بو قاعده آنجق تركى الاصل اولان كلماته مخصوصـدر . عربى وفارسى ويا اجنبى اسـملرده بو تبدلات وقوعه كلمز .

اكر كلمه برهجالى اولورسه اول وقت قاف « غ » ه تحويل اولونماز .

مثال :

مجرد — اوق طوق . . .
مفعول به — اوقى طوقى . . .
مفعول اليه — اوقه طوقه . . .
مضاف اليه — اوقك طوقك . . . كبى [*]

(قاعده) — بردن زياده هجايى حاوى كلمه‌لرك نهايتلرنده بولونان ساكن كاف عربيلر [**] حركه‌لندكده (گ) ه كاف فارسى يه تبديل اولونور .

(قاعده) — بردن زياده هجايى حاوى اولان اسـملرك آخرنده‌كى ساكن (چ) حرفى حركه‌لندكده « ج » حرفنه تبديل اولونور .

---

[*] چوق ، يوق كلمه‌لرى مستثنادر .
[**] كتاب لفظنده‌كى كاف كبى صدا ويرن كافلر : اكمك .

مثال :

مجرد	مفعول به	مفعول اليه	مضاف اليه
كوملك	كوملكی	كوملكه	كوملكك
چوملك	چوملكی	چوملكه	چوملكك
طوپاچ	طوپاجی	طوپاجه	طوپاجك
كيرچ	كيرجی	كيرجه	كيرجك

اکر اسم برهجالی اولورسه مذکور کاف وچیم (گ، ج)ه تبدیل اولونمایوب حالی اوزره قالیر .

مثال :

كوك [*]	كوكی	كوكه	كوكك
ترك	تركی	تركه	تركك
اوچ	اوچی	اوچه	اوچك
صوچ	صوچی	صوچه	صوچك

تمرین

اشاغیده‌کی اسملرك درت حالنی آیری آیری یازیکز

اووا . طوپراق . قیا . قیي . یلك . کشکك . چوربا . قاشیق . تپه . طالغه . قوی . چای . اویقو . قویو . دستی . دره . کولکه . دری . بیلك . دیرسك . قولاق . بوی .

[*] اغاچ کوکی .

صوى . خالى . اوتو . اورتو . كدى . كوپك . كمى . قوقو . كوله .

{ اسماء عربيه }

لسان عثمانيده اكثريتله مستعمل اولان اسماء عربيه «اصلى» و «ذو زياده» اولمق اوزره ايكى قسمدن عبارت اولارق هر برى مختلف وزنلرده كلير .

اسماء اصليه — اسماء اصليه جميع حروفى اصل اولان اسملردر . بونلرده : اوچ، درت ويا بش حرفلى اولورلو كه هر برلرينك وزنلرى بروجه آتى كوسترلمشدر :

ثلاثى يعنى اوچ حرفلى اولان اسم اصليلرك اوزانى { شَمْس قَمَرْ كَتِفْ رَجُلْ رِجْل عِنَبْ
إِبِلْ قُفْل لُغَزْ أُذُنْ

رباعى يعنى درت حرفلى اسم اصليلرك اوزانى { دَفْتَرْ دِرْهَمْ زِبْرِج زُخْرُفْ قِمَطْر
طُحْلَبْ عُلَبِط

خماسى يعنى بش حرفلى اولان اسم اصليلرك اوزانى { سَفَرْجَلْ جَحْمَرِش خُزَعْبِلْ اِصْطَبْل

ذو زیاده — کندیسنه شو [س . ع . ل . ت . م . و . ن . ی . ه . ا] اون حرفدن بعض حرف زیاده قیلنانیدر: (جوهر، سحاب، اکرام، تکریم، استفهام)ده اولدیغی کبی . زیرا بونلرك اصللری (جهر ، سحب ، کرم ، فهم) ماده‌لری اولوب بونلره صره‌سیله [و ، ا ، ء ، ا ، ت ی ، ء س ت ا] حرفلری زیاده قیلنمشدر .

ذو زیاده اسملری قاموسدن بولمق ومعانیسنه واقف اولمق مطلقا انلرك اصللرینی بیلمه‌یه متوقفدر . زیرا کتب معتبرهٔ لغت قاعدهٔ اشتقاقه رعایتله ترتیب وتنظیم اولوندیغندن الفاظ مفرده‌نك جمله‌سی مواد اصلیه اعتباریله حروف هجا ترتیبی اوزره مرتبدر . شویله که : الفاظك مواد اصلیه‌سنك برنجی حرفیله نهایتکی حرفنه رعایت اولونوب زائد اولان حرفلر نظر اعتباره آلنمامشدر . بوایکی حرفدن نهایتکی حرف «باب» واولکی حرف « فصل » اعتبار اولونمش وهر باب حروف هجا عددنجه فصللره تقسیم ایدلمشدر .

مثلا : یوقاروده‌کی مثاللردن «جوهر» کلمه‌سنی قاموسده بولمق ایچون مذکور کلمه‌نك اصلی اولان جهر کلمه‌سنی تحری ایتملی بونی بولمق ایچونده (اصل مذکورك نهایتی « ر » واولی « ج » اولدیغندن) را بابنك جیم فصلنه وکذا « اکرام » و « تکریم » کلمه‌لرینی بولمق ایچون میم بابنك کاف فصلنه مراجعت ایتملیدر .

§

عربی اسم جنسلری ایله علملری ترکجه‌ده مستعملدر . شوقدرکه اسماء عربیه عبارهٔ ترکیه اراسنده استعمال اولوندیغی وقت اصلا اعراب معتبر دکلدر . دائما وقف حالنده تلفظ

اولونور . فقط (نحو قسمنده كوريله‌جكى اوزره) مضاف وموصوف اولدقلرى زمان كسر ايله اوقونور . فضيلتِ انسان طفلِ عاقل كبى. كذلك تنوين دخى معتبر دكلدر. لكن كنديلرينه ادوات عربيه داخل اولدقده ويا بر تركيب عربيده بولوندقلرنده وياخود حال، تمييز واقع اولدقلرنده تنوين وحرف تعريف ايله استعمال اولونورلر : عن قصدٍ ، لمصلحةٍ ، سالماً كلدم، سناً بيوكدر، دارالتعليم، وجهاً من الوجوه كبى .

§

{ كميت اسماء عربيّه }

لسان عثمانيده مستعمل اولان اسماء عربيه تركجه « لر » اداتيله جمعلنه‌رك عبارهٔ تركيه مياننده قوللانيلديغى اسماء تركيه بحثنده بيان اولونمش ايدى. بعضاً دخى اسماء عربيه قاعدهٔ فارسيه اوزره جمعلنه‌رك استعمال اولونور : ضابط . (ضابطان) ـ مشير . (مشيران) كبى .

تركجه‌ده بره مفرد وبردن يوقاروسنه جمع دينورسه‌ده عربيده ايكى‌يى بيلديرمك ايچون آيريجه‌برده (تثنيه) صيغه‌سى واردر .

اسماء عربيه‌نك قاعدهٔ عربيه اوزره ياپيلان تثنيه وجمع صيغه‌لرى لسان عثمانيده كثرتله مستعملدر .

{ تثنيه }

عربیده اسم مفردلرك آخرینه ماقبلی مفتوح « ان » یاخود « ی ن » کتیریله‌رك تثنیه یاپیلیر . فقط « ی ن » ایله یاپیلان تثنیه لسان عثمانیده چوق قوللانیلیر : ثلث = ثلثان، ثلثین ـ حرم = حرمین ـ محترم = محترمین کبی .

آخرلرنده ها صورتنده تاء تأنیث بولونان اسملرك تثنیه‌لرنده تانك نقطه‌لری اعاده قیلنور : سنه . سنتین ـ شفه شفتین کبی.

تمرین

اشاغیده‌کی عربی اسملردن قوس ایچنده اولانلری برنجی و دیکرلرینی ایکنجی قاعده‌یه تطبیقاً تثنیه یاپیکز .

سبط . سطح . (ثلث) . قوس . قطر . خط . عدد . رکعة . عید . حرم . فتحه . کسره . شعبه . (ضدّ) . جماعة . (زاویه) . مزبوره . مزبور . مرقومه . سنه .

{ جمع }

عربیده « جمع سالم » ، « جمع مکسر » نامیله ایکی درلو جمع واردر .

جمع سالم ــ مفردینك صیغه‌سی بوزولمقسزین یاپیلان جمعدرکه یا مذکر و یا مؤنث اولور .

جمع مذكر سالم — ذوی‌العقولدن اولان مذكر اسملرك صفت نوعيله علملرينه مخصوصدر . فقط علملرك جمع مذكر سالمی عثمانليجه‌ده مستعمل دكلدر .

مفردك آخرينه ماقبلی مضموم « و ن » ويا ماقبلی مكسور « ی ن » كتيريليرسه جمع مذكر سالم اولور : مسلم (مسلمون، مسلمين) معلم (معلمون ، معلمين) مأمور (مأمورون ، مأمورين) كبی .

ذوی‌العقولك صفت نوعندن اولمايان اسملر جمع مذكر سالم صيغه‌سيله جمع ياپيلامازلر . فقط سنه، عالم، ارض كبی بعض اسملر ذوی‌العقولك صفت نوعندن اولمادقلری حالده (سنون، سنين – عالمون، عالمين – ارضون، ارضين) صورتيله جمعلنمش ايسه‌ده بونلر شاذ قيلنديلر .

[اخطار] « ی ن » ايله ياپيلان جمع مذكر سالملر « و ن » ايله ياپيلانلردن زياده لسانمزده مستعمل اولديغی كبی بو صورت سليقه‌مزه پك ملايم بولونديغندن بونك صورت آخره ترجيحی التزام اولونمليدر .]

جمع مؤنث سالم — مؤنث اسملرك تا تأنيثی حذف اولوندقدن صوكره آخرينه « ات » كتيريله‌رك ياپيلان جمعدر : طالبه (طالبات) . مخدره (مخدرات) . معجزه (معجزات) كبی .

آخرنده تا تأنيثدن اول الف بولنان اسملرك جمعنده الف

واوه قلب اولونور : ذات (ذوات) . ادات (ادوات) . صلاة (صلوات) کبی .

فَعْلَه، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالملری سکونك فتحه‌یه تبدیلیله «فَعَلات» صورتنده کلیر: جبهه (جبهات). وحدة (وَحَدات) کبی. اکر وزن مذکورده اولان کلمه‌نك اورته‌سی واو یاخود یا اولورسه جمعنده سکون فتحه‌یه تبدیل اولونماز : عورة (عوْرات) . صیحه (صیْحات) کبی .

فِعْلَه ، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالمی « فِعْلات ، فِعَلات ، فِعِلات » صورتنده اولارق اوچ درلو کلمك جائزدر : خدمت (خدمات ، خِدَمات ، خِدِمات) . حلیه (حِلْیات ، حِلَیات ، حِلِیات) کبی.

فُعْلَه ، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالمی « فُعْلات ، فُعَلات ، فُعُلات » وزننده اولارق اوچ وجهله کلمك جائزدر . « حُجْرة » نك جمعنده (حُجْرات، حُجَرات، حُجُرات) و«خطوه[*] »نك جمعنده (خطْوات ، خطَوات ، خطُوات) دینیله‌بیلیر. فقط لسان عثمانیده مذکور ایکی وزنك صور ثلاثه‌سندن هانکیسی شایع ایسه او قوللانیلیر. نته‌کیم « خدمة » نك جمعنده خِدَمات مستعملدر .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لرك جمع مذکر سالمنی یازیکز .

[*] خطوه : خانك ضم وفتحیله معتبر ایسه‌ده لسان عثمانیده خانك فتحیله قبول اولونارق استعمال اولونا کلمکده‌در .

سيّاح . حاضر . معاهد . معاصر . مأمور . مدعوّ . متقدِّم . متبحر . مورخ . متقاعد .

سؤال — عربيده جمع سالم نصل جمعدر ؟ جمع مذكر سالم كيملره مخصوصدر ؟ جمع مذكر سالم نصل ياپيلير ؟ جمع مؤنث سالم نصل ياپيلير ؟ آخرنده تاء تأنيثدن اول الف بولونان اسملرك جمع مؤنث سالمنده نه اولور ؟ « فعله » وزننده اولان اسملرك جمعنده نه تبدلات وقوعه كلير ؟ « فعله » و « فُعله » وزنندهكى اسملرك جمع مؤنث سالمنده قاچ صورت واردر ؟

جمع مكسر — مفردينك صيغهسى بوزولارق حاصل اولان جمعدر : رُجل (رجال) كتب (كتاب) كبى .

هر اسم مفردك بر قاچ جمع مكسرى بولونابيلوب بونلركده بر طاقمى اوچدن اونه قدر و بر طاقميده اوندن يوقاريسنه دلالت ايدر . مثلا : اون قدر قليجه « أسياف » و آندن يوقاريسنه « سيوف » دينور . بو جهتله جمع مكسر ايكى قسمه آيريلوب اوچدن اونه قدر دلالت ايدنلره « جمع قلّت » و آندن زيادهيه دلالت ايدنلره « جمع كثرت » دينور .

جمع قلتك وزنلرى [أفعُل ، أفعال ، أفعلة ، فعلة] در .

جمع مكسرلرك وزنلرى پك چوق اولارق لغت كتابلرينه مراجعتله بيلنهجكندن بوراده مشهور اولانلرى ذكر وبيان اولونور . شويله كه :

١ — (فُعَل) — بو وزن ، « فُعْلَى » وزننده اولان مفردلرله اسم تفضیلك مؤنثنك جمعنده مطرددر: رتبه (رتب). اولی (أُول). كُبری (كُبَر). كبی [*]

٢ — (فِعَل) — فعله وزننده‌كی مفردلرك جمعی وزن مذكور اوزره كلیر : حِكمة (حكم). نعمة (نعم). كبی .

٣ — (فَعَلَه) — فاعل وزننده اولان صفتلرك جمعی وزن مذكور اوزره كلیر : جاهل (جهله). كاتب (كتبه) . كبی .

اكر كلمه‌نك آخرنده واو یاخود یا اولورسه اول وقت جمعی « فُعاة » شكلنده اولور : قاضی (قضاة) . كبی .

٤ — (فَعالی) — ناقصدن اولان « فعیله » وزننك جمعلرنده مطرد اولوركه بونلرك مفردلری مشدد بولونور : رعیة (رعایا) . قضیه (قضایا) . عطیه (عطایا). كبی.

٥ — (فَعلی) — آفات ومكاره افاده ایدن (فعیل) وزننده‌كی كلماتك جمعی وزن مذكوراوزره كلیر: شتیت[**] (شتّی) . مریض (مرضی) . كبی .

---

[*] فعله وزننده اولان بعض كلمه‌لر دخی مذكور وزننده جمعلنیر: دولة ـ دول كبی.

[**] شتیت : طاغینیق ، آیری آیری .

٦ — ﴿فُعَلاء﴾ — بو وزن ؛ آخرنده واو ، یا بولونمایان ومشدد اولمایان « فعیل » وزننك جمعنده مطرددر : سفیر (سفراء) . حکیم (حکماء). ظریف (ظرفاء). شریف (شرفاء) . کبی .

« فاعِل » وزننده اولان بعض کلمه‌لرك جمعی دخی وزن مذکور اوزره کلیر : صالح (صلحاء) . شاعر (شعراء) . کبی .

اکر « فعیل » وزننده اولان صفتلرك آخرنده واو و یاخود یا بولونور ویا مضاعف اولورسه اول وقت جمعی اَفعِلاء وزننده کلیر : غنی (اغنیاء) . ذکیّ (اذکیاء) . حبیب (احباء) . طبیب (اطباء) . کبی .

٧ — ﴿فَعائل﴾ — آخرنده واو ، یا اولمایان فعیله وزننك و اوچنجی حرفی حرف مد اولان مؤنث اسملرك جمعنده مطرددر : عمامه (عمائم) . رساله (رسائل) صحیفه (صحائف) . کبی .

٨ — ﴿اَفعِله﴾ — [فَعّال ، فِعال ، فُعال] صورتنده اولان مفردلرك جمعی اکثریتله وزن مذکور اوزره کلیر : زمان (ازمنه) . مثال (امثله) . سؤال (اسئله) . کبی .

بعضاً (فُعُل ، فِعلان) وزنی اوزره جمعلنیر : کتاب (کتب) . غلام (غِلمان) . کبی .

٩ — (افاعل) —[أفعَل، افعَلَه] وزننده اولان كلمه‌لرك جمعی وزن مذكور اوزره كلیر : اصبع (اصابع) ، افضل (افاضل)، أنمَلَه (انامل)، ارمله (ارامل) كبی .

١٠ — (افاعیل) — [اُفعول، افعیل، اُفعوله] وزننده‌اولان مفردلروزن مذكور اوزره جمعلنیر: اسلوب(اسالیب)، اقلیم (اقالیم)، اسطوره(اساطیر)، اُرجوفه (اراجیف) كبی .

[عثمانلیجه‌ده (ارامل، انامل، اساطیر، اراجیف) جمعلرینك مفردلری مستعمل دكلدر] .

١١ — (فواعل) — [فوعَل، فوعله، فاعَل، فاعله] وزنیله صفت اولمایان « فاعل » وزننك جمعنده مطرددر : كوكب (كواكب)، صومعه (صوامع)، عالَم (عوالم)، فائده (فوائد)، ناحیه (نواحی) جانب (جوانب) كبی.

[اخطار] (اسماء عربیه اصول عربیه اوزره جمعلندكدن صكره بتكرار تركجه «لر» ویاخود فارسی ادات جمعی اولان «آن» علاوه‌سیله جمع یاپیلمق جائز اولاماز . مثلا : كتاب وشجر كلمه‌لری كتب واشجار صورتنده عربجه جمعلندكدن صوكره بتكرار قاعدهٔ تركیه وفارسیه اوزره جمعلنه‌رك كتبلر، اشجارلر ـ كتبان ، اشجاران دینلمك جائز اولاماز .)

فقط بعض اسماء عربیه‌نك جمعی ، جمع اقصی [*] صیغه‌سیله بتکرار جمعلنیرکه بو کبیلره «جمع الجمع» دینور .

مفرد	— ید	قول	اسم
جمع	— ایدی	اقول	اسماء
جمع الجمع	— ایادی	اقاویل	اسامی . . . کبی .

عربیده بعض جمع اقصانك جمع مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلندیکی واردر. فخر کائنات علیه اکمل التحیات افندیمزك (انکن صواحبات یوسف) قول شریفنده‌کی صواحبات کبی .

بناءً علیه لسانمزده غلط اولدیغی شایع اولان مصارفات ، لوازمات کبی لفظلرك غلط اولمادیغی تظاهر ایتمش اولور .

تمرین

آشاغیده‌کی کلماتك جمع مکسرلرینی یازیکز .

رُتبه . ظُلمة . قُبّه . قیمة . همّة . فرقة . علّة .
طالب . ساکن . بریّة . خطیئة . سجیّة . وکیل .
وزیر . حبیب . ولی . وصیّ . جواب . مِزاج .
اکمل . جوهر . شائبة . لازمه . قافیة .

سؤال — جمع مکسر نصل جمعدر ؟ جمع مکسر قاچ قسمدر

[*] اولکی حرفی مفتوح، اوچنجی حرفی الف اولوب اندن صوکره ایکی ویا اوچ حرف بولونان هر جمع صیغه‌سنه «جمع اقصی» ویا «صیغهٔ منتهی الجموع» دینور .

بیان ایدیکز ؟ «جمع قلت»ك وزنی قاچدر؟ جمع کثرتك مشهور اولان وزنلری هانکیلریدر ؟ جمع اقصی وجمع الجمع هانکی جمعلره دینیر .

{ کیفیت اسماء عربیه }

عربجه‌ده ارکك ایچون اسـتعمال اولونان اسـملر باشقه دیشی ایچون استعمال اولونان اسملر باشقه‌در .

مؤنثلرده علامت تأنیث بولونوب مذکرلر علامت تأنیثدن خالی اولور .

علامت تأنیث اوچدر . تاء مربوطه، الف ممدوده، الف مقصوره‌در .

مؤنثلرده اشـبو اوچ علامتدن بری بولونور : حکمة ، فتوی ، صحراء کبی .

مؤنث: «حقیقی» و «غیرحقیقی» اولمق اوزره ایکی قسمدر.

مؤنث حقیقی ـــ کنـدی جنسـلرندن ارککلری اولان مؤنثلردر : زینب، امرأة، ناقه کبی .

مؤنث غیر حقیقی ـــ کنـدی جنسـلرندن ارککلری اولمایان مؤنثلردر : رحمة، جنة، خدمة کبی .

« مؤنث غیر حقیقی » لفظی و معنوی اولمق اوزره ایکی قسمدر .

مؤنث لفظى — آخرنده علامات تأنيثدن برى بولونان اسمدر : آخرة، دعوى، صحراء كبى .

مؤنث معنوى — علامت تأنيثدن خالى اولوب مؤنث اعتبار اولونان اسملردر : نَفْس. ارض، شمس كبى .

علامات تأنيثدن اولآن تاء مربوطه كه [*] بوكا « تاء تأنيث » دخى ديرلر . مؤنثلرده دائما زائددر . بناءً عليه كلمه‌نك آخرنده‌كى تانك «تأ تأنيث» اولوب اولمديغنى آكلامق ايچون مذكور تانك خذفى كفايت ايدر . اكر بعد الحذف كله‌نك معناى اصليسى باقى قاليرسه تأ تأنيث اولديغى والا تاء تأنيث اولمايوب نفس كلمه‌دن بولونديغى مستبان اولور : ظلمة، رحمة، خدمة كلمه‌لرنده اولديغى كبى .

تأ تأنيث عثمانليجه ايكى درلو استعمال اولونور. يانقطه‌لرى حذف اولونارق هاء رسميه صورتنده ويا تأ مبسوطه هيئتنده يازيلير : عباره، خاتمه، مصلحت، ملاقات، مكافات كبى .

[قاعده] تاسى مبسوط يازيلان مؤنث كلمه‌لر قاعدهٔ عربيه اوزره مضاف اولدقلرنده ويا حرف تعريف آلدقلرنده وياخود تنوينى قبول ايتدكارنده « تا » بهمه حال اصلنه رجوع ايدر يعنى تأ كرد صورتنده يازيلير : خاتمة الكتاب ، لاجل الملاقاة ، لمصلحة ، مرحمةً، مكافاةً كبى .

[اخطار] تأ مبسوطه صورتنده يازيلان بعض تالر نفس كلمه‌دن معدود اولور . بو صورتده انلر تأ تأنيث عد ايدلمز . ومضاف

[*] شو « ة، ـة » شكلده اولان تالره تأ مربوطه وتأ كرد وشو «ت» هيئتده اولان تالره «تأ مبسوطه» وياخود «تأ طويل» دينور .

حاللرنده، تنوين وحرف تعريفى قبوللرنده تأكرد صورتى اخذ ايدەميوب مبسوطه هيئتنده قاليرلر : ثبت، اثبات، وقت، التفات ـ بالاثبات، وقتاً، موقوتاً، التفاتاً كبى .

علامات تأنيثـدن اولان الف ممدوده [*] كلمه‌نك حروف اصليه‌سنه زياده قيلنان وكلمه‌نك آخرنده بولونان الفدركه كندندن صوكره دائما همزه بولونور : صحراء، بيداء، شعراء، اولياء كبى .

(سماء، رداء، غداء) كبى بعض كلمه‌لرك آخرنده‌كى الف ممدوده‌لرزائد وهمزه‌لر اصل اولديغنـدن مؤنث دكلدر . زيرا سمأنك اصلى « سماو » ورداءنك اصلى « رداى » غداءنك اصلى « غداى » اولوب همزه‌لر واودن وياءدن منقلبدر .

الف ممدوده ايله مؤنث اولان اسملر عثمانليجه ده پك آز قوللانيلير . وقوللانيلانلر دخى همزه‌سز اولارق « صحرا » طرزنده قوللانيلور .

الف مقصـوره ، كلمـه‌نك آخرنده زائد اولان و « ى » شـكلنده يازيلوب الف اوقونان ، الفـدر : دعوى ، فتوى ، كبى .

بعضاً الف مقصوره‌لر نفس كلمه‌دن اولمسـيله علامت تأنيث اولماز : معنى، مرسى كبى .

اكر كلمه‌نك آخرنده « ى » اولورسـه اول زمان علامت

[*] كرك مقصور اولسون وكرك ممدود اولسون تأنيث ايچون اولان الفه « الف تأنيث » دخى دينور .

تأنيث اولان الف مقصوره « ا » شكلنده رسم اولونور . « ادنى » نك مؤنثنده دنيا و « اعلى » نك مؤنثنده عليا يازلديغى كبى .

الف مقصوره ايله مؤنث اولان عربى اسملردن عثمانليجه ده قوللانيلانلر التى يدى كلمه دن [*] عبارت اوله رق همان محدود كبيدر .

[قاعده] كرك اصلى اولسون وكرك علامت تأنيث اولسون آخرنده الف مقصوره بولنان اسملره ادوات تركيه دن برى لاحق اولورسه الف مقصوره (ا) شكلنده رسم اولونور : دعوالر، دعوايى، دعوادن، معنالر، معنايى، معنادن كبى .

مؤنث معنوى — بش نوعدر :

١ — مصر ومضر كبى بيوك شهر اسملريله قبيله اسملرى .

٢ — زينب، كلثوم، هند كبى تأنيث اولان قادين اسملرى .

٣ — جمع مذكر سالمدن ماعدا اولان جمعلر : رسائل، كواكب كبى .

٤ — الف، با، تا . . . الخ كبى حروف هجا اسملرى .

٥ — تالرى مقدر اولارق كتب لغتده مؤنث [**] اعتبار اولونان اسملردركه بونلره « مؤنث سماعى » دخى اطلاق

[*] فتوى، دعوى، شورى، خنثى، انثى، كبى .

[**] بونلر مؤنثات غير حقيقيه دندر .

ایدرلر . بونلر بر قاعده تحتنده اولمدقلرندن بیلنمسی ایشیدوب بللهمه‌یه وکتب لغته مراجعته موقوفدر .

مؤنث سماعی بروجه آتی التمش قدر اسمدن عبارت اولوب بونلرك بعضلری لسان عثمانیده قوللانیلور . مؤنثات مذکوره‌دن بر قسمی دائما مؤنث اعتبار اولنوب برقسمنکده تذکیر وتأنیثی جائز اولور .

(دائما مؤنث اعتبار اولونان اسملر)

اذن . ارض . اصبع . افعی . بئر . ثعلب . جحیم . جهنم . دار . درع . دلو . ذراع . ذهب . رجل . ریح . ساق . سراویل . سعیر . عرب . شمس . شمال . عصا . عنکبوت . عین . غول . فخذ . فردوس . قدم . کف . نفس . ید . یمین . ارنب . ضبع . عقرب . عضد . فأس . فرس . قوس . کأس . کبد . کتف . ملح . نعل . نار .

§

(بعضا مذکر وبعضا مؤنث اعتبار اولونان اسملر)

سماً . لسان . قضا . عنق . طریق . سبیل . سکین . سلاح . مسك . حال . نخل . فلك .

سؤال — عربجه‌ده علامت تأنیث قاچدر ؟ مؤنث حقیقی وغیر حقیقی‌یی تعریف ایدیکز ؟ مؤنث لفظی هانکی کلمه‌لردر ؟ تأء تانیثلر لسان عثمانیده قاچ درلو یازیلیر ؟ تأء تأنیث ایله تأء اصلی نصل تفریق ایدیلیر ؟ آخرنده الف مقصوره اولان عربی اسملره ادوات ترکیه لاحق اولورسه نه تبدلات وقوعه کلیر ؟ مؤنث معنوی قاچدر ؟ مؤنث سماعی هانکی اسملردر ؟

(اسم مکان — اسم زمان) — عربی اسم مکان وزمانلری کثیراً عثمانلیجه‌ده مستعملدر . اسم مکان ایله اسم زمان ، اصلی اوچ حرفلی اولان ماده‌دن [مَفْعَل ، مَفْعِل ، مَفْعَلَه ، مَفْعِلَه] وزنی اوزره کلیر [*] : مطبَخ، مجلِس ، مطبَعه ، منزلة کبی .

ذکر اولونان وزنلرده اسم مکان‌ایله اسم زمان مشترکدر . اکر مکان معناسی قصد اولونورسه فعلك وقوع بولدیغی زمانه دلالت ایدر . مثلا : (مولد نبی « صلی‌الله علیه وسلم » فلان کیجه‌در) دنیلدکده « مولد » کلمه‌سی اسم زمان و (فلانك مولدی ادرنه‌در) دنیلدکده اسم مکان اولور .

سالف‌الذکر درت وزن، ماده‌نك حروف اصلیه‌سنه کوره بالقاعده تبدل ایدر . شویله که :

اورته‌سنده « ی » اولان ماده‌لرك اسم مکان وزنی (مَفال ـ مَفیل) وزنی اخذ ایدر : زور (زیارت) = مزار . سیر = مسیر . بیت = مَبیت . بیع = مَبیع . [**] کبی .

---

[*] فعل مضارعنك اورته‌سی مفتوح ویا مضموم اولان ماده‌لردن « مَفعَل ، مفعَله » ومکسور اولانلردن « مفعِل ، مفعِله » وزنی اوزره کلدیکی صرف عربی اوقویانلره خفی دکلدر .

[**] مبیع کبیلرده یانك حرکه‌سی ماقبلنه نقل اولونارق مبیع دینلمز زیرا نقلی حالنده لفظاً اسم مفعوله ملتبس اولاجغندن حرکه‌سی ابقا ایدیله‌رك (مبیِع) دینیلیر .

اورته‌سنده « و » اولان ماده‌لردن یالکز (مفال) وزنی اوزره کلیر : کون = مکان . قول = مقال کبی .

آخرنده « و ـ ی » اولان ماده‌لردن (مَفلی) وزنی اوزره کلیر : لهو = مَلهیٰ . شتو = مشتیٰ . جری (جریان) = مجریٰ . کبی .

آخری تشدیدلی اولان ماده‌لردن (مَفَلّ) وزنی اوزره کلیر : قرار = مقرّ . فرار = مفرّ . حلّ = محلّ . کبی .

عربی اسم مکان وزمان صیغه‌لری ترکجه « لر » اداتیـله جمعلنه‌رك قوللانلمق جائز اوله‌جغی کبی اصول عربیه اوزره دخی جمعلنوب کثیراً لسان عثمانیده استعمال اولونور .

عربی اسم مکان وزمان صیغه‌لرینك جمعی (مفاعل) وزنی اوزره کلیر : مجلس = مجالس . مکتب = مکاتب . مدرسه مدارس . کبی .

مفال ومفیل وزنـنده اولانلرك جمعی « مفائل » مفلی وزننده اولانلرك « مفالی » مفلّ وزنـنده اولانلرك « مفالّ » وزنی اوزره کلیر : مقال (مقائل) . مسیر (مسائر) . مجری (مجاری) . محل (محالّ) . مفر (مفارّ) کبی .

سؤال — عربی اسم زمان ومکانلری قانج وزن اوزره کلیر ؟
کلمه‌نك اورته‌سـنده وآخرنده (و ، ی) اولان ویاخود آخری مشدد

اولان كلمه‌لرده اوزان مذكوره نه صورت اخذ ايدر ؟ اسم زمان ومكانك جمعی نه‌وزنی اوزره كلير ؟

(اسم تصغير) — عربی اسم تصغيرلردخی بعضاً لسان عثمانيده قوللانيليير . صرف تركيده بيان اولونديغی اوزره بو اسم ، تصغير وتقليله دلالت ايدر .

اسم تصغيرك وزنی (فُعَيْل ، فُعَيْعِل ، فُعَيْعِيل) در .

برنجی وزن اوچ حرفلی وايكنجی وزن درت حرفلی اسملره واوچنجی وزن بش حرفلی مزيداتك تصغيرلرينه مخصوصدر .

اوچ حرفلی بر اسمی تصغير ايتمك ايچون اولی مضموم وايكنجی حرفی مفتوح قيلندقدن صوكره اوچنجی اولمق اوزره ساكن بر يا زياده ايديليير: عبد = عُبَيْد (قولجغز) . كبی .

(قاعده) — تاسی مقدر اولان اوچ حرفلی مؤنث سماعيلرك تصغيرنده تا اعاده قيلنور : شمس = شميسة . عين = عيينة . كبی .
درت حرفلی اولان اسملری تصغير ايتمك ايچون كما فی السابق حرف اول مضموم ، ايكنجی حرف مفتوح قيلنوب يای تصغيرك آلتنده كی حرف مكسور قيلنور : دفتر = دُفَيْتِر . درهم = دُرَيْهِم . كبی .
بش حرفلی اولان مزيداتك تصغيرلری دخی سالف الذكر « فعيعيل » وزننده كلير : تاريخ = تُوَيْرِيخ . مكتوب = مُكَيْتِيب . كبی .

اسم آلت — لسان عثمانیده اکثریتله مستعمل اولان عربی اسم آلتلر اوچ وزن اوزره کلیر. انلرده : (مِفْعَل، مِفعال، مِفعَله) وزنلریدر : مِثقب، مِحور - مِصباح. مِزراق - مِنقله ، مِروحه کبی.

عربی اسم آلتلرك ترکجه جمعلنه‌رك استعمالی شایعدر. مزراقلر، مفتاحلر کبی. بعضاً اصول عربیه اوزره‌ده جمعلنوب عثمانلیجه‌ده استعمال اولونور. شویله که : (مفعل، مفعله) وزننك جمعی « مَفاعِل » وزنی اوزره کلیر : منبر = منابر. مِکْنَسه = مَکانس. کبی.

(مِفعال) وزننك جمعی « مفاعیل » کبی کلیر : مفتاح = مفاتیح. میزان = موازین کبی.

اسماء عربیه‌یه ادوات ترکیه الحاق ایدیله‌رك عباره‌سنده استعمال اولونابیلیر. احوال اربعه‌یه اوغرادقلرنده یعنی (مجرد، مفعول به ..... الخ) اولدقلرنده قواعد ترکیه‌یه تابعدرلر.

سؤال — عربجه اسم تصغیر قاچ وزن اوزره کلیر؟ اوچ حرفلی بر اسمی نصل تصغیر ایتملی؟ اسم آلت قاچ وزن اوزره کلیر؟ اسم آلتك جمعی قاچ وزن اوزره کلیر بیان ایدیکز؟

{اسماء فارسیه}

کرك اسم جنس وکرك علم اولسون اسماء فارسیه لسان عثمانیده پك زیاده مستعملدر: خدا، آتش، کشور، درخت، دیوار، شیراز کبی. فارسی اسم جمعلری دخی بعضاً مستعملدر: کروه، لشکر کبی.

§

{کمیت اسماء فارسیه}

فارسی اسملر ایجاب حالده یا ترکجه «لر» ایله جمعلنه‌رك قوللانیلیر ویاخود قاعدهٔ فارسیه اوزره جمع یاپیله‌رق استعمال اولونور.

[اخطار] اسماء فارسیه‌نك عربی اصولی اوزره جمعی جائز اولمادیغی کبی سائر ادوات عربیه‌نك ادخال وعلاوه‌سیله استعمالاریده اصلا جائز دکلدر. مثلا: جهان، دهان لفظ فارسیلرینی (جهن، اجهنه ـ دهن، ادهنه) طرزنده اصول عربیه‌جه جمعلمك جائز اولمادیغی کبی ینه فارسی اولان (پیشین، فروخت، کرم) کبی لفظلره ادوات عربیه ادخال والحاقیله (پیشینات، پیشیناً، بجایشاً، بالفروخت، کرمیت) [*] دنیلمك اصلا جائز اولاماز.

[*] کرمیت لفظنك استعمالی پك شایع ایسه‌ده (کرمی) دیمك وار ایکن خلاف قاعده کرمیت استعمالنه جواز یوقدر.

فارسی بر اسمی قاعدهٔ فارسیه اوزره جمع یاپمق ایچون اول اسمك آخرینه « آن» لفظی الحاق اولونور :

مفرد	جمع
مردم	مردمان
پدر	پدران
دادر	دادران . . . کبی .

[اخطار] ترکجه کبی فارسیده دخی آیروجه تثنیه صیغه‌سی یوقدر .

فارسیده اصول جمع اوچدر : «۱» ذی روحلرك جمعی . «۲» ذی روح اولمایانلرك جمعی . « ۳ » صاحب نشو ونما وذی تجدد اولانلرك جمعی در .

ذی روح اولانلرك جمعی — مفردك آخرینه (آن) علاوه‌سیله اولور. یوقاروده کچن مثاللر کبی . انسان اعضاسندن چفت بولونانلری دخی «آن» ایله جمعله‌مك جائز اولور : « لب ـ لبان » ، « چشم ـ چشمان » کبی .

ذی روح اولمایانلرك جمعی ـ اسملرك آخرینه (ها) الحاقیله اولورسه‌ده بو نوع جمعلر عثمانلی لساننده قوللانلماز : « کار ـ کارها » ، « خانه ـ خانه‌ها » ، « شکوفه ـ شکوفها » کبی .

صاحب نشو ونما وذی تجدد اولانلرك جمعی ـ بواسملر هرایکی صورتله جمعلنیرسه‌ده «آن» ایله جمعی اغلبدر : « درخت ـ درختان » ، « شب ـ شبان » ، « آفتاب ـ آفتابان » کبی .

آخری هاء رسمیه ایله بیتن کلمه‌لر (آن) ایله جمعلندکلری

زمان مذكور (ه) كاف فارسی‌یه تبدیل اولونور : «بنده ـ بندگان»، «تشنه ـ تشنگان»، «خسته ـ خستگان» كبی .

اكر كلمه‌نك آخرنده (ا) ویا (و) ممدوده بولونورسه علامت جمع اولان (آن) دن اول بر یا زیاده ایدیلیر : «گدا ـ گدایان»، «خوشگو ـ خوشگویان» كبی .

[اخطار] ــ فارسی اسملر قواعد فارسیه اوزره بر كره جمعلندكدن صوكره بر كره دها تركجه «لر» اداتیله جمعلنمك جائز اولاماز . مثلا زنان، مردان جمعلرینی (زنانلر، مردانلر) صورتنده بر كره دها جمعله‌مك پك بیوك معیباتدن معدوددر .

سؤال ــ لسان عثمانیده مستعمل فارسی اسملرك هانكی اصول اوزره جمعی جائزدر ؟ بر اسم فارسی ، اصول فارسیه اوزره نصل جمع یاپیلیر ؟ اخرنده (ا، و) اولان اسملرك جمعنده نه‌زیاده ایدیلیر؟ اخرنده هاء رسمیه بولونان اسملرك جمعنده هاء رسمیه نه اولور ؟

{ كیفیت اسماء فارسیه }

ذی روح یعنی جانلی اولمایان وذوی العقولدن بولونمایان فارسی اسملرده تذكیر وتأنیث اصلا معتبر دكلدر . آنجق ذی روح اولان اسملرك تذكیر وتأنیثی اسملرك دكشمه‌سیله تفریق اولونور. یعنی مذكرایله مؤنثك آیری آیری اسملری واردر .

مذکر :	مرد	پدر	پسر	برادر	
	ارکك	بابا	اوغلان‌چوجق	ارکك قرنداش	
مؤنث :	زن	مادر	دختر	خواهر	
	قادین	انا	قیز چوجق	قیز قرنداش	

ذی روح اولان اسمك مذکر ومؤنثی ایچون باشقه باشقه اسم اولمادیغی صورتده تفریق جنس ایچون نوع انساندن اولانلرك مذکری ایچون « مرد » ومؤنثی ایچون «زن» لفظلری ونوع حیواندن اولانلرك مذکر ومؤنثی ایچون دخی « نر، ماده » لفظلری علاوه ایدیلیرسه‌ده بو صورت لسان عثمانیده مستعمل دکلدر :

	نوع انسان ایچون	نوع حیوان ایچون
مذکر :	پیر مرد	شیر نر [*]
	اختیار آدم	ارکك ارسلان
مؤنث :	پیرزن ـ پیره‌زن	شیر ماده
	اختیار قادین	دیشی ارسلان

اسم زمانه — اسم مطابه — فارسی اسم زمانلری بر قاعدهٔ مطرده تحتنده اولمایوب سماعیدرلر. بهاران (ایلك بهار)، تابستان (یاز)، زمستان (قیش)، سحرگاه (سحر وقتی)، روز (کوندز)، شب (کیجه)، ماه، هفته، سال کبی .

[*] «نر» لفظی موصوفنه تقدم ایدرسه آخرینه بر هاء رسمیه علاوه اولونارق را دخی مشدد اولور : نره گاه (بوغا) ، نره‌شیر (ارکك ارسلان) کبی .

لسان عثمانيده اكثريتله مستعمل اولان فارسی اسم مكان صيغه‌لری اسماء بسيطهٔ فارسيه وعربيه‌نك اواخرينه بر طاقم ادات علاوه‌سيله ياپيلير كه لسان عثمانيده مشهور ومتعارف اولانلری بروجه آتيدر :

١ — گاه : ارامگاه . قلبگاه . پيشگاه . . كبی .
٢ — كده : آتشكده . محنتكده . ميكده . . كبی .
٣ — ستان : كلستان . سنكستان . افغانستان، تركستان كبی
٤ — زار : كلزار . لاله‌زار . چمنزار . . . كبی .
٥ — دان : قلمدان . بخوردان . شمعدان . . . كبی .

بونلردن باشقه اسماء مذكوره‌نك آخرينه (لاخ، سار) لفظلرينك علاوه‌سيله‌ده اسم مكان ياپيلير : سنكلاخ . چشمه‌سار . . . كبی .

« سرای » ، « خانه » لفظلرينك الحاقيله‌ده بر چوق اسم مكان خاص صيغه‌لری واردركه لسان عثمانيده پك چوق استعمال اولونور : مهمانسرای، ساحلسرای، كلشنسرای ـ مسافرخانه، ساحلخانه، مهندسخانه، طوپخانه . . . كبی .

اسم تصغير — اسماء فارسيه وعربيه‌نك آخرينه (ك، چه) علاوه‌سيله ياپيليرسه‌ده لسان عثمانيده « چه » ايله ياپيلانلر مستعملدر : ديوانچه . لغتچه . بازيچه . . . كبی .

اسم آلت — فارسی اسم آلتلری اکثریتله کلمات مرکبه‌دن اولدقلری جهتله لسان عثمانیده پك مستعمل دکلدر . آنجق تابه، دستره کبی پك شایع اولان کلمات معدوده استعمال اولونمقده‌در .

{ اسماء اجنبیه }

عربی فارسیدن باشقه سائر لسانلردن دخی لسانمزه برطاقم اسملر آلنمشدر : باراقه ، پروغرام ، استاسیون ، واپور ، تلغراف . . . کبی .

اسماء اجنبیه‌نك بوکونکی کونده لسانمزده قوللانلمسی [*] وکوندن کونه تزایدایله‌مسی جهتیله بروجه آتی موادك محافظه‌سی لزومنی اخطاره مجبوریت حاصل اولمشدر :

١ — عبارهٔ ترکیه اراسنده مستعمل اسماء اجنبیه، جمعی اقتضا ایلدکده بهمه‌حال قواعدترکیه‌اصولیله جمعلنملی . بونلرك منسوب‌اولدقلری لسانلرك (ویاعربی،فارسی) قواعدی اوزره جمعلری جائز دکلدر . مثلا : واپورلر دینیلوب واپورات، واپوران دینلمك اصلا جائز اولاماز .

[*] لسان عثمانیده اك چوق قوللانیلان اسماءاجنبیه ایلروده برفصل مخصوصده بیان اولوناجقدر .

۲ ــ اسماء اجنبيه احوال اربعه يه اوغرادقلرنده قواعد تركيه يه تابعدرلر . انجق بونلرك آخرنده بولونان ساكن قافلر وكافلر (غ ، گ ، ك)ه تبديل اولونماز . [*] ايستاتيستيق، ايستاتيستيقى كبى .

۳ ــ اسماء اجنبيه ادات عربيه وفارسيه يى اخذ ايده مدكلرى كبى الفاظ عربيه وفارسيه ايله عربى وفارسى اصولى اوزره تركيب دخى ايديله مزلر .

سؤال ــ لسان عثمانيده قوللانيلان فارسى اسم مكان اداتلرى هانكيلريدر؟ فارسى اسملر نصل تصغير ايديلير ؟ اسماء اجنبيه نك عبارهٔ تركيه اراسنده حين استعمالنده دقت اولوناجق مواد ندر؟

﴿ باب ـ ۲ ﴾

{ صفت }

براسمك حال وشاننى يعنى نه حالده ونه شكلده بولونديغنى بيلديرن كلمه يه « صفت » وحال و شاننى بيلديرديكى اسمه دخى « موصوف » دينور : بيوك او ـ سياه آت كبى كه (بيوك ، سياه) كلمه لرى صفت؛ (او، آت) اسملرى دخى موصوفدر .

[*] فرانق، لاستيك كبى بعض اسملر مستثنا صاييلير .

ترکجه صفتلر « سماعی » و « قیاسی »ناملریله ایکی نوعه آیریلیر .

صفت سماعی — برقاعده ایله یاپیلمایوب یالکز آغزدن ایشتمکله بلله‌نیلان صفتلر اولوب بونلرده : « الفاظ وصفیه » ایله « اسماء اعداد » دن عبارتدر .

الفاظ وصفیه — حد ذاتنده معنای وصفیت اولان لفظلردرکه بونلره « صفت اصلی » دخی دینور : آق، قاره، صاری، بیوك، اوفاق، کوزل، چرکین، ایو، کوتو، اوزون، قیصه، طار، کنیش کبی .

اسماء اعداد — صاییلری بیلدیرن اسملردر صفت بر اسمك حال وشانی بیلدیردیکی کبی عددلرده بر اسمك کمیتنی (صاییسنی) کوستردیکندن صفت نوعندن معدوددر .

{ اسماء اعداد }

اسم عددلر (اصلیه، کسریه، رتبیه، توزیعیه) نامیله درت نوع اولوب بونلردن اعداد اصلیه ایله کسریه‌نك ماعداسی قیاسی اولدقلرندن صفت قیاسیه بحثنده « اعداد وصفیه » نامیله ذکر وبیان اولوناجقدر .

اعداد اصلیه — بسیط ، مرکب اولمق اوزره ایکی قسمدر .
بسیط اولانلر بردن طقوزه قدر اولان بروجه آتی عددلردر :

بر	ایکی	اوچ	درت	بش	آلتی	یدی	سکز	طقوز
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩

مرکب، طقوزدن یوقاری اولان باجمله عددلردرکه اعداد اصلیهٔ بسیطه علاوه‌سیله حاصل اولور : اون، اون بر، اون ایکی، اون اوچ الخ . . . یکرمی، یکرمی بر، یکرمی ایکی الخ . . . اوتوز، قرق، اللی، التمش، یتمش، سکسان، طقسان، یوز، ایکی یوز الخ..... بیك، ایکی بیك الخ..... اون بیك الخ..... یوز بیك کبی که اشبو صاییلرك بهرینه « اسم عدد » وصاییلان شیئه دخی « معدود » دینور . مثلا : التی المـا، یدی پورتقـال دیدیکمزده التی لفظی المانی ویدی لفظی دخی پورتقـالی وصف ایدرك صفت اولدیغی کبی التی ایله یدی یه « اسم عدد » والما ایله پورتقاله « معدود » دینور .

اسم عددلر معدودلریله برلکده کلوب اصلا ادات جمع آلمازلر . نتکم معدودلری دخی آلمادیغی یوقاروده بیان اولوندی .

اعداد کسریه — اعداد اصلیه‌نك جزؤلرینی یعنی پارچه‌لرینی بیلدیرن اسملردر : یارم (بچق) اوچده بر، ایکیده بر، درتده اوچ، سکزده ایکی الخ . . . کبی که بونلرده صفت سماعیه مقامنده قوللانیلیر . یارم عصر، اوچ بچق آی کبی .

تمرین

اشاغیده‌کی کلمه‌لرك اسم اولانلرینه بر صفت وصفت اولانلرینه‌ده بر موصوف علاوه ایدیکز .

خانه . سیاه . صاری . چایر . کوچك . قیرمزی . چیزمه . کاغد . بول . آجی . مناره . آچ . کنیش . طاغ .

تمرین دیکر

اسم عددلری آییریکز هانکیسی اصلی وهانکیسی کسریدر بیان ایدیکز .

بش آغاج . اون پورتقال . درت بچق آی . یارم اکمك . سکزده اوچ . درتده بر . یدی اقلیم . درت کوشه . اللی ایکی کون . هفته‌ده بر .

صفت قیاسیه — قاعده ایله یاپیلان صفتلردرکه ـ فعللردن مشتق اولدقلری ایچون « فرع فعل » نامی ویریلن وافعال بحثنده آیروجه بیان ایدیله‌جك اولان ـ (اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبهه ، صفت مبالغه) صیغه‌لریله اسملره وسماعی صفتلره بعض ادوات علاوه ایدیله‌رك یاپیلانلردن وبالخاصه اعداد وصفیه‌دن عبارتدر .

(اسملردن ياپيلان قياسى صفتلر)

تركجه اسملرك آخرينه (لى، لو [*] جه، جى) علاوه اولونورسه قياساً صفت اولور. بونلردن (لى، لو، جه) نسبت وصاحبيت معناسى افاده ايدر: بروسه‌لى، استانبوللو، هيبتلى، عربجه، فرانسزجه كبى.

«جه» لفظى بعضاً لياقت اداتى اولور: مردجه، انسانجه كبى كه مرده، انسانه لايق صورتده ديمك اولور.

«جى» دخى بر اسمه الحاق اولوندقده بر كار ايله اشتغال معناسى افاده ايدن بر نوع صفت اولور. سودجى، اكمكجى كبى.

بر اسمك آخرينه خفيفلرده «دش» وثقيللرده «داش» كتيريليرسه ينه صفت اولوب برلك معناسى افاده ايدر. پيردش، يولداش كبى كه پيرلرى ويوللرى بر ديمكدر.

بعض اسملرك آخرينه «مسى» لفظى كتيريله‌رك معناى تشبيهى مفيد بر نوع صفت ياپيلير. اورمانمسى، ابدالمسى كبى كه اورمان وابدال كبى ديمك اولور.

اسم عددلرله اسم زمان واسم مكان اصليلره «لك - لق» الحاق اولونارق ينه بر نوع صفت ياپيلير ولياقت ومقدار معنالرينى مفيد اولور: يكرميلك، بركونلك، طقوز آيلق، اوطه‌لق كبى.

---

[*] منفى صورتلرده (لى، لو) يرينه «سز» اداتى كلير. نتكيم «طاتلى - طوزلو» صفتلرينك منفيسنده «طاتسز - طوزسز» دينيلير.

تمرین

آشاغیده‌کی اسملرله سماعی صفتلره ایجاب ایدن اداتلری علاوه ایده‌رك صفت یاپیکز .

بیبر . درد . عرب . اکمك . مرکب . روم . ماوی . ادرنه . زور . عجم . کدر . یوغورت . قیش . افطار . اوص . پرده .

سؤال ــ صفت قیاسی نیه دیرلر ؟ اسملره هانکی اداتلر علاوه اولنورسه صفت اولور ؟ بو اداتلر اسملرك نه‌لرینه داخل اولور ؟

(صفت اصلیه‌دن یاپیلان قیاسی صفتلر)

صفت اصلیه‌لردن قیاساً یاپیلان صفتلر معنای وصفینك (تصغیر ، تأکید ، تفریط ، تفضیل) نی کوسترن صفتلردرکه بروجه آتی بیان اولونور :

صفتلری تصغیر ایتمك :

معنای وصفینك تقلیلی ایچون اکثریا صفتك آخرینه «جه» لفظی الحاق اولونور : قاره‌جه ، قوریجه ، آغیرجه کبی که براز قاره ، قوری وبراز آغیر دیمك اولور . [*]

بعضاً صفتلرك آخرلرینه خفیفلرده « مترك » و ثقیللرده « مترق » لفظی کلیر : اکشیمترك ، صاریمترق کبی که آز اکشی ،

[*] « جه » نك معانیٔ کثیره‌سی واردرکه ادوات بحثنده بیان اولوناجقدر.

آز صاری دیمك اولور . وبعضاً دخی « مسی » لفظی کتیریله‌رك تشبیه معناسنی متضمن بر نوع صفت قیاسیه اولور : اکشیمسی ، طاتلیمسی کبی .

ادات تصغیر اولان (جك ـ جق) لفظلری دخی بعضاً صفتلره لاحق اولور . نته‌کیم اسم تصغیر بحثنده بالمناسبه تفصیلاً بیان اولوندی .

صفتلرك تأکیدی :

معنای وصفینك تمامیتنی افاده ایتمك ایچون بعض کره صفتك برنجی حرفی آلنوب آکا اکثریتله « پ » ویا « س »ویاخود « م » الحاق اولونارق صفتك اولنه کتیریلیرکه بو نوع صفتلره « صفات مؤکده » اطلاق اولونور : صاپ صاری ، سیم سیاه ، موس مور کبی . [*] لکن چیریل چبلاق ، صر صیقلام کلمه‌لری (ر) ایله کلدیکندن شاذدر .

صفتلرك مبالغه‌سی :

صفتلرده مبالغه معناسی افاده اولونمق لازم کلیرسه اوللرینه (پك ، چوق ، زیاده) کلمه‌لرندن بری کتیریلیر : چوق کوزل ، پك بیاض ، زیاده آجی کبی .

مبالغه‌ده بر درجه دها شدت قصد اولونورسه اول وقت

---

[*] لسان عثمانیده زیاده مستعمل اولان صفات تأکیدیه آخر کتابده فصل مخصوصنده بیان اولوناجقدر .

(غایت ، پك چوق) لفظلری کتیریلیر : غایت اوجوز ، پك تکلفلی کبی .

تفضیل :

صفتلرده تفضیل یعنی برینك دیکره فضل ورجحانی قصد اولونورسه بونی افاده ایچون ایکی طریق واردر :

برنجیسی : صفت مضاف اولارق اولنه « اك » اداتی کتیریلیر : شو اولرك اك بیوکی ، کبی .

ایکنجیسی : مفضل علیه « دن » اداتی الحاق اولوندقدن صوکره صفت « دها » لفظیله برلکده کتیریلیر : احمد افندی حسین افندیدن دها چالشقاندر کبی که بوراده احمد افندی (مفضل) وحسین افندی (مفضل علیه) در .

صفت تفضیلیه‌دن بعضاً (دها) اداتی حذف اولونور : بو ، آندن کوزل دینیلیر که دها کوزل دیمك اولور .

اعداد وصفیه — « اعداد توزیعیه » ایله « اعداد رتبیه » دن عبارتدر .

[اعداد توزیعیه]. برشیئك مساوات اوزره بولونمش اولان پارچه‌لرینی بیلدیرن صایيلردرکه اعداد اصلیه‌نك آخری ساکن ایسه حرکهٔ رسمیه ایله مفتوح قیلندقدن صوکره بر ساکن «ر» الحاق اولونارق یاپیلیر : برر. اوجر. بشر کبی .

آخرنده «ی» اولان اسم عددلرده رادن اول برده شین مفتوحه زیاده ایدیلیر : ایکیشر. آلتیشر. یدیشر کبی .

[اعداد رتبيه] ، بر شيئك درجه ومرتبه سنى بيلديرن صاييلردركه كذلك اعداد اصليه نك آخرينه بر «نجى» الحاقيله ياپيلير : برنجى، اوچنجى، بشنجى كبى .

اسم عددك آخرنده حرف املا اولورسه حرف املا حذف اولونور : ايكنجى، يدنجى، التنجى كبى .

[قاعده] درت كلمه سنك تاسى حركه لندكده دال اولور : دردى، درده، دردك، دردنجى، دردر. كبى .

[تنبيه] ذكر اولونان «ر، نجى» اعداد مركبه نك ايكنجى جزئنه لاحق اولور . اللى ايكيشر، اللى ايكنجى ـ يوز اوز، يوز اونجى كبى .

[فائده] بركلمه نك عموميتله صفت اولوب اولماديغنى آكلامق ايچون آخرينه (كيمسه، شى) لفظلرندن برنى كتيرملى . اكر معنى صحيح اولورسه صفتدر، اولمازسه دكلدر . مثلا (كوزل، كوتو) كلمه لرى صفتدر. زيرا: كوزل كيمسه، كوتو شى دينلمك صحيح اولور. لكن (قاپو، آت) كلمه لرى صفت دكلدر . زيرا: قاپو كيمسه، آت شى دينلمك صحيح اولماز يعنى بر معنى حاصل اولماز .

تمرين

آشاغيده كى اسملرك هانكيسى اعداد توزيعيه وهانكيسى اعداد رتبيه قسمندندر اوزرلرينه اشارت ايديكز .

بشنجی . اوچر . قرق سکزر . یوز ایکنجی . سکسانر . بیگنجی . یتمشر . بیگر . یکرمی دردر . اوتجی . طقسانجی اوتوزر .

تمرین دیگر

آشاغیده‌کی عدد اصلیلرك تك نومروده اولانلرینی اعداد توزیعیه و چفت نومروده اولانلرینی دخی اعداد رتبیه یاپیکز .

ایکی . بر . التی . اون ایکی . درت . یدی . اللی .
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧

طقوز . یکرمی . یوز یکرمی . اللی التی . سکسان درت .
٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢

اوتوز طقوز . یوز . اون .
١٣ ١٤ ١٥

سؤال ـــ اعداد توزیعیه‌یی تعریف ایدیکز . بر عدد اصلی نصل عدد توزیعی یاپیلیر ؟ اخرنده « ی » اولان اسم عددلرك توزیعی صورتلرنده نه زیاده ایدیلیر ؟ اعداد رتبیه نصل یاپیلیر ؟ آخرنده حرف املا اولان عدد اصلینك رتبی صورتی نصل اولور ؟ بر اسمك صفت اولوب اولمادیغنی نصل آکلاملیدر ؟

{ صفات عربیه }

لسانمزده‌مستعمل اولان صفات عربیه‌نك برقسمی قیاسیدرکه بونلر اسم منسوب وتفضیل ایله فعل بحثنـده فرع فعل نامیله بیان اولوناجق اولان برطاقم اسملردر .

قسم دیکری اسم فاعل نوعندن بر طاقم سماعی صفتلردرکه بونلره « صفت‌مشبهه» تسمیه اولونور. صفت مشبهه‌لرك برطاقمی الوان وعیوبه دائردر. بونلر مطرداً (افعل) وزنی اوزره کلیر

مثال :

احمر	احضر	اسود	اصفر	ازرق
قیرمزی	یشیل	سیاه	صاری	مائی

ابیض اسمر اعرج اعمی اعور . . . . کبی .
بیاض بغدای‌رنکلی طوپال کور تك‌کوز

صفت مشبهه‌لرك بر قسمی‌ده الوان واشـکال وعیوبه دائر دکلدر . بونلرك وزنلری غیر مطرددر .

مثال :

صُلب .	حَسَن .	صعب .	جَبان	عریان .
سرت	کوزل	کوج	قورقاق	چیبلاق

وقور . فرح . . . . کبی .
تمکینلی فرحلی

اسماء اعداد — اسماء اعداد عربیه‌نك لسان عثمانیده استعمالی پك نادردر . اعداد اصلیه‌نك بسیطی اشبو :

احد[*]	اثنین	ثلثه	اربعه	خمسه	سته
١	٢	٣	٤	٥	٦
سبعه	ثمانیه	تسعه			
٧	٨	٩			

لفظلرندن ومرکبه‌نك عشراتی دخی :

عشره	عشرین	ثلاثین	اربعین	خمسین
١٠	٢٠	٣٠	٤٠	٥٠
ستین	سبعین	ثمانین	تسعین	
٦٠	٧٠	٨٠	٩٠	

کلمه‌لرندن عبارتدر . یوز معناسنه اولان « مائه » کلمه‌سیله بیك معناسنه اولان « الف » کلمه‌سی دخی لسان عثمانیده مستعمل اولوب جمعلری (مآت، الوف) در .

عربی اعداد کسریه‌سندن لسانمزده مستعمل اولانلری بروجه آتیدر :

نصف	ثلث	ربع	خمس	سدس
یارم	اوچده‌بر	دردده‌بر	بشده‌بر	التیده‌بر
سبع	ثمن	تسع	عشر	
یدیده‌بر	سکزده‌بر	طقوزده‌بر	اونده‌بر	

[*] احد یرینه چوق کره واحد لفظی قوللانیلیر .

اعداد رتبیـهٔ عربیـه‌دن بروجه آتی اسماء اعداد اکثریا لسان عثمانیده مستعملدر :

اول .	ثانی .	ثالث .	رابع .	خامس .
برنجی	ایکنجی	اوچنجی	دردنجی	بشنجی
سادس .	سابع .	ثامن .	تاسع .	عاشر .
آلتنجی	یدنجی	سکزنجی	طقوزنجی	اونجی

بونلرك مؤنثلری دخی کثیراً مستعمل اولوب تأ تأنیث ایله یاپیلیر : ثانیه، ثالثه، رابعه، خامسه . . . الخ کبی . فقط اولك مؤنثی الف مقصـوره ایله کلـیر : اولیٰ کبی . بونك جمعی « اُوَل » در .

اسم منسوب ــ عربجه اسم منسوبلر لسـان عثمانیده پك زیاده مستعملدر . عربیده ادات نسبت مشدد (یّ) اولوب اسـملرك آخرینـه کلیر . آخرنده یای نسبت بولونان کلمـه‌یه « اسم منسوب » ویادن صرفنظرله « منسوب الیـه » اطلاق اولونور . مثـلا (بغدادیّ) اسم منسـوبدر . (بغداد) منسوب الیهدر . (بغدادی) بغداده نسبتی اولان بر کیمسه‌یی، (بغداد) او کیمسه‌نك نسبت اولوندیغی یری کوستریر .

(ترکجه‌ده بونك یرینه (لی ـ لو) قوللانلدیغی اسماء ترکیه بحثنده کچدی) .

یای نسبت عربیه یالکز عربجه اسملرله اسماء خاصه‌نك

کافه‌سنه لاحق اولور . عربی اسم منسوبلرده بر چوق قواعد جاری ایسه‌ده بز لسان عثمانیده الکزیاده لازم اولانلری بروجه آتی بیان ایده‌جکز :

١ — (مکة ـ اضافة) کبی آخرنده زائد تا بولونان کلماته یای نسبت لاحق اولدقده مذکور تالر حذف اولونارق (مکیّ ـ اضافیّ) دینلدیکی کبی آخرنده (انقره ـ ادرنه) کبی ها بولونان کلمه‌لرده بوقاعده‌یه تابع اولارق (انقری ـ ادرنی) دینیلیر . فقط لسان عثمانیده بو صورت اصلا مستعمل اولمایوب آخرنده ها بولونان اسملرك نسبتنده یای نسبتدن اول بر « و » زیاده ایدیلیر . ویای نسبت مخفف اوقونور . مثلا (لوفچه ـ لسقوفچه)نك نسبتنده « لوفچه‌وی ـ لسقوفچه‌وی » دینیلوب «لوفچی ـ لسقوفچی» دینیله‌مز .

٢ — (فعیلة) وزننده اولان سالم اسملرك نسبتی یانك وتانك حذفیله « فعَلی » شکلنده کلیر : (مدینه ، مدنی) ، (حنیفه ، حنفی) کبی . [*]

٣ — (فُعَیل) وزننك نسبتنده کاه یا حذف اولونور کاه اولونماز : (قریش ، قرشی) ـ (حسین ، حسینی) کبی .

[*] « طبیعة »نك نسبتنده (طبیعی) دینیلیر .

٤ — الف ممدوده ايله نهايت بولان كلمه‌لرك منسوبلرنده همزه واوه قلب اولونور : بيضاء، بيضاوى ـ صحراء، صحراوى كبى . فقط (سماء، شـتاء) كبى همزه‌سى حرف اصليدن مقلوب اولانلرده يا همزه ابقـا اولونور و يا واوه قلب اولونور: (سمائى، سماوى ـ شتائى، شتاوى) كبى . [*]

جمعـلر عندالنسـبه مفردينه رد اولونور : مسلمون ، مسلمى كبى . [**]

بو قاعده ايجابندن اوله‌رق (فضائل اخلاقيه) — (جمل حكميه)— (مسـائل دوليه) يرنده فضـائل خلقيه، جمل حكميه، مسـائل دوليه استعمال ايتمك لازم كاورسـه‌ده صورت اولى صورت ثانيه‌دن زياده سليقه‌مزه موافق اولديغندن لسان عثمانيده استعمالى شايع اولمش بناءً عليه سليقه‌مزه ملايم كلان يرلرده جمعه نسبت تجويز ايدلمشدر .

ياى نسبت عربيه سا كن اولديغى زمان تخفيف ايله اوقونور: شو ذات مكيدر كبى . لكن متحرك اولورسه بهمه حال مشدد اوقونور : كتب عربيه، قواعد تركيه، شريعت محمديه كبى.

اسم تفضيل — صفت قياسيه‌دن اولوب الوان واشـكال وعيوبه دائر اولمايان بر صـفتدر . بونك وزنى « اَفْعل » در . اكبر، اشرف، اصغر كبى .

تركجه‌ده مسـتعمل اولان اسم تفضـيللرك جمعى «افاعل»

---

[*] شتوى ديمكده جائزدر .

[**] اسم منسوبلرده تأنيث وجمع اداتلرى ياء نسبتدن صوكره كلير : مكاتب عسكريه ، لغت عربيه ، علمأ كوفيون .

ومؤنثی «فُعلیٰ» وزنی اوزره‌در. اکابر، اعاظم — کبری، عظمی کبی.

اخری واو، یا اولان کلماتك تفضیلی ومؤنثیله جمعی مثال آتی‌یه تطبیق اولونا: (علو) اعلی ـ علیا ـ اعالی.

{ صفات فارسیه }

فارسی صفت سماعیه‌لری لسان عثمانیده کثیراً مستعمل اولوب بونلره ادوات ترکیه الحاقی جائز اولدیغی کبی ادوات فارسیه الحاقیله استعمالده شایعدر. بونلر «صفات عادیه» نامی تحتنده اهل لساندن ایشیدیلوب بلله‌نیلن صفتلردر [*]. نتکم بروجه آتی صفتلر دخی صفت سماعیه نوعندندر:

سیاه	سفید	سرخ	دراز	بلند	کوچك	بزرك
قاره	بیاض	قرمزی	اوزون	یوجه	اوفاق	بیوك

کبی.

فارسی صفت قیاسیه‌لری صفات مرکبه‌دن عبارت اولوب بونلر کثیراً لسان عثمانیده مستعملدر. شویله‌که:

صفت تفضیلیه — صفت عادیه‌نك آخرینه «تر» لفظنك

---

[*] کرك عربی وکرك فارسی کلماتده بزم ایچون تصرفه اصلا جواز یوقدر. کلماتی اهل لسان بیننده موضوع اولان معناده استعمال ایله برابر املالرینی محافظه‌یه مجبوریت واردر.

الحـاقيله ياپيليـر . لفظ مذكور يالكز فارسى وعربى صفتلرك آخرينه علاوه اولونوب مبالغه معناسنى دخى افاده ايدر .

(بالاتر — واسعتر) كبى كه اك بالا، دها بالا — اك وسعتلى، دها وسعتلى وياخود پك بالا، پك وسعتلى ديمك اولور . «تر» لفظنك آخرينه بعضاً (ين) كله‌رك «ترين» صورتنده دخى استعمال اولونور . بو صورتده مضـاف اولارق قوللانيليـر : فاضلترين علماء، بزركترين رؤسا كبى .

فنا معناسنه اولان «بد» صفتنه تر اداتى لاحق اولدقده بدتر دينيله‌جك يرده تخفيفاً (بتر) دينيلير ويازيلير .

(ين) اداتى بعضـاً طوغريدن طوغرى‌يه صـفت عاديه‌نك آخرينـه علاوه اولونابيلير وبعضاً آخرينه (ه) دخى آلا بيلير .

كم كمين ، كمينه — به بهين ، بهينه .. كبى
آز اك آز ايو اك ايو

فارسى اسم منسوبلرى عثمانلى لساننده پك چوق قوللانيليـر . فارسى ادات نسبتلرى ياى ممدوده ايله (مند ، ور ، ناك) لفظلريدر : شامى ، بغدادى — بهره‌مند ، هنرور ، غمناك كبى كه شاملى ، بغدادلى — بهره‌لى ، هنرلى ، غملى ديمك اولور .

آخرنده هاء رسميه بولونان اسملرده ياى نسبتدن اول بر واو يازيلارق ها حذف اولونور : « پهلوى ، دهلوى كبى كه پهله‌لى ودهله‌لى ديمك اولور . فقط لسان عثمانيده اسمك آخرنده‌كى هانك ابقاسيله مستعملدر : فرانسه‌وى ، بوسنه‌وى كبى .

فارسیده بونلردن باشقه بر چوق ادات نسبت دها موجودر که آنلردن بر طاقم صفت قیاسیه تشکیل اولونوب بر خیلیسی لسان عثمانیده مستعملدر. انلرده بروجه آتیدر :

(١) صفات نسبیه : یوقاروده مذکور اوچ ادات ایله برابر (آنه ، وار ، یار) [*] مردانه ، فاضلانه ، سزاوار ، امیدوار ، بختیار ، هوشیار کبی .

(٢) — صفات لونیه : (فام ، گون) عنبر فام ، گلفام ـ گلگون، لاله گون کبی .

(٣) — صفات محافظت : (بان ، وان ، سالار) باغبان ، باغچوان، سپهسالار کبی .

(٤) — صفات فاعلیت : (گر ، کار) کیمیاگر، زرگر ـ پرهیزکار کبی .

اسماء اعداد — فارسی اسما، اعدادی لسان عثمانیده نادراً استعمال اولونور . آنلرده : یوز وبیك معنالرینه اولان « صد » و « هزار » کلمه‌لریله بروجه آتی اعداد اصلیهٔ بسیطه‌دن عبارتدر .

یك	دو	سه	چهار (چار)	پنج	شش
بر	ایکی	اوچ	درت	بش	آلتی
		هفت	هشت	نُه	
		یدی	سکز	طقوز	

اعداد کسریهٔ فارسیه‌دن لسانمزده مستعمل اولان یارم

[*] (آنه ، وار) لیاقت . و (یار) نسبت وصاحبیت معناسی افاده ایدر .

معناسنی افاده ایدن « نیم » کلمه‌سیله درتده بر دیمك اولان و (چهاریك) مخففی بولانان « چاریك » لفظی درکه بونی عوام ناس غلط اولارق (چیرك) دیه تلفظ ایدرلر .

اعداد رتبیهٔ فارسیه لسانمزده اصلا قوللانلمادیغی کبی اعداد توزیعه دخی استعمال اولونماز . یالکز برر برر معناسنه اولان « یکان یکان » مستعملدر .

باب — ۳

{ کنایات }

کنایات باشلیجه اوچدر : (ضمیر ، اسم اشارت ، مبهمات) در .

{ ضمیر }

ضمیر ، بر اسمك یرینی طوتان کلمه‌در که یرینی طوتدیغی اسمه‌ده « مرجع » دینور . مثلا (احمد اوقیورمی) دیو صوران کیمسه‌یه جواباً (او ، پك خیلازدر هر کون تکدیر آلیور) دینلدکده فقرهٔ مذکوره‌ده « او پك خیلازدر » جمله‌سی احمد پك خیلازدر تقدیرنده اولدیغی و « او » لفظی احمد اسمنك

یرینی طوتدیغی جهتله ضمیر و « احمد » اسمیده آنك مرجعی اولور .

ضمیر بش قسمه آیریلیر :

{ ۱ — ضمیر شخصی }

ضمیر شخصی ، شخص معین اشعـار ایدن ضمیرلردر . آنلرده اوچدر . [*] متکلم ، مخاطب ، غائب درکه متکلم ایچون « بن » مخاطب ایچون « سن » غائب ایچون « او » قوللانیلوب جمعلرنده (بز ، سز ، آنلر) دینور . مذکور ضمیرلر احوال اربعه‌یه اوغرادقلرنده بروجه آتی برر صورتله دکیشیرلر .

	مجرد	مفعول به	مفعول الیه	مضاف الیه
مفرد	بن	بنی	بکا	بنم
	سن	سنی	سکا	سنك
	او	آنی	آکا	آنك
جمع	بز	بزی	بزه	بزم
	سز	سزی	سزه	سزك
	آنلر	آنلری	آنلره	آنلرك

[اضافت ـــ خصوصی بر معنی افاده ایتمك ایچون ایکی اسمك برلشمه‌سیدرکه بو اسملردن برینـه « مضاف الیه »

[*] متکلم ، سوز سویله‌ین ـ مخاطب ، سوز سویله‌نن ـ غائب ، حاضر اولمایوبده کندندن بحث ایدیلندر .

دیکرینه « مضاف » دینور. مضاف الیه اولاجق اسمك آخرنده حرف املا یوق ایسه مکسور قیلندقدن وا کر وار ایسه بر « ن » زیاده ایدلدکدن صوکره بر کاف نونی (ڭ) علاوه اولونان اسمدرکه دائما مضافدن اول کلیر. ومضاف اولاجق اسمك آخری ساکن ایسه مکسور قیلنهرق کسرهیه علامت « ی » یازیلیر. اوك طامی، افندینك فسی کبی که (او، افندی) مضاف الیه، (طام، فس) دخی مضاف اولور. اکر مضاف إلیه ضمیر شخصیلردن عبارت ایسه اول وقت مضافك آخرینه آشاغیده بیان اولوناجق ضمیر اضافیلردن بری کتیریلیر.]

سؤال — کنایات قاچدر؟ ضمیر نیه دیرلر؟ مرجع نه دیمکدر؟ ضمیر قاچ قسمدر؟ ضمیر شخصی نیه دیرلر وقاچدر؟ متکلم، مخاطب، غائب کیملره دینور.

﴿ ٢ — ضمیر اضافی ﴾

ضمیر اضافی، مضافلره لاحق اولان ضمیرلر اولوب بروجه آتیدر:

مثال

مفرد متکلم، م	= بنم اوم
« مخاطب، ڭ	= سنك اوك
« غائب ، ی — سی	= آنك اوی . وظیفه‌سی

جمع متکلم ، من = بزم اومز

« مخاطب ، کز = سزك اوگز

« غائب ، . . = آنلرك اوی

آخرنده حروف املادن بر حرف بولونان اسملر مضاف اولدقلری وقت غائب صورتلرنده «ی» یرینه «سی» کتیریلیر : اوك قاپوسی، افندینك یالیسی کبی .

[تنبیه] آخرنده حرف املا بولونان اسملره ضمیر اضافی لاحق اولدقده حرف املانك حذفی قطعا جائز دکلدر .

قپوم	افندیم [*]	بابام	اوطه‌م
قپوك	افندیك	باباك	اوطه‌ك
قپوسی	افندیسی	باباسی	اوطه‌سی
قپومز	افندیمز	بابامز	اوطه‌مز
قپوکز	افندیکز	باباکز	اوطه‌کز
قپوسی	افندیسی	باباسی	اوطه‌سی [**]

[قاعده] مضافك مفرد غائبی (ده، دن، ك، جه، ، ی)

[*] افندی — کلمه‌سی کبی آخرنده حروف املادن « ی » اولان کلماتك مفرد مخاطب ومتکلم صورتلرینی یانك حذفیله افندم، افندك طرزنده یازمقده لرسه‌ده یاکلشدر .

[**] کلمات مذکوره‌نك هر شخصنك آیری آیری احوال اربعه‌سنی شاکردانه تعریف ایتدیرمکده املاجه فوائد عظیمه استحصالی محقق اولدیغندن معلمین حضراتنك بوخصوصه انضمام همتلری بالخاصه توصیه اولونور .

اداتلرندن برینی آلیرسه بونلردن اول بر « ن » یازیلوب ضمیر اضافی اولان (ی) حذف اولونور . احمدك كتابی،.. كتابنده،.. كتابندن،.. كتابنك،.. كتابنجه،.. كتابنه،.. كتابنی كبی .

اگر مضافك آخری حروف منفصله‌دن ایسه (ك، ه، ی) اداتلرینك الحاقنده غائب ضمیری اولان « ی » ابقا اولنوب دیگر اداتلرك لحوقنده، ینه حذف اولونور . احمدك سوزی،.. سوزینه،.. سوزینك،.. سوزینی.. سوزنده،.. سوزندن،.. سوزنجه كبی .

{٣ — ضمیر وصفی}

ضمیر وصفی، ظرفلره یعنی زمان ومكان بیلدیرن اسملرله مضاف الیهلره لاحق اولارق صفت مقامنه قائم اولور . ضمیر وصفی ، « كی » لفظندن عبارت اولوب ظرفلره [*] لاحق اولدقده كندندن اوكجه بر « ده » لفظی زیاده ایدیلیر ودائما مفرد حالنده كتیریلیر . كویده‌كی ترلا ، تارلاده‌كی اكین كبی كه كویده اولان تارلا، تارلاده اولان اكین دیمك اولور. مضاف الیهلره لاحق اولورسه جمع حالنده دخی كله‌بیلیر . بنمكی ، سنككی، پدركی ، بنمكیلر ، سزككیلر كبی .

[قاعده] ضمیر وصفینك لاحق اولدیغی اسمك مفعول به، مفعول الیه، مضاف الیه حالنده مفعول ومضاف الیه اداتلرندن

[*] زمان ومكان كوسترن اسملر .

اول بر نون كلير و كی لفظنك ياسی حذف اولونور . بنمكنی ، بنمكنه، بنمكنك كبی .

[قاعده] كذلك آخرنده ضمير وصفی اولان اسمه « ده، دن » اداتی لاحق اولورسه « كی » لفظنك ياسی نونه تبديل اولونور . سزككنده، سزككندن كبی .

تمرين

اشاغيده‌كی كلمه‌لردن مضاف اليه وظرف اولانلره ضمير وصفی وماعداسنه ضمير اضافی الحاق ايدك . صكره احوال اربعه‌سنی تصريف ايله‌يكز .

ايكنه. ايپلك. دره . بابا. لالا . كوله. او . پاشانك . اووا. افنديمك. قوناق. كتاب. آنا . تيزه. خواجه‌نك. آرابه.

سؤال — ضمير اضافی هانكيلريدر؟ وكيملره لاحق اولور ؟ « سی » ضمير اضافيسی كيمه لاحق اولور؟ ضمير وصفی ندر؟ كيملره لاحق اولور .

{ ٤ — ضمير نسبی }

ضمير نسبی ، بعض فعللرله خبرلره لاحق اولارق نسبت معناسی اشعار ايدر . انلرده :

مفرد متكلم : م ـ يم = بن كاتبم — يازارم — يازايم
« مخاطب: سك = سن كاتبسك — يازارسك [١]

[١] مفرد مخاطب ضميری اولان « سك » لفظی « سين » طرزنده يازلماملیدر . زيرا مخاطبلر دائما كاف نونی (ڭ) الير . (سين، سون) فعل امرك غائب ضميريدر . كاسين، اوقوسون كبی .

مفرد غائب : در = او کاتبدر — یازار [۱]
جمع متکلم : ز ـ لم = بز کاتبز — یازارز، یازالم [۲]
« مخاطب: سکز = سز کاتبسکز — یازارسکز
« غائب : درلر = انلر کاتبدرلر — یازارلر

خبرلرك آخرلری ساکن ایسه متکلم صورتلرنده حرکهٔ رسمیه ایله مکسور قیلنور کچن مثاللر کبی.

اکر حرکه‌لی ایسه یعنی حرف املا ایسه متکلم صورتلرنده ضمیر نسبیدن اول بر «ی» زیاده ایدیلیر. بن کوله‌یم، بز کوله‌یز کبی.

{ ٥ — ضمیر فعلی }

ضمیر فعلی، ماضیٔ شهودیلرله فعل حکایه و شرطیلرك آخرینه کله‌رك فاعللرینی کوسترر. بونلرده: متکلم، مخاطب ضمیرلرندن عبارت اولوب غائبلری یوقدر.

مفرد متکلم م = کلدیم [۳] یازدیم کلسه‌م یازسه‌م
« مخاطب ك = کلدیك یازدیك کلسه‌ك یازسه‌ك
.. = کلدی یازدی کلسه یازسه
جمع متکلم ك ـ ق = کلدیك یازدیق کلسه‌ك یازسه‌ق

---

[۱] «در» هر فعله الحاق ایدلمز. یالکز خبرلره، بعضاً نقلی، استقبال وجوبی کبی فعللره الحاق ایدیلیر.

[۲] (یم ـ لم) ضمیرلری فعل التزامیلرك متکلملرینه لاحق اولور.

[۳] بو وبونك امثالی قاعدهٔ یا ایله یازلق لازم کلیرکن مخالف قاعده اوله‌رق اکثریتله کلدم، کلدك... الخ صورتلرنده یازمقده‌درلر.

« مخاطب کز = کلدیکز یازدیکز کلسه‌کز یازسه‌کز
. . = کلدیلر یازدیلر کلسه‌لر یازسه‌لر

سؤال — ضمیر نسبی هانکیلریدر وکیملره لاحق اولور؟ آخرنده حرف املا اولان خبرلرك متکلم صورتلرنده نه زیاده ایدیلیر؟ ضمیر فعلی هانکیلریدر کیملره لاحق اولور ؟

{ اسم اشارت }

اسم اشارت — کندیلریله معین بر شخصه ویا بر شیئه اشارت اولونان (بو، شو) لفظلرندن عبارتدرکه «شو» یاقین و «بو» دها یقین اولان شیئه اشارت ایچون قوللانیلوب کندیلریله اشارت اولونان شیئه‌ده «مشار الیه» دینور : بو اَو، شو کمی دینلدکده شو، بو لفظلری اسم اشارت و (اَو، کمی) اسملری دخی مشار الیه اولور . جمعنده شونلر بونلر دینیلیر .

اسم اشارت مشارالیهیله برلکده کلیرسه جمعی جائز دکلدر. شو اولر، بوکمیلر دینیلوب شونلر اولر، بونلر کیمیلر دینیله‌مز. فقط مشارالیهی حذف اولونورسه اول وقت مشار الیهك ادات جمعی اسم اشارته کچه‌رك جمعلنیر .

اسم اشارتلر ادواتدن برشیئه‌متصل اولورلرسه برنون زیاده ایدیلیر . شونده، بونده — شوندن، بوندن — شونك، بونك

شونجغز ، بونجغز — شونك ایچون ، بونك ایچون — شونك ایله، بونك ایله [*] کبی . مفعول الیه حالنده شوکا، بوکا دینور .

اسم اشارتلر مشارالیهلرینه نظراً بش قسمدر . انلرده : ذات، تمثیل، مکان، تنبیه، مقدار اشارتلریدر .

ذات اسم اشارتلری ذکر اولونان (بو، شو) لفظلرندن عبارتدر : بو کتاب، شو او کبی .

تمثیل اسم اشارتلری (بویله، شویله) کلمهلریدر : بویله کتاب، شویله کمی کبی .

مکان اسم اشارتلری (بورا، شورا) لفظلری اولوب اصلی « بویر، شو یر »در : بوراسی لطیفدر . شوراسی تنهادر کبی .

تنبیه اسم اشارتی (ایشته) کلمهسی اولوب بعضاً «بو» لفظیله برلشهرك ایشته بو، برنده (اشبو) قوللانیلیر .

مقدار اسم اشارتلری (بو قدر، شو قدر) لفظلریدر : بوقدر پاره، شو قدر مصرف کبی . بعضاً بومقامده (بونجه، شونجه) قوللانیلور .

تمرین

آشاغیدهکی جملهلردهکی اسم اشارتلری آییریکز . صفر اولان محللره مناسب اسم اشارت وضع ایدیکز .

شواومی بیوك بواومی بیوك، شوکلان آدمی طانیورمیسکز. بو یول نرهیه کیدر . سزه . . . . ایکی نصیحتی ایدرم . یالان سویلمهیك : . . . . — . . . . ارقهسندن کوتوسویلهمییکز .

---

[*] اکثریا «ایچون» اداتیله «ایله» اداتنك الفی ویاسی حذف اولونارق (شونکچون، بونکچون — شونکله، بونکله) یازیلیر .

شو کلن کیمدر . . . اوك صاحبیدر . . . . کیم کچدی. ...
آدمك قرداشی کچدی . ... کل . ... اوطور. بو کتابی اوقو .

سؤال — اسم اشارت نه‌یه دیرلر وقاچدر؟ مشارالیه نیه دیرلر؟ اسم اشارتك جمعی نصل کلیر؟ اسم اشارته ادواتدن برشیٔ متصل اولورسه نه اولور . مفعول الیهی نصل اولور .

{ مبهمات }

مبهمات — بللی ایتمه‌یه‌رك بر شخصی ویا بر شیئی بیلدیرن سوزلردر . ترکجه‌ده مبهمات (اسم تجرید ، کلمات استفهامیه ، اسم موصول) دن عبارتدر .

اسم تجرید — کندی لفظیدر که بشقه‌سی قارشمقسزین بر ذات دیمکدر . مثلا بو یازی‌یی کندی یازدی دینور که بشقه‌سی یازمادی دیمك اولور .

بوکا ضمیر اضافی دخی لاحق اولارق : کندیم ، کندیك، (کندی ـ کندیسی)، کندیمز کندیکز ، کندیلری ، دینور [*]

کلمهٔ استفهامیه — (کیم ، نه ، قاچ ، هانکی ، قنغی ، کبی لفظلردن عبارت اولوب « کیم » اشخاصدن « نه » اشیادن

[*] کندی ، لفظنه ضمیر اضافی لاحق اولدقده آخرنده‌کی یائك خذفی قطعاً جائز اولمادیغی حالده بعضلرك کندم ، کندك صورتنده یازدقلری مع التأسف کورلمکده‌در .

سؤال ايچوندر . كيم كلدى ، نه سويله‌دى كبى . «كه» و «نه» لفظلرينه ضمير اضافى ونسبى لاحق اوله‌رق :

كيمم كيمسك كيمدر كيمز كيمسكز كيملردر
كيمم كيمك كيمى كيممز كيمكز كيملرى
نه‌يم نه‌سك نه‌در (ندر) نه‌يز نه‌سكز نه‌درلر
نه‌م نه‌ك نه‌سى . نه‌مز نه‌كز نه‌لرى (نلرى)
دينور .

كيم ، لفظى «لر» ايله جمعلنه‌رك «كيملر» دينلديكى كبى اسم كبى احوال اربعه‌سى دخى تصريف اولنور . بوكا (ايله ، ايچون) اداتى داخل اولورسه ادوات مذكوره‌دن اول بر (ك) كله‌رك (كيمك ايله ، كيمك ايچون) دينيلير .

قاچ ، عددن سؤال ايچوندر . قاچ پاره‌ك وار كبى .

هانكى [*] ، اشخاص واشيادن برينى تعيين ايچون موقع سؤالده قوللانيلير . هانكى آدم ، هانكى كتاب كبى . جمعنده هانكيلر ومضافده هانكيسى دينور .

نصل ، نچن ، نيچه ، دنكلو ، قنغى ، قنى ، نره ، قنده ، هانى لفظلرى دخى كلمات استفهاميه‌دندر . بونلردن :

---

[*] قنغى مخففيدر . فقط ها فتحهٔ ثقيله وكى كسرهٔ خفيفه ايله حركه‌لنديكى وبو ايسه لسان تركينك آهنكنه مخالف اولديغى جهتله «هانكى» كلمه‌سنى شاذ اولارق قبول ايده‌بيليرز . والا قنغى كلمه‌سى آهنك لسانه دها موافقدر .

نصل ، نیجه : ایکیسیده کیفیتدن سؤال ایچوندر . فقط نیجه ، کلمه‌سی استعمالدن ساقطدر . یالکز تکثیر معناسنده قوللانیلیر : نیچه دفعه‌لر ، نیجه امکلر کبی . نصل کلمه‌سی « نه » ایله « اصل » لفظندن مرکبدر . نه کلمه‌سنك اکثریتله هاسی حذف اولونورسه‌ده « اصل » لفظنك همزه‌سنی حذفده بر سبب ومناسبت اولمادیغندن بو کلمه‌یی (نصل) طرزنده یازمق موافق اولامایوب شو (ناصل) صورتله یازملیدر .

نیچون : زماندن سؤال ایچون ایسه‌ده بوده زمانمزده مهجور اولوب بونك یرینه (نه زمان) (نه وقت) قوللانلمقده‌در .

نه دنکلو : مقداردن سؤال ایچون ایسه‌ده بوده زمانمز آثار ادبیه‌سنده کلیاً مهجور اولوب بونك یرینه (نه قدر) (نه مقدار) سوزلری قوللانلمقده‌در .

قنغی : بر قاچ شیدن برینی تعیین ایچون موقع سؤالده مستعمل ایسه‌ده بوده کلیاً استعمالدن ساقط اولوب بونك یرینه « هانکی » کلمه‌سی استعمال اولوندیغی ذکر ایدلدی .

قنی : مکان قریبدن سؤال ایچوندر . فقط بوده زمانمزده مهجور اولوب بونك یرینه (هانی) قوللانلمقده‌در .

قنده : مطلقا مکاندن سؤال ایچون ایسه‌ده شمدیکی حالده استعمالدن محروم اولوب بونك یرینه (نره) قوللانلمقده‌در .

تمرين

آشاغیده‌کی عباره‌ده بولونان مبهمانی آییریکز .

کندی اکدیکنی بیچدی . کشی نه ایدرسه کندینه ایدر . بو سوزی کیم سویله‌دی . بورایه کیم ایله کلدك . خواجه سکا نه سویله‌دی . مکتوبده نه یازییور . هانکی کتابی اوقیورسك . هانکی مکتبه دوام ایدییورسك . مکتبده نه اوکرندك . قاچ کتاب اوقودك . قاچ یاشنده‌سك .

اسم موصول — مشارالیهلری مبهم اولان [او ، اول ـ شو ، شول] کلمه‌لرندن عبارت اولوب بونلرك مشارالیهلرینك ابهامنی ازاله ایچون کندیلرندن صوکره کتیریلان جملهٔ خبریه‌لره « صله » تعبیر اولونور .

بونلرك مشار الیهلرینی صله‌لرینه ربط ایچون (که) لفظی کتیریلیر : شول نصیحتی که سکا ویرییورم قبول ایت ، او کتابی که سکا ویردم ایی صاقلا . عباره‌لرنده (شول ، او) کلمه‌لری اسم موصول ، (نصیحت ، کتاب) کلمه‌لری مشارالیه ، (سکا ویرییورم ، سکا ویردم) جملهٔ خبریه‌لری صله اولوب « که » لفظلری صله‌لری ربط ایچون کتیرلمشدر که بونلرك تفصیلاتی صیغهٔ صله بحثنده کله‌جکدر .

﴿ کنایات عربیه ﴾

{ ضمیر }

ضمائر عربیه لسان عثمانیده یالکز باشنه استعمال اولونامز. کلمات عربیه‌یه التحاق ایده‌رك استعمال اولونور. آنلرده: ضمیر متصلك مفرد وتثنیه‌لرینك مذکر ومؤنثلریله جمع مذکر غائبیدر.

مفرد مذکر غائب ضمیری (هو) درکه بر کلمه‌یه متصل اولورسه واوی حذف اولونارق (ه ، ه) شکلنده یازیلیر. بونك مؤنثی (ها) تثنیه‌لری (هما) وجمع مذکرلری (هم) در. جمع مؤنثلری اولان (هن) لسان عثمانیده مستعمل اولمایوب بونك یرینه « ها » ضمیری قوللانیلیر.

هو ، ضمیری لسان عثمانیده مستعمل دکلدر. فقط اولنه یا لفظی کتیریله‌رك بعضاً ندا موقعنده ، یاهو ، دینلدیکی کبی بعضاً دخی مکرر کتیریله‌رك (هو ، هوسنه) دینیرکه عینی عینته ، دیمك اولور.

ضمائر مذکوره‌دن (ه ، ها ، هم) ضمیرلرینك اوست طرفی مفتوح ویا مضموم اولورسه هالر مضموم واکر مکسور ویاخود «ی» حرفی اولورسه اول وقت مکسور اوقونور. بعده ـ قدس سره ـ بعینه ـ بتمامه ، قدس سرها ، مشارالیها رحمهم الله ، مشارالیهم کبی.

ضمائر مذکوره عربی اولان « الی » کلمه‌سنه لاحق اولدقدن صوکره ایما واشارت اولونمش معناسنه اولان مومأ ومشار کلمه‌لرینه التحاق ایده‌رك لسان عثمانیده کنایات مقامنده قوللانیلیر که بر عبارەده اولجه ذکری کچن بر اسمی تکرار ایتمك لازم کلیرسه او اسمك یرینه قائم اولمق اوزره مرکبات مذکوره کتیریلیر. بونلرده : (مشارالیه ، مومأالیه) کلمه‌لرندن عبارتدر .

مشارالیه

وزارت ومشیریت ایله بالا واولی رتبه‌لرینی احراز ایدن ذواتك اسملری ذکر ایدیلیرسه مفرد مذکرنده « مشارالیه » تثنیه‌سنده « مشارالیهما » جمعنده « مشارالیهم » دینور . اشخاص معنویه‌دن اولان (دولت ، هیئت ، امانت ، نظارت ، ولایت ، مدیریت کبی کلمه‌لردن دولت ایچون هر حالده « مشارالیها » قوللانیلوب ذوات مشارالیها دینیر. لکن دیکرلری ایچون او مقامده بولونان ذاتك احراز ایتمش اولدیغی رتبه نظر دقت واعتنایه آلنیر .

مومأالیه [*]

میرلوادن واولی ثانیسندن آشاغی اولان اصحاب رتبه‌یه ورتبه‌سز اولان ارباب حیثیت واعتباره دینیر .

[*] مومأ : بر ماده‌یی بر کیمسه‌یه تفهیم ایچون قولاً ویا فعلاً اشارت ایله‌مك معناسنه اولان « ومأ » ماده‌سنك افعال بابنه نقلندن حاصل ومعنای مذکورده مستعمل اولان (ایماء) مصدرینك اسم مفعولیدر که اشارت اولونان دیمکدر . ایمأ کبی مثال ومهموز اللام اولان « افعال » مصدرینك اسم فاعلی (مومئ) و اسم مفعولی (مومأ) صورتنده کلمك قواعد صرفیهٔ عربیه ایجاباتندن اولمغله کلمهٔ مذکوره‌یی « مومی » شکلنده یازمق محض خطادر.

مخدرات اسلامیه‌یه دخی درجهٔ حیثیت واعتبارلرینه کوره مفرد وجمعنده (مومأالیها ، مشارالیها) دینیر .

بونلردن باشقه (مرقوم ، مزبوره ، مذکور) لفظلری دخی کنایاتدن اولوب مرقوم رتبه‌سز وعوام ناسدن اولانلره ، مزبوره جنس نسادن آشاغی درجه‌ده بولونانلره ، ومذکور دخی انسانك ماعداسی اولان حیوانات ایله اشیایه مخصوصدر .

بونلرك مذکر ومؤنثلریله مفرد، تثنیه وجمعلری بروجه آتیدر :

مفرد	تثنیه	جمع
مرقوم	مرقومان	مرقومون
مرقومه	مرقومتان	مرقومات [*]
. . .	. . .	. . .
مزبوره	مزبورتان	مزبورات [**]
مذکور	مذکورین	مذکورین
مذکوره	مذکورتین	. . .

آنف الذکر، سالف الذکر، آنف البیان، سالف البیان، مار الذکر، مارالبیان کبی . تعبیرات دخی معنویاتده مستعمل کنایاتدندر .

[*] مرقومات، جمع مؤنثی زمانمزده استعمالدن ساقط اولمشدر. بونك یرینه «مرقومه‌لر» استعمالی ترجیح اولونیور .

[**] مزبورات، بوده استعمالدن ساقطدر . «مزبوره‌لر» استعمالی شایعدر .

{ اسم اشارات }

عربی اسم اشارتلری لسان عثمانیده مستعمل دکلدر . آنجق ایکی اوچ دانه‌سی نادراً عباره آره‌سنده مرکب اولارق استعمال اولونور . آنلرده :

کذلك = بونك کبی

بعد ذا = بوندن صوکره

بعدذلك = « «

هکذا = ایشته بویله . . . کبی کلماتدن عبارتدر .

§

{ اسم تجرید }

عربی اسم تجریدلرندن (ذات، نفس) کلمه‌لری لسان عثمانیده مستعملدر. بونلر یا اوللرینه ادات عربیه آلارق اصول عربیه اوزره قوللانیلیر ویا آخرلرینه ادات ترکیه آلارق ترکی اصولیله استعمال اولونور : بو البسه فلانك ذاتنه مخصوصدر . شو طعامی نفسی ایچون پیشیردی . بالذات یاپدی وبذاته وبنفسه . . . الخ دینیر .

عربی اسم موصوللریله کلمات استفهامیه‌سی لسان عثمانیده اصلا مستعمل دکلدر .

{ کنایات فارسیه }

(ضمیر ــ اسم اشارات)

فارسی ضمیرلر لسـان عثمانیـده اصلا قوللانلمادیغی کبی اسماء اشـاراتی اسـتعمال اولونماز . فقط بعد ازین ، بنابرین مرکب اولارق قوللانیلیرکه بوندن صوکره وبوکا بناءً دیمکدر. «ازجمله» دخی بو قبیلدن اولوب اصلی (ازین جمله ـ ازان جمله) در. کثرت استعمالندن طولایی اسم اشاره حذف اولونمشدر .

{اسم تجرید}

فارسـینك (خود) اسم تجریدی عثمانلیجه‌ده قوللانیلیر . مثلا رأی خودیله دینورکه کندی رأییله و(خود بخود) کندی کندینه دیمك اولور .

{ کلمات استفهامیه }

فارسیدن «نه» معناسـنه اولان «چه» کلمه‌سـیله نیجه وقاچ مقامنده (چند) کلمه‌سی قوللانیـلیر وبونك بعضاً اولنـه «هر» اداتی کلدیکی کبی آخرینـه دخی « آن » اسم اشـارتی علاوه اولونور : چه فائده ــ چنـد دفعه دینیر نه فائده ونیجه دفعه

ديمك اولور . وهرچند ـ چندان دينيليركه هر نقدر، اولقدر ديمكدر .

فارسی اسم موصوللری لسان عثمانيده قوللانلماز .

باب ـ ٤

{ مصدر }

مصدر، كنديسنده ذات وزمان ملاحظه اولونمايارق بر ايشه دلالت ايدن كلمه‌لردركه آخرلرنده اكثريتله (مك ، مق) ويا بونلره بدل اشاغيده كوريله‌جك اولان ديكر حروف وادوات بولونور : بيلمك، يازمق كبی .

[فائده] مصدردن ادات‌مصدر طی اولندقدن صوكره قالان قسمده زياده بر حرف يوق ايسه آكا « مصدر مجرد » واكر بر معنی افاده‌سی ايچون حرف زياده ايدلمش ايسه اكاده « مصدر مزيد فيه » دينور. كولمك، كولدرمك كبی كه كولمك مصدرندن ادات مصدر قالديرلسه « كول » قالوب حرف زائد اولماديغی آكلاشيلاجغندن مصدر مذكوره « مجرد» دينور. زيرا مذكور كلمه هيئت مجموعه‌سيله حدثه دلالت ايدوب بر حرف طي ممكن اولاماز. مثلا لامی زائد فرضيله ترك ايتسه‌ك قالان « كو» لفظی حدث مذكوره دلالت ايتمز. فقط تعديه معناسی يعنی ايشك (حدث)ك آخرده اثرنی كوسترمك ايچون « كول » كلمه‌سنه (در) زياده ايده‌رك كولدر، ديمش اولسه‌ق اول وقت كولدرمك مصدرينه « مزيد

فیه» دینور. زیرا بوراده « در » لفظی زیاده‌در؛ ترك اولندقده حدث معناسی ینه موجود قالیر.

مصدر مزید فیه‌دن ادات مصدر طی اولندقده قالان قسمه «مادهٔ فعل» وحرف زائد آتلدقدن صوکره قالان قسمه‌ده «مادهٔ اصلیه» دینور. مصدر مجردلرده ایسه حرف زائد اولمادیغندن مادهٔ فعل ایله مادهٔ اصلیه عین کلمه اولور. شکم اشاغیده‌کی مثال تشریح مقصده کافیدر.

مصدر	ادات مصدر	مادهٔ فعل	مادهٔ اصلیه
کزمك	مك	کز	کز
کزدرمك	مك	کزدر	کز
آغلامق	مق	آغلا	آغلا
آغلاتمق	مق	آغلات	آغلا

مصدرلرده (حدثه) ایشه دلالت ایدن اساساً «مادهٔ فعل» اولدیغی وبوکا ایسه (مك، مق) علاوه‌سیله مصدرلر حصوله کلدیکی جهتله مادهٔ فعلك اصل اعتباریله اولجه بیان وتفصیلی مناسب کورولدی.

مادهٔ فعل — بر ایشی مخاطبه امر ایچون قوللانلدیغی جهتله بوکا «امر حاضر» دخی دینور. [*]

مادهٔ فعللرك آخرلری یا ساکن ویا حرکه حرفیه ایله متحرك یعنی حرف املا اولور :

کل ، قیر ، اوقو ، آچی ، آغلا ، اوده کبی.

[*] بوندن صوکره زده «مادهٔ فعل» تعبیری کچرسه مقصود امر حاضر اولدیغی خاطردن چیقماملیدر.

بونلر (مادهٔ فعلك) امر حاضرك مفرد مخاطب صيغه‌لری اولوب بونلرك آخری حركهٔ رسميه ايله مكسور قلندقدن صوكره بر «ك» كاف نونی الحاق اولونارق جمع مخاطب صيغه‌لری ياپيلير. بعضاً مذكور كاف يرينه «يكز» كتيريله‌رك جمع ياپيلير.

آخری متحرك اولان يعنی حرف املا اولان مفردلرك جمعنده (ك ، يكز) دن اول بر مكسور «ى» دخی زياده ايديلير :

جمع		مفرد
كليكز	كلك	كل
اوقوييكز	اوقويك	اوقو
آجيييكز	آجييك	آجی
آغلاييكز	آغلايك	آغلا
اوده‌ييكز	اوده‌يك	اوده

تمرين

آشاغيده‌كی مادهٔ فعللرك جمعلرينی يازيكز. مصدرلردن دخی ادات مصدرله «مادهٔ فعل» ومادهٔ اصليه‌يی آييريكز.

آت . آتلا . آدا . بارش . طانی . قاشی . بزه . بكزه . طوقو . قو . بيلمك . بيلدرمك . قاينامق . قايناتمق . قايناتدرمق .

سؤال — مصدر نیه درلر ؟ مصدر مجرد ، مصدر مزید فیهی تعریف ایدیکز ؟ مادهٔ فعل ایله مادهٔ اصلیه هانکیلریدر ؟ مادهٔ فعلك بشقه اسمیده وارمی ؟ امر حاضرلرك جملری ناصل یاپیلیر ؟

مثبت ، منفی — بر ایشك وقوعنی کوسترنه « مثبت » وعدم وقوعنی کوسترنه « منفی » دینور . کچن مثاللر امر حاضرك مثبت صورتلری اولوب بونلره ادات نفی الحاق اولونارق منفی یاپیلیر و (نهی حاضر) نامی ویریله‌رك طبق امر حاضر کبی جملنیر .

ادات نفی (مه ، ما) لفظلری اولوب « مه » خفیف و « ما » ثقیل اولان مادهٔ فعللره لاحق اولنور :

امر حاضر =	کل	اوقو	آجی	آغلا	اوده
نهی حاضر { مفرد =	کلمه	اوقوما	آجیما	آغلاما	اودمه
جمع =	کلمه‌یکز	اوقومایکز	آجیمایکز	آغلامایکز	اودمه‌یکز

امر غائب ، نهی غائب — بورایه قدر ذکر و بیان اولونانلر « مادهٔ فعلك » مخاطب صیغه‌لری اولوب بونلره « سین ، سون » لفظلرینك الحاقیله غائب صیغه‌لری تشکل ایدرکه مثبتلردن یاپیلانه (امر غائب) منفیلردن یاپیلانه دخی (نهی غائب) دینوب هر ایکیسی‌ده « لر » علاوه‌سیله جملنیر .

امر غائب

مادهٔ فعل	مفرد	جمع
كل	كلسين	كلسينلر
اوقو	اوقوسون	اوقوسونلر
آجي	آجيسين	آجيسينلر
آغلا	آغلاسين	آغلاسينلر
اوده	اودهسين	اودهسينلر

نهی غائب

كلمه	كلمهسين	كلمهسينلر
اوقوما	اوقوماسون	اوقوماسونلر
آجيما	آجيماسين	آجيماسينلر
آغلا	آغلاماسين	آغلاماسينلر
اودهمه	اودهمهسين	اودهمهسينلر

فعل خاص ، فعل عام — مادهٔ فعل ، بر مخصوص ايش ويا كيفيت بيان ايدرسه « فعل خاص » دينور :

كز ، يورو ، كس ، قير كبي .

واكر عموم ايشلره ويا احواله شـامل اولورسه « فعل عام » دينوركه : (ارل ، ايت ، قيل ، ايله) مادهٔ فعللرندن عبارتدر .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن هانکیسی مثبت وهانکیسی منفیدر بیان ایدیکز. مفرد اولانلری جمع یاپیکز . امر غائب ونهی غائبلری اشارت ایدیکز. مفرد اولانلرینك جمعنی یازیکز .

اوطوریکز . قالق . اونوتما . بلله‌سین . سویله‌مه‌سین اوکسورمه . یالوار . طاورانسین . کوندرمه‌‌ییکز . طیقاسینلر . قپاماسین . کزمه . اوطور .

سؤال — مثبت ومنفی‌یی تعریف ایدیکز ؟ ترکجه‌ده ادات نفی ندر ؟ مادهٔ فعلك منفیسنه نه دینور ؟ امر غائب ، نهی غائب کیملردن یاپیلیر و ناصل یاپیلیر ؟ فعل عام ایله فعل خاصی تعریف ایدیکز .

لازم ، متعدی — لازم، معناسی فاعلك [*] حال وشانندن عبارت قالان یعنی فاعلدن غیری بر شخصده ویاشیده اثر کوسترمه‌ین فعلدر: آغلا - چیق کبی‌که اشبو فعلك بیان ایتدیکی معنی مخاطبك حال وشانندن عبارت اولوب خارجده اثر کوسترمه‌دیکندن فعلك معناسی تمام اولور .

متعدی، معناسی فاعلك حال وشانندن عبارت قالمایوب باشقه بر شخص ویاشیده اثری کوریلن فعلدر : اغاجی کس، قلمی قیر، قرداشکی سو کبی‌که بوراده کس، قیر،سو فعللرینك معناسی، فاعل اولان مخاطبك نفسنده قالمایوب اغاج قلم وقرداش‌ده اثر کوستررکه اغاج وقلم وقرداش اسملرینه‌ده «مفعول» دینور.

[*] فاعل : فعلك بیان ایتدیکی ایشی یاپانه دینور .

[فائده] بچن مثالده ، یالکز (کس ، قیر) دیوبده لقردی‌یی کسیویرسه‌ك سوز تمام اولمایاجغندن قارشومزده‌کی آدم، نه‌یی کسه‌یم، نه‌یی قیرایم، کیمی سوه‌یم سؤالنی ایراد ایدر . بزده اغاجی، قلمی، قرداشکی دیمکه مجبور اولورزکه بوحالده سوز تمام اوله‌رق مخاطب سکوت‌ایدر .
دیمك اولیورکه فعلك لازم ومتعدی اولدیغنی آکلامق ایچون‌اوللرینه کیمی ونه‌یی لفظلرینك جوابلری اولان (بریسنی ، بر شیئی) کلمه‌لرندن بری کتیریلیر . اکر معنی صحیح اولمزسه فعلك‌لازم‌والا متعدی اولدیغی آکلاشیلیر .

لازم — اوتور : بریسنی اوتور، برشیئی اوتور .
متعدی — ایصیر : بریسنی ایصیر، برشیئی ایصیر .

لازمی متعدی یاپمق ایچون قاعده بودرکه مادهٔ فعلك جوهری [*] بر حرفلی اولورسه ویا بر قاچ حرفلی اولوبده آخری ساکن بولونورسه بر « در » واکر جوهری بر قاچ حرفلی اولان ماده‌نك آخری‌متحرك یعنی حرف‌املا ویاساکن (ر،ل) اولورسه بر « ت » الحاق اولونور :

مادهٔ فعل	جوهر فعل	ادات تعدیه	فعل متعدی
دی	د	در	دیدر
کز	ك ز	در	کزدر
اوتان	ا ت ن	در	اوتاندر

[*] مادهٔ فعلك جوهری ، تلفظده ظاهر اولان یعنی حرف املا آتلدقدن صوکره قالان حرفلردر : نتکم اوتور، قازی، دی ماده‌لرینك جوهری (ا ت ر، ق ز، د) حرفلریدر .

ایمرن	ا م ر ن	در	ایمرندر
اوشو	ا ش	ت	اوشوت
آجی	ا ج	ت	آجیت
آغلا	ا غ ل	ت	آغلات
توره	ت ر	ت	تورەت
اوتور	ا ت ر	ت	اوتورت
اوکسور	ا ك س ر	ت	اوکسورت
طارل	ط ر ل	ت	طارلت کبی.

لکن بونك برچوق مستثنالری واردرکه بروجه آتی ذکر اولوندی .

لازم		متعدی
قالق	—	قالدر
ام	—	امزر
ایچ	—	ایچیر
اوچ	—	اوچور
دوش	—	دوشور
آرت	—	آرتیر
چیق	—	چیقار
آش	—	آشیر
پیش	—	پیشیر

اوش	—	اوشور
بیت	—	بیتیر
بات	—	باتیر
کچ	—	کچیر
طاش	—	طاشیر
قاچ	—	قاچیر
دوغ	—	دوغور
قوپ	—	قوپار
دوی	—	دویور
دوی	—	دویور
صیز	—	صیزیر

کور ماده‌سی بر ایش تسویه ایت معناسنه کلیرسه متعدیسی «کوردر» و کوز ایله کور معناسنه اولورسه متعدیسی «کوستر» کلیر.

بر فعل «در» ایله متعدی یاپیلمش ایسه تا و «ت» ایله متعدی یاپیلمش ایسه در ایله بر کره دها متعدی قلینابیلیر: (کزدر، کزدرت)، (اوتورت، اوتورتدر) کبی.

بر اسمه، خفیف حرکه‌لی ایسه «له» ثقیل حرکه‌لی ایسه «لا» الحاق ایدیله‌رك بر فعل متعدی حاصل اولورکه بوکا (فعل اسمی دینور. (کوز، کوزله)، (باغ، باغلا) کبی.

اشبو (له-لا) اسم زمانلره لاحق‌اولورسه وصول ودخول

معناسی مبین برفعل لازم اولور: کیجه‌له‌دی؛ صباحلادی کبی که کیجه‌یه؛ صباحه داخل اولدی دیمك اولور.

اصواته داخل اولورسه ینه بر فعل لازم حاصل اولور: ایکله؛ اوفله؛ چاغلا؛ فیصلا کبی.

مذکور لام اصواتك ثنائیلرینه لاحق اولابیلوب ثنائیلرك یوقاریسنه دال لاحق اولور: طاقیر ـ طاقیردا، شاقیر ـ شاقیردا، چاییر ـ چاییردا کبی.

صفتلرك خفیف حرکه‌لیلرینه (له ؛ لش ؛ لن) وثقیل حرکه‌لیلرینه دخی (لا؛ لاش؛ لان) الحاقیله برفعل لازم حاصل اولورکه بوکاده (فعل وصفی) دینور: (کوزل — کوزللش؛ کوزللن) (طاتلی — طاتلیلاش؛ طاتلیلان)؛(سمیز — سمیزله) (اوجوز — اوجوزلا) کبی.

صفتلره (لت؛ لات) الحاقیله‌ده فعل وصفی یاپیلیر. فقط بونلر متعدی اولور: دارلات، کنیشلت کبی.

بعض صفتلرده اسملر کبی (له؛ لا) الحاقیله متعدی یاپیلیر: تمیزله؛ قارالا کبی.

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك هانکیسی لازم هانکیسی متعدیدر. لازم اولانلرینی متعدی یاپیکز، او متعدیلری بر قات دها متعدی یاپیکز. اسم وصفتلری فعل یاپیکز.

آت . آرا . اری . اوزا . این . بودا . بین . صولو.

قپا . قوش . چیوی . دیش . یورو . یوز . طاش . ایی .
قیصه . اوزون .

سؤال — لازم نیه دیرلر ؟ متعدی‌یی تعریف ایدیکز . لازمی متعدی قیلمق ایچون قاعده ندر؟ اسملردن، صفتلردن ناصل فعل یاپیلیر؟

معلوم، مجهول — فعل متعدی [*] یا معلوم ویا مجهول اولور .

(معلوم) فاعلی ذکر اولونان فعلدر . (احمد حسنی دوکدی) جمله‌سنده‌کی «دوکدی» فعلی کبی که فاعل یعنی حسنی دوکن احمد عباره‌ده ذکر اولونمشدر .

(مجهول) فاعلی ذکر اولونمایوب مفعولی فاعل یرینه کچن فعلدر. (حسن دوکولدی) جمله‌سنده‌کی «دوکولدی» فعلی کبی‌که فاعل یعنی حسنی دوکن احمد ذکر اولونمایارق مفعول اولان حسن ترکیبده فاعل یرینه کچمش وبو مناسبتله کندیسنه (نائب فاعل) اسمی ویرلمشدر. نتکم نحو قسمنده بحثی کله‌جکدر.

معلوم اولان بر مادهٔ فعلی مجهول یاپمق ایچون مادهٔ فعلك آخرینه باقمالی . اکر آخری لامدن غیری بر حرف ایسه یا ساکندر ویا متحرکدر. اکر ساکن اولوبده اوسط طرفی مفتوح ویا مکسور ایسه مادهٔ فعلك آخری حرکهٔ رسمیه ایله

[*] فعل لازملردن مجهول کلمز .

مكسور قیلندقدن صوکره بر «ل» کتیریلیر : (کس ؛ کسل) (یاز ؛ یازل) (ویر ؛ ویرل) کبی . واکر ساکن اولان حرف اخیرك اوست طرفی «ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه» (قالین قپالی اوتره) ایسه مادهٔ فعلك آخری حرکهٔ حرفیه ایله «مضموم قیلندقدن صوکره بر (ل) کتیریلیر : (قور ؛ قورول) (بور ؛ بورول) کبی .

آخری متحرك ویا لام (ساکن اولسون متحرك اولسون) اولان مادهٔ فعللر «ن» الحاقیله مجهول قیلنیر : (اوقو ؛ اوقون) (آرا ، آران) ، (کیزله ، کیزلەن) ، (بیل ، بیلین) [۱] (بسله ، بسلەن) کبی . (دی ، دینیل) — (ایسته ، ایستەنل) کبیلر شاذدر . [۲]

[قاعده] — تعدیه اداتی اولان تالر ادواتدن بر شیئه متصل اولوبده حرکەلنیرلرسه داله قلب اولونورلر . (اریت ، اریدل) ، (آرات ، آرادل) کبی . اکر ادات تعدیه دکلسه داله قلب اولونماز . فقط کیت ایشیت کبی بر چوق کلمەلرك تالری شاذ اولارق داله قلب اولونوب « کیدل » ، « ایشیدل » دینور .

[قاعده] — ادات مجهول اولان ساکن لام حرکەلنیرسه

---

[۱] اسم فاعلندن فرق ایچون لامدن صوکره بر « ی » یازمق لزومی آشکاردر .

[۲] شاذ : استعماله موافق ، قاعده‌یه مغایر اولان .

كندندن اول بر « ى » يازيلير. (اريدل، اريديلن)، (ارادل ارادیلان) ، (كيدل ، كيديلن) كبى . اكر ساكن اولان مذكور لامك اوست طرفى ضمهٔ ثقيلهٔ مقبوضه ايله مضموم ايسه حركه‌لندكده كندندن اول برشى يازلماز . (قورول، قورولان)، (يورول، يورولان) كبى .

تمرين

آشاغيده‌كى ماده‌لرى مجهول قيليكز .

قير . اوقو . آرا . آص . دل . سوز . طوغرا . ييرت . اوينات . اوقوت . آقيت . قورقوت . اوزات . اوره‌ت . اوشوت . صوغوت .

سؤال — معلوم نيه ديرلر؟ مجهول نيه ديرلر؟ معلومى مجهول ياپمق ايچون قاعده ندر؟ تعديه اداتى اولان ساكن تالر حركه‌لنيرسه نه اولور؟ مجهول اداتى اولان لاملر حركه‌لنيرسه نه اولور؟

مادهٔ فعللر، يا « بسيط » ويا « مركب » اولور .

« بسيط » كنديسنه باشقه بر سوز علاوه ايدلمه‌يه‌رك اصلا فعل اولانلردركه بونلره « فعل اصلى » دينور .

كچن مثاللر كبى .

« مركب » باشقه بر سوزله برلشن بسيط ماده‌لردركه « اقتدارى، تعجيلى، تعليمى » ناميله اوچ قسمدر .

اقتداری — آخری ساکن اولان مادهٔ فعللره (ا ، ه) ومتحرك یعنی حرف املا اولانلره دخی (یه ، یا) کتیرلدکدن صوکره « بیل » مادهسیله برلشن فعللردر .

صیغهٔ اقتداری

منفی	مثبت	مادهٔ فعل
کلهمه	کلهبیل	کل
قراما	قیرابیل	قیر
اوقویاما	اوقویابیل	اوقو
طاشییاما	طاشییابیل	طاشی
باغلایاما	باغلایابیل	باغلا
ایستهیهمه	ایستهیهبیل[١]	ایسته

تعجیلی — مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه کسره علامتی بر « ی » واکر متحرك ایسه بر « یی » کتیرلدکدن صوکره (ویر) مادهسیله برلشن فعللردر .

صیغهٔ تعجیلی

منفی		مثبت	مادهٔ فعل
کلیویرمه	کلمهییویر	کلیویر	کل
اوقوییویرمه	اوقومایيویر	اوقوییویر	اوقو

[١] بونلرك معنالری : کلهیه مقتدر اول ، صورمامهیه مقتدر اول . . . . . الخ دیمکدر .

قاشی	قاشیییور	قاشیمایییور	قاشیییورمه
باغلا	باغلایییور	باغلامایییور	باغلایییورمه
ایسته	ایستهییور[١]	ایستهمهییور[٢]	ایستهییورمه

تعلیمی ــ مادهٔ فعللرك اوللرینه اسم ویاصفت علاوهسیله یاپیلان فعللردر : صو ایچ، اوصلو اوطور کبی . [٣]

[اخطار] مادهٔفعلك کرك مثبت وکرك منفی اولسون اقتداری تعجیلی، تعلیمی صیغهلرینه (سین،سون) الحاقیله مذکور صیغهلرك امر غائب ونهی غائبلری حاصل اولهجغی کبی مجهول اولان مادهلرك دخی مرکب صیغهلری عین وجهله تشکیل اولونور .

تمرین

آشاغیده بولونان مادهلرك اقتداری ، تعجیلی، صیغهلرینی یازیکز .
اسم، صفت اولانلره دخی مناسب مادهلر علاوه ایدهرك صیغهٔ تعلیمی یاپیکز .

آچ . قیر . اویو . درس . طاش . چیق . قاچ .
آتش . صیق . اوقشا . اینان . آچ . صیچرا . بکله .
شاش . یازی .

---

[١] بونلرك معنالری : چابوق ایسته، چابوق کل، چابوق اوقو، چابوق باغلا . . . . الخ دیمکدر .
[٢] منفینك اشبو صورتلری دها زیاده مستعملدر .
[٣] چیقه یازدی، دوشه یازدی، کبی برده «فعل مقاربه» موجود ایسهده زمانمزده متروك حکمنی آلدیغندن کتابمزده ترك ایدلمشدر .

سؤال — مادهٔ فعللره نه وقت بسیط دینور ؟ مرکب قاچدر؟ صیغهٔ اقتداری ناصل یاپیلیر؟ صیغهٔ تعجیلی ناصل تشکیل ایدیلیر؟ صیغهٔ تعلیمی کیمدن ترکب ایدر ؟

{ صیغهٔ مطاوعت }

مطاوعت فاعلك بر ایشی قبول ایتمه‌سی کیفیتندن عبارتدر. [*] بر مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه علی القاعده حرکه لندکدن صوکره بر نونویاخود برشین وبعضاً نون یرینه لام ساکنه الحاقیله صیغهٔ مطاوعت تشکیل اولونور :

سو — سون
کور — کورون
آرا — آران
قاشی — قاشین
دیك — دیکل
صاو — صاوش . . . کبی

قورتل ، طاغل ، یوتقون کلمه‌لری شاذدر . زیرا بونلرك ماده‌لری قورتار، طاغت، یوت کلمه‌لریدر .

بعض اسملرك آخرینه «ان، لان» علاوه‌سیله : خویلان،

[*] « ایشله‌نن ایشك ینه ایشله‌ینه عائد وراجع اولدیغنی کوسترن صیغه‌در » دیو تعریف اولونابیلیر .

کدران، أولن کبی مطاوعت صیغه‌لری تشکیل اولوندیغی کبی فعل وصفیلرده مطاوعت بیان ایدرلر . ایولش، خوشلاش، کوزللش کبی .

یوقاروده‌کی مثاللره دقت ایدیلنجه دیکل، آران کبی کلمه‌لرك مجهول ایله مطاوعت بیننده مشترك اولدیغی کورولیور . بو کبیلرك فعل مطاوعت ویا مجهول اولدیغی قرینه ایله فرق وتمییز اولونور . شویله‌که: اکر فعلك معناسی فاعلك حال وشانندن عبارت ایسه «مطاوعت» واکر مفعولك حال وشانندن عبارت ایسه مجهولدر. مثلا : (احمد ییقاندی ـ البسه ییقاندی) دیدیکمزده برنجی مثالده ییقانمق فاعل اولان احمدك حال وشانندن عبارت اولدیغی ایچون مطاوعت وایکنجی مثالده ایسه مفعول اولان البسه‌نك حال وشانندن عبارت بولوندیغی ایچون مجهول اولور.

{ صیغهٔ مشارکت }

بردن زیاده کیمسه‌لر آراسنده بربرینه‌قارشی اجرا ایدیلن ایشی بیان ایدن صیغه‌یه [*] صیغهٔ مشارکت دینیرکه اول ایشی مشترکاً اجرا ایدن کیمسه‌لردن هر بری آخرینه نسبتله فاعل ومفعول اولور. مثلا: کامل افندی صالح افندی ایله دوکوشدی

[*] « یاپیلان ایشك ایکی ویازیاده کیمسه‌لر آراسنده‌یاپیلدیغنی کوسترن صیغه‌در » تعریف بسیطیله‌ده تعریف اولونابیلیر .

دینلدکده «دوکوشـدی» صیغهٔ شرکتك ماضیسی اولوب کامل افندی ایله صـالح افندی بینـده بر برینه قارشو اجرا ایدیلن دوکمك فعلنی بیان ایتمشدرکه بوندن کامل افندی صالح افندی‌یی دوکدی صـالح افندی دخی کامل افندی‌یی دوکدی معنـاسی چیقوب کامل افندی ایله صـالح افندیدن هر برینـك آخره نسبتله فاعل ومفعول اولدیغی آشکار اولور .

صیغهٔ مشارکت تشکیل ایتمك ایچون مادهٔ فعللرك آخرنده حرف املا وار ایسه طوغریدن طوغری‌یه واکر یوق ایسه یعنی ساکن ایسه حرکهٔ حرفیه ایله تحریك ایدلدکدن صوکره بر شین ساکنه الحاق اولونور :

مثال :

چك — چکیش
سو — سویش
اور — اورویش
چارپ — چارپیش

بعضاً اسـملره (لش، لاش) الحاقیله‌ده صیغهٔ مشـارکت یاپیلیر :

مثال :

سوز — سوزلش
اوز — اوزلاش
یان — یاناش [*] . . . کبی .

[*] بونك اصلی یانلاش یعنی یان یانه کل اولوب تخفیفاً لام حذف اولونارق یاناش قالمشدر .

طوقوش وصارماش کلمه‌لری شاذدر. زیرا بونلرك ماده‌سی (طوقون ـ صـار) در. یوقاروده‌کی ذکر أولونان مطاوعت صیغه‌لری دائما لازم ایسه‌ده متعدیلردن تشـکیل اولونان اشبو مشارکت صیغه‌لری بعضاً قیاسـاً متعدی یاپیلابیلیر: یاناشـدر، بارشدر، چکیشدر کبی.

سؤال ــ صیغهٔ مطاوعت نه‌یه دیرلر؟ صیغهٔ مطـاوعت ناصل یاپیلیر؟ مطاوعتله مجهول بیننده فرق ندر؟ فعل مشارکت ناصل تشکیل ایدیلیر؟

یوقاروده بحثی کچن مصـدر ادات ومعنی حیثیتیـله اوچ قسمدر. آنلرده: مصدراصلی، حاصل مصدر، مصدرنوعی‌در.

مصدر اصلی ــ مادهٔ فعللره خفیفلرده «مك» ثقیللرده «مق» الحـاقیله یاپیلانلردرکه بونلر صرف حدثه دلالت ایدر: کلمك، کلمه‌مك؛ یازمق، یازمامق کبی‌که مك‌ایله اولانلره «مصدر خفیف» مق ایله اولانلره «مصدر ثقیل» دینور.

حاصل مصدر ــ فعلك حدوثنـدن متولد حال وکیفیتی آکدیرر. بوده ایکی درلودر:

برنجیسی مادهٔ فعلك منفی صیغه‌سیله (نهی حاضرله) مشترك اولور وآخری (مه، ما) حرفلریله نهـایت بولورکه بوکا صرف ترکیبده «مصدرتخفیفی» نامی ویرمش‌ایدك: احمدك صورماسی،

حسنك كولمه‌سی ، كمالك يمك يمه‌سی تركيبلرنده‌كی صورما ، كولمه، يمه كلمه‌لری كبی‌كه بونلر قياسيدر.

بونلرك معنالرينه عطف نظر دقت ايديليرسه صورما، صورمقدن ـ كولمه، كولمكدن ـ يمه، يمكدن متولد برحال وكيفيت اولديغی پك آشكار اولاجغندن بونلره حاصل مصدر اسمی ويرمكده اصلا تردده محل يوقدر.

حاصل مصدرك ايكنجيسی سماعی وقياسی اولمق اوزره ايكی نوعه آيريلير . سماعی اولانلر صرف تركيده اسم مصدر نامنی ويرديكمز سوكی ، ياردیم ، ويركی ، قورقو كبی كلمه‌لرله آقندی، صيزندی، اوزوندی كبی مادهٔ فعله «ندی» علاوه‌سيله ياپيلانلردر . بو كبی صيغه‌لرك بعض كره حال وكيفيتله تكيف ايدن شيلره مجازاً اطلاق اولونديغيده واردر : طولمه ، يازمه، سوزمه، قرندی كبی .

آقندی وامثالی كبی مصدرلرده‌كی «دی» لفظی استانبول لساننده «ت» كبی تلفظ اولونديغندن چوق كيمسه‌لر املاسنده تردد ايتمكده ايسه‌ده كلمه‌نك آهنكنه وتانك حروف خفيفه‌دن اولديغنه امالهٔ دقت ايديليرسه بونك دال ايله يازلمسی طبيعی اولديغی تظاهر ايدر .

ذكر اولونديغی اوزره اشبو نوع سماعی اولوب اهل لساندن ايشيتمه‌يه متوقفدر. بناءً عليه يازندی، صاتندی، كولوندی كبی مصدرلر ايشيدلمه‌ديكی جهتله استعماللری اصلا جائز دكلدر.

[قاعده] آخری ساكن ماقبلی مضموم اولان بر كلمه‌يه ديكر بر حرف ساكن الحاق اولوندقده آخر كلمه ضمه ايله تحريك

ایدیلوب بر «و» یازیلیر : کور ، کورول ـ کورولور ؛ اول، اولون ـ اولونور کبی .

اصواتدن تشکل ایدن افعالك آخرینك حرکه‌سی حرکهٔ حرفیه ایله کسره‌یه تبدیل اولونارق قیاساً برنوع حاصل‌مصدر یاپیلیر : چاتیردامق ـ چاتیردی، . . . طیقیردی کبی .

مصدر نوعی — مادهٔ فعلك آخری ساکن اولدیغی تقدیرده اوست طرفی مفتوح ویا مکسور ایسه مذکور ساکن حرکهٔ حرفیه ایله مکسور و اکر اوست طرفی مضموم ایسه حرف اخیر ساکن مضموم قیلندقدن صوکره بر شین ساکنه الحاق اولونور: آلیش، ویریش. اوروش، طورش کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخرنده حرف املا اولورسه اول زمان شیندن اول بر یای مکسوره زیاده ایدیلیر : اوقویش، قازییش، آرایش، اسنه‌یش کبی .

معلوملرده بعضاً شین یرینه «م» کله‌رك مجهول مقامنه قائم اولور: آلیم، صاتیم کبی‌که آلینش، صاتلیش دیمك اولور .

مصدر اصلیدن ماعدا مصادر مذکوره‌نك جمله‌سی «لر» ایله جمعلندیکی کبی مفعول ومضاف الیه دخی اولورلر .

{ مثبت }

	مصدر اصلی	مصدر نوعی		حاصل مصدر
مجـ :	کلمك	کلمه	کلیش	چاتیردی	یاردیم
مفعوبه :	. .	کلمه‌یی	کلیشی	چاتیردی‌یی	یاردیمی

مفعو اليه : . .	كلمه يه	كليشه	چاتيردي يه	ياردیمه
مض اليه : . .	كلمه نك	كليشك	چاتيرديتك	ياردیمك
جمع : . .	كلمه لر	كليشلر	چاپاتيرديلر	ياردیملر

منفی

	مصدر اصلی	حاصل مصدر	مصدر نوعی
مجـ	: كلمك	كلمه مك	كلمه يش
مفعو . به	: »	كلمه يی	كلمه يشی
» اليه	: »	كلمه مه يه	كلمه يشه
مضا . اليه	: »	كلمه مه نك	كلمه يشك
جمع	: »	كلمه مه لر	كلمه يشلر

[تنبيه] — مصدر اصلی یه (لك ـ اق) الحاقيله مثلا كولمك يرنده كولمكلك وصورمق مقامنده صورمقلق استعمالی شيوهٔ افادهیی كولنج برحاله كتيرهجكنـدن بوندن بغايت اجتنـاب لازمدر .

تمرينه

اشاغيدهكی كلمهلردن مصدر اولانلرك هانكی قسمدن اولديغنی بيان ايديكز؟ ومصدر اولمايان مادهلری دخی اوچ درلو مصدر ياپوب احوال اربعهسنی تصريف ايديكز . جملرينيده يازيكز .

اوطورمق . يات . قالق . كيتمه . كلمه . اوشومك .
كيديش . اوچمق . چيقيش . قورقو . جاردی . قيبردی .

آج . آغری . باغر . قاپمق . یالوار . شاقیردی . بلله .
چکمك . آکلایش . بیلکی . چتیردی . طوپارلا .

سؤال — ادات ومعنی اعتباریله مصدر قاچ قسمدر؟ اسملری ندر؟
مصدر اصلی کیمدن یاپیلیر و ناصل یاپیلیر؟ حاصل مصدر ناصل یاپیلیر؟
مصدر نوعی ناصل تشکیل اولونور؟ بونلردن سماعی اولانلر وارمیدر؟

مصدرلر، اصللری اعتباریله «فعلی»، «اسمی»، «وصفی» اولور.

اکر مصدرلرك آلندیغی مادهٔ فعل، فعل اصلی ایسه یعنی ذاتنده حدث بیان ایدرسه اکا «مصدر فعلی» واکر مادهٔ فعل، فعل اسمی یعنی بر اسمدن یاپیلمش ایسه اکا مصدر «اسمی» واکر مادهٔ فعل وصفی ایسه آکاده «مصدر وصفی» دینور: قیرمق، طوزلامق، یشیللنمك کبی.

صفتلره (لك — لق) الحاقیله یاپیلان مصدرلردخی مصدر وصفیده داخلدر: اییلك، کوتولك، فنالق کبی.

مصدرلر معنی جهتیله دخی عام، خاص، مثبت، منفی نامنی آلارق درده تقسیم اولونورلر.

اکر مصدر، عام اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر عام» دینور اولمق، قیلمق، ایتمك، ایلهمك کبی.

اکر خاص اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر خاص» دینور. کزمك، یاتمق، اویومق کبی.

اکر مثبت اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر مثبت» واکر منفیدن یاپیلمش ایسه «مصدر منفی» دینور.
کلمك، یازمق — کلمه‌مك، یازمامق کبی.

ترکجه مصدرلر نسبت اعتباریله دخی درت قسمه آیریلورلر. شویله‌که اکر مصدرك مشتق اولدیغی ماده لازم ایسه «مصدر لازم» متعدی ایسه «مصدر متعدی» معلوم ایسه «مصدر معلوم» واکر مجهول‌ایسه «مصدر مجهول» دینور: چیقمق، دوکمك — کسمك، کسلمك کبی.

بوندن باشقه مصدرلر «بسیط» و «مرکب» قسملرینه آیریلیر. مصدر بسیط، بسیط اولان ماده‌لردن یاپیلان مصدرلردر: کلمك، قیرمق کبی.

مصدر مرکب، مادهٔ فعلك اقتداری، تعجیلی، تعلیمی صیغه‌لرندن یاپیلانلردرکه بونلره ده «مصدر اقتداری»، «تعجیلی»، «تعلیمی» نامی ویریلیر: کله‌بیلمك، کلیویرمك، ایلری‌کلمك کبی.

تمرینه

اشاغیده‌کی مصدرلردن فعلی، وصفی، اسمی اولانلری تفریق ایدیکز، صوکره بونلردن هانکیلری مثبت هانکیلری منفیدرکوستریکز؟ متعدی، لازم ومعلوم ایله مجهول اولانلری اشارت ایدیکز؟ بونلر میاننده مصدر مرکب وارسه آنیده بیان ایدیکز؟ والحاصل برمصدرك اقسامندن قاچ دانه‌سنی حاوی اولدیغنی حذاسنه یازیکز؟ مثلا: کوزله‌مك؛ اسمیدر، خاصدر، مثبتدر، متعدیدر، معلومدر، بسیطدر، دییکز؟

ایشیتمك . دگله‌مك . اگرله‌مك . بیلمك . چیویله‌مك میخلامق . بیاضلاشمق . کوزله‌مك . کله‌بیلمك . کوسترمك باغلامق . قاچیویرمك . فنالاشمق . آگلامق . درس اوقومق . قیلمق . سویله‌مه‌مك . کوتورمك . یاقامق . کلمك کله‌بیویرمك . صیچرامق . سیلنمك . بیومك . اگلایابیلمك صوقولمق . قورتارمق . ایشیده‌مه‌مك . طاورانمق . چوزولمك ایسته‌نمك .

سوأل — مصدرلر اصللری اعتباریله قاچ قسمدر؟ اسملری ندر؟ مصدره نه زمان فعلی، اسمی، وصفی دینور؟ مصدرلره نه وقت عام، خاص، مثبت، منفی نامی ویریلیر؟ نسبت اعتباریله مصدرلر قاچ قسمدر وانلر ندر وکیملردن یاپیلیر؟ مصدر مرکب قاچ قسمدر واسملری ندر؟

ایکنجی مقاله

{ فعل }

ذات وزمانه [*] دلالت ایتمك شرطیله بر ایشك وقوع ویا عدم وقوعنی بیلدیرن کلمه‌یه «فعل» دینور.

یازدی ، یازییور ، یازاجق کبی‌که برنجیسی یازمه ایشنك

[*] فعللرك دلالت ایتدیکی زمان اوچدر: ۱ = ماضی یعنی کچمش. ۲ = حال یعنی شمدی. ۳ = استقبال یعنی کله‌جك.

کچمشده ، ایکنجیسی کله‌جکده ، اوچنجیسی دخی شمدیده وقوعنی بیلدیریور.

فعللردن یاپیلیر بر طاقم صفتلرده واردرکه بونلر زمانه دلالت ایتمه‌یوب یالکز بر ایشله متصف ذاتی بیلدیردکلری ایچون بونلره «فرع فعل» تسمیه ایدرلر. نته‌کیم اشاغیده ذکر وبیان اولوناجقدر .

ترکجه فعللر (بسیط ، مرکب، ربط ، خصوصی) نامللریله درت نوعه آیرلمشدر .

﴿ افعال بسیطه ﴾

افعال بسیطه (امر، نهی، ماضی، مضارع، حال، التزامی، استقبال، وجوبی، نامیله سکزدر.

﴿ امر حاضر — نهی حاضر ﴾

امر حاضر ونهی حاضر ایله بونلرك غائبلرینی تشکیل ایدن امر غائب ونهی غائب صیغه‌لری « مادهٔ فعل » بحثنده مفصلاً بیان ایدلدیکی جهتله بوراده تکرارندن صرف نظر ایدلمشدر .

{ فعل ماضى }

ماضى ايكى درلودر. برى «ماضئ شهودى» ديكرى «ماضئ نقلى» در .

ماضئ شهودى — اولجه وقوع بولان بر ايشى متكلمك كورديكنى ويا كورمش كبى بيلديكنى خبر ويرن صيغه‌دركه مادهٔ فعلك آخرينه «دى» لفظى علاوه‌سيله مفرد غائبى و «لر» ايله بونك جمعى حاصل اولور وضمير فعلى اعانه‌سيله مخاطب ومتكلم صيغه‌لرى تشكيل قلنور .

{ ماضئ شهودئ معلومك مثبت ومنفى صورتى }

		متكلم	مخاطب	غائب
چك	—	چكديم [*]	چكديك	چكدى — مفرد
		چكديك	چكديكز	چكديلر — جمع

[*] متكلم شخصلريله مفرد مخاطب شخصلرى «دى» لفظنك ياسنى حذف ايله اكثريت اوزره چكدم ، چكدك ، چكدك صورتنده يازلمقده وبونده ايسه اول قدر بأس كورلمه‌مكده ايسه‌ده منفى صيغه‌لرندن ادات نفيك الف وهاسنى حذف ايده‌رك : چكمه‌دم ، چكمه‌دك ، چكمه‌دى ، چكمه‌دك ، چكمه‌ديكز ، چكمه‌ديلر . يازمادم ، يازمادك ، يازمادى ، يازمادق ، يازماديكز ، يازماديلر ، يرنه (چكمدم ، چكمدك .... الخ و يازمدم ، يازمدك .... الخ) يازماملیدر .

چکمه	—	چکمه‌دیم	چکمه‌دیك	چکمه‌دی
		چکمه‌دیك	چکمه‌دیکز	چکمه‌دیلر
یاز	—	یازدیم	یازدیك	یازدی
		یازدیق	یازدیکز	یازدیلر
یازما	—	یازمادیم	یازمادیك	یازمادی
		یازمادیق	یازمادیکز	یازمادیلر

{ ماضئ شهودیٔ مجهولك مثبت ومنفی صورتی }

چکل	—	چکلدیم	چکلدیك	چکلدی
		چکلدیك	چکلدیکز	چکلدیلر
چکلمه	—	چکلمه‌دیم	چکلمه‌دیك	چکلمه‌دی
		چکلمه‌دیك	چکلمه‌دیکز	چکلمه‌دیلر
یازل	—	یازلدیم	یازلدیك	یازلدی
		یازلدیق	یازلدیکز	یازلدیلر
یازلما	—	یازلمادیم	یازلمادیك	یازلمادی
		یازلمادیق	یازلمادیکز	یازلمادیلر

ماضئ نقلی — کچمشده اولان بر ایشی متکلمك ایشیتمکله بیلدیکنی خبر ویرن صیغه‌درکه مادهٔ فعلك آخرینه « مش » علاوه‌سیله مفرد غائبی وبوکا «لر» الحاقیله غائبك جمعی حاصل اولور . ضمیر نسبی اعانه‌سیله سائر صیغه‌لری تشکیل اولونور .

﴿ماضئ نقلئ معلومك مثبت و منفیسی﴾

چك —	چكمشم	چكمشسك	چكمش ـ چكمشدر
	چكمشز	چكمشسكز	چكمشلر
چكمه —	چكمه‌مشم	چكمه‌مشسك	چكمه‌مش ـ چكمه‌مشدر
	چكمه‌مشز	چكمه‌مشسكز	چكمه‌مشلر
یاز —	یازمشم	یازمشسك	یازمش ـ یازمشدر
	یازمشز	یازمشسكز	یازمشلر
یازما —	یازمامشم	یازمامشسك	یازمامش ـ یازمامشدر
	یازمامشز	یازمامشسكز	یازمامشلر

﴿ ماضئ نقلئ مجهولك مثبت ومنفی صورتی ﴾

چكل —	چكلمشم	چكلمشسك	چكلمش ـ چكلمشدر
	چكلمشز	چكلمشسكز	چكلمشلر ـ چكلمشلردر
چكلمه —	چكلمه‌مشم	چكلمه‌مشسك	چكلمه‌مش ـ چكلمه‌مشدر
	چكلمه‌مشز	چكلمه‌مشسكز	چكلمه‌مشلر ـ مشلردر
یازل —	یازلمشم	یازلمشسك	یازلمش ـ یازلمشدر
	یازلمشز	یازلمشسكز	یازلمشلر ـ یازلمشلردر
یازلما —	یازلمامشم	یازلمامشسك	یازلمامش ـ یازلمامشدر
	یازلمامشز	یازلمامشسكز	یازلمامشلر ـ یازلمامشلردر

تمرينه

آشاغيده‌كى ماده‌لرك ماضئ شهودى ونقليسنى بولوكز . صوكره معلوم ومجهوللرينك مثبت ومنفى صورتلرينى تصريف ايديكز .

آرا . ايچ . اك . بيچ . صات . صور . طوت . ايسته . بسله . چوير . قاز . اشه‌له . طاغت . كيزله . طوپلا . اورسه‌له .

سؤال — فعل نيه ديرلر ؟ زمان قاچ‌در ؟ تركجه فعللر قاچ نوعدر ؟ افعال بسيطه هانكيلريدر ؟ فعل ماضى قاچ درلودر ؟ ماضى شهودى نيه ديرلر وناصل ياپيلير ؟ ماضئ نقلى نيه ديرلر وناصل تشكيل اولونور .

{ فعل مضارع }

مضارع، هم حاله وهم استقباله دلالت ايدن فعلدر. مادهٔ فعلك آخرينه مثبتلرده [ر، (ٓ) ر، ير ، آر، ور] منفيلرده بر « ز » كتيريله‌رك مضارعك مفرد غائبى و « لر » علاوه‌سيله جمع غائبى، ومفردغائبه ضمير نسبى الحاقيله ديكر صيغه‌لرى حاصل اولوركه مثبت ماده‌لره مذكور اداتلرك صورت الحاقى بر وجه زير بيان اولونور :

آخرى حرف املا اولان مادهٔ فعللره عموميتله بر ساكن « ر » حرفى الحاق اولونور :

مثال :

مادهٔ فعل —	اوقو	قازی	آغلا	دنه
مضارع —	اوقور	قازیر	آغلار	دنه‌ر

آخری ساکن اولان مادهٔ فعللرده مادهٔ مذکوره‌نك جوهرینه نظر اولونور . اکر جوهری ثنائی (ایکی حرفلی) ایسه ثقیللرده « آر » خفیفلرده « (ـَ) ر » الحاق اولونور :

مثال :

مادهٔ فعل —	بوز	یاز	سو	از
مضارع —	بوزار	یازار	سور	ازر

فقط : کلیر، قالیر، آلیر، بیلیر، صانیر مضارعلرنده شاذ اولارق « یر » الحاق اولونمشدر .

آخری ساکن اولان مادهٔ فعلك جوهری ثلاثی (اوچ حرفلی) اولوبده بر هجادن عبارت بولونورسه طبق ساکن اولان ثنائیلر کبی مضارع تشکیل ایدیلیر :

مثال :

مادهٔ فعل —	اورك	اولچ	ییرت	قورق
مضارع —	اورکر	اولچر	ییرتار	قورقار

آخری ساکن اولان مادهٔ فعل ثلاثی اولوبده بر هجادن عبارت اولمازسه ویاخود رباعی (درت حرفلی) ویا خماسی

(بش حرفلی) اولورسه اول وقت آخرك اوست طرفنه نظر اولونور . اگر آخرك اوست طرفی فتحه ویا کسره ایسه « یر » واگر ضمه ایسه « ور » الحاقیله مضارع تشکیل ایدیلیر :

مثال :

کیدر [*]	یر	کیده‌ریر
بگزت	یر	بگزه‌دیر
آغار	یر	آغاریر
اوصان	یر	اوصانیر
ایشیت	یر	ایشیدیر [**]
اوتور	ور	اوتورور
اونوت	ور	اونودور
قورتار	یر	قورتاریر
قیصقان	یر	قیصقانیر
هایقیر	یر	هایقیریر
اوکسور	ور	اوکسورور
قیصیرغان	یر	قیصیرغانیر

[*] کیت ماده‌سنك مضارعی‌دکلدر ماده‌ٔ مذکوره‌نك متعدیسیدر.

[**] رادن اول « ی، و » یازمایارق برچوقلر ایشیدر - اوتورر - اونودر طرزنده یازمقده ایسه‌ده یانك حذفنده بروجه مشروح قواعده مخالفتدن باشقه بر فائده تصور اولوناماز .

{ مضارع معلومك مثبت ومنفى صورتى }

(مثبت)

مادهٔ فعل		متكلم	مخاطب	غائب
چك	—	چكرم	چكرسك	چكر = مفرد
		چكرز	چكرسكز	چكرلر = جمع
كل	—	كليرم	كليرسك	كليرلر
		كليرز	كليرسكز	كليرلر
ياز	—	يازارم	يازارسك	يازار
		يازارز	يازارسكز	يازارلر
بول	—	بولورم	بولورسك	بولور
		بولورز	بولورسكز	بولورلر

(منفى)

چكمه	—	چكمم	چكمزسك	چكمز [۱]
		چكميز	چكمزسكز	چكمزلر
كلمه	—	كلمم	كلمزسك	كلمز
		كلميز	كلمزسكز	كلمزلر

[۱] خفيف اولان مادهلرك منفيسندن مضارع تشكيلنده ادات نفيك هاسى حذف اولونارق « چكمهز » يرينه « چكمز » يازلديغى كبى كذلك مفرد متكلمده (ز) حذف وجمعنده يايهقلب اولونارق : چكمزم، چكمزز يرينه (چكمم، چكميز) يازيلير .

یازما	—	یازمام	یازمازسك	یازماز
		یازمایز	یازمازسکز	یازمازلر
بولما	—	بولمام	بولمازسك	بولماز
		بولمایز	بولمازسکز	بولمازلر

{ مضارع مجهولك مثبت و منفی صورتی }

(مثبت)

چکل	—	چکیلیرم [١]	چکیلیرسك	چکیلیر
		چکیلیرز	چکیلیرسکز	چکیلیرلر
یازل	—	یازیلیرم	یازیلیرسك	یازیلیر
		یازیلیرز	یازیلیرسکز	یازیلیرلر
بولون	—	بولونورم	بولونورسك	بولونور
		بولونورز	بولونورسکز	بولونورلر

{ منفی }

چکلمه	—	چکلمم	چکلمزسك	چکلمز
		چکلمیز	چکلمزسکز	چکلمزلر
یازلما	—	یازلمام	یازلمازسك	یازلماز
		یازلمایز	یازلمازسکز	یازلمازلر
بولونما	—	بولونمام	بولونمازسك	بولونماز
		بولونمایز	بولونمازسکز	بولونمازلر

[١] — (قاعده — ٨) نظر اولونا .

{ فعل حال }

شمديكى زمانده بر ايشك وقوع ويا عدم وقوعنى بيلديرن فعلدركه مادهٔ فعلك منفيلرى ايله آخرى متحرك اولان مثبتلرينه «يور» لفظى الحاق اولونارق منفى ومثبت صورتنك مفرد غائبى وبوكا «لر» علاوه‌سيله جمع غائبى حاصل اولوب مفرد غائبه ضمير نسبى الحاقيله ديكر صيغه‌لرى تشكيل اولونور .

اكر مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه مكسور قيلنوب كسره‌يى اظهار ايچون بر «ى» يازلدقدن صوكره «يور» لفظى الحاق اولونور.

{ فعل حال معلومك مثبت ومنفى صورتى }

(مثبت)

چك —	چكييورم	چكييورسك	چكييور
	چكييورز	چكييورسكز	چكييورلر
اوقو —	اوقويورم	اوقويورسك	اوقويور
	اوقويورز	اوقويورسكز	اوقويورلر

(منفى)

چكمه —	چكمه‌يورم [*]	چكمه‌يورسك	چكمه‌يور
	چكمه‌يورز	چكمه‌يورسكز	چكمه‌يورلر

[*] ادات نفيه اداوتدن برى متصل اولدقده قاعده‌يه مخالف اولارق «مه» نك هاسنى خذف ايله «چكميور ، چكلميور» طرز تحريرى همان تعمم ايتمش كبيدر .

اوقوما —	اوقومايورم	اوقومايورسك	اوقومايور
	اوقومايورز	اوقومايورسكز	اوقومايورلر

{ فعل حال مجهولك مثبت و منفی صورتی }

(مثبت)

چكل —	چكيلييورم	چكيلييورسك	چكيلييور
	چكيلييورز	چكيلييورسكز	چكيلييورلر
اوقو —	اوقونييورم	اوقونييورسك	اوقونييور
	اوقونييورز	اوقونييورسكز	اوقونييورلر

(منفی)

چكلمه —	چكلمه‌يورم	چكلمه‌يورسك	چكلمه‌يور
	چكلمه‌يورز	چكلمه‌يورسكز	چكلمه‌يورلر
اوقونما —	اوقونمايورم	اوقونمايورسك	اوقونمايور
	اوقونمايورز	اوقونمايورسكز	اوقونمايورلر

تمرينه

آشاغيده‌كی ماده‌لرك معلوم ، مجهول ومثبت ، منفی صورتلرينه نظراً مضارع وحال صيغه‌لرينی تصريف ايديكز .

كی . قوشان . آل . حاضرلا . طولدر . بوشالت . طوت . كور . طوقون . طارت . اسنه . قاوور . قورقوت . اوچور . بور . قوپار . سوپور . اشه‌له . كومه‌له . چيكنه . ديشله .

سؤال — فعل مضارع نيه ديرلر ؟ كيمدن ياپيلير ، ناصل ياپيلير؟ فعل حال نيه ديرلر ؟ كيمدن ياپيلير ، ناصل ياپيلير ؟

{ فعل التزامى }

فعل التزامى ، برايشك ياپلمه‌سى متكلمك مطلوبى اولديغنه دلالت ايدن فعلدركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه مفتوح قيلنوب فتحه‌يه علامت خفيفلرده بر « ه » وثقيللرده بر « ا » ، اكر متحرك ايسه مادهٔ فعلك آخرينه خفيفلرده بر « يه » وثقيللرده بر « يا » يازيله‌رق مفرد غائب حاصل اولوب بوكا « لر » الحاقيله جمع غائب و مفرد غائبه ضمير نسبى لاحق اولارق سائر صيغه‌لرى تشكيل اولونور .

چك —	چكه‌يم / چكه‌لم	چكه‌سك / چكه‌سكز	چكه / چكه‌لر
ياز —	يازايم / يازالم	يازاسك / يازاسكز	يازا / يازالر
سويله —	سويله‌يه‌يم / سويله‌يه‌لم	سويله‌يه‌سك / سويله‌يه‌سكز	سويله‌يه [*] / سويله‌يه‌لر
اوقو —	اوقويايم / اوقويالم	اوقوياسك / اوقوياسكز	اوقويا / اوقويالر

مجهول ومنفى صورتلرى دخى عين قاعده ايله تشكيل اولونور .

[*] بو و بونك كبيلر (سويليه ، ايستيه ، بكليه) طرزنده دخى مستعملدر .

{ استقبال }

استقبال ، بر ایشك كله‌جكده وقوع ویا عدم وقوعنی بیلدیرن فعلدر.

استقبال صیغه‌سی تشكیل ایتمك ایچون فعل التزامینك خفیفلرینه «جك» وثقیللرینه «جق» الحاق اولنور. مذكور صیغه‌لرك مجهول ومنفیلری فعل التزامینك مجهول ومنفیلرینه ینه اشبو ایكی اداتك علاوه‌سیله حاصل اولور. مخاطب ومتكلم شخصلرینك تشكیلی استقبالده دخی ضمیر نسبی اعانه‌سیله تشكیل قیلنور.

چكه	—	چكه‌جكم	چكه‌جكسك	چكه‌جك
		چكه‌جكز	چكه‌جكسكز	چكه‌جكلر
یازا	—	یازاجغم	یازاجقسك	یازاجق
		یازاجغز	یازه‌جقسكز	یازه‌جقلر
سویله‌یه	—	سویله‌یه‌جكم	سویله‌یه‌جكسك	سویله‌یه‌جك
		سویله‌یه‌جكز	سویله‌یه‌جكسكز	سویله‌یه‌جكلر
اوقویا	—	اوقویاجغم	اوقویاجقسك	اوقویاجق
		اوقویاجغز	اوقویاجقسكز	اوقویاجقلر

[قاعده] استقبال اداتی اولان «جق» لفظنك قافی حركه‌لنیرسه غینه تبدیل اولونور: یازاجغم، یازاجغز، یازاجغی كبی.

{فعل وجوبى}

فعل وجوبى، بر ايشى ايشـلەمك لزومنى فاعله كوسـترن فعلدركه حاصل مصدرك آخرينه بر «لى» لفظى علاوەسيله مفرد غائبى و «لر» ايله بونك جمعى وضمير نسبى اعانەسيله سـائر سائر صيغەلرى تشكيل اولونور:

{ فعل وجوبى معلومك مثبت ومنفى صورتى }

(مثبت)

چكمه	— {	چكمليم چكمليز	چكمليسك چكمليسكز	چكملى - در [*] چكمليدرلر
يازما	— {	يازماليم يازماليز	يازماليسك يازماليسكز	يازمالى (ليدر) يازماليدرلر

(منفى)

چكمەمه	— {	چكمەمليم چكمەمليز	چكمەمليسك چكمەمليسكز	چكمەملى (ليدر) چكمەمليدرلر

[*] خفيف اولان مادەلرك فعل وجوبيسـنده «مه» لفظنك هاسى حذف اولونوب اكثريتله (چكملى، چكمەملى) طرزنده يازيليركه مستعمل اولانيـده بودر. فقط ثقيل اولان مادەلرده «ما» لفظنك الفنى حـذف ايله مابعدينه بيتشديرمك جائز اولەماز.

یازمامه — { یازمامالیم یازمامالیسك یازمامالی (لیدر)
یازمامالییز یازمامالیسکز یازمامالیدرلر }

مجهولك مثبت ومنفی‌سی دخی عین صورتله یاپیلیر.

تمرینه

اشاغیده‌کی ماده‌لرك التزامی استقبال ووجوبی صیغه‌لرینی بولوب تصریف ایدیکز .

چیق . این . سوسله . تلله . پوللا . یوللا . اوقو . اسکی . اوغرا . کور . کوزت . قاپ . قاچ . چبالا . کول . اوینا . یی . دی .

سؤال — فعل التزامی نیه دیرلر ؟ نصل تشکیل اولونور . فعل استقبال نیه دیرلر ؟ نصل یاپیلیر ؟ فعل وجوبی‌یی تعریف ایدیکز ؟ فعل وجوبی کیمدن یاپیلیر ؟

{ افعال مرکبه }

مرکب فعللر ایکی نوعدر . برینه « مرکب عام » دیکرینه « مرکب خاص » دینور .

فعل مرکب عام — اقتداری ، تعجیلی ، تعلیمی ماده‌لردن قواعد مشروحه ایله یاپیلان ماضی ، مضارع ، حال ، التزامی استقبال ، وجوبی صیغه‌لرندن عبارتدرکه نمونه اولمق اوزره بروجه آتی تصریف اولوندی .

{ افعال اقتداريه }

ماضئ شهودى

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد	— چكه‌بيلدم	چكه‌بيلدك	چكه‌بيلدى
جمع	— چكه‌بيلدك	چكه‌بيلديكز	چكه‌بيلديلر

ماضئ نقلى

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد	— چكه‌بيلمشم	چكه‌بيلمشسك	چكه‌بيلمش
جمع	— چكه‌بيلمشز	چكه‌بيلمشسكز	چكه‌بيلمشلر

مضارع

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد	— چكه‌بيليرم	چكه‌بيليرسك	چكه‌بيلير
جمع	— چكه‌بيليرز	چكه‌بيليرسكز	چكه‌بيليرلر

حال

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد	— چكه‌بيلييورم	چكه‌بيلييورسك	چكه‌بيلييور
جمع	— چكه‌بيلييورز	چكه‌بيلييورسكز	چكه‌بيلييورلر

التزامى

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد	— چكه بيله‌يم	چكه بيله‌سك	چكه بيله
جمع	— چكه بيله‌لم	چكه بيله‌سكز	چكه بيله‌لر

چکه بیلمك

استقبال

مفرد — چکه بیله جکم چکه بیله جکسك چکه بیله جك
جمع — چکه بیله جکز چکه بیله جکسکز چکه بیله جکلر

چکه بیلمك

وجوبی

مفرد — چکه بیلملیم چکه بیلملیسك چکه بیلملی
جمع — چکه بیلملییز چکه بیلملیسکز چکه بیلملیلر

{ افعال تعجیلیه }

چکیویرمك

ماضئ شهودی

مفرد — چکیویردم چکیویردك چکیویردی
جمع — چکیویردك چکیویردیکز چکیویردیلر

چکیویرمك

ماضئ نقلی

مفرد — چکیویرمشم چکیویرمشسك چکیویرمش
جمع — چکیویرمشز چکیویرمشسکز چکیویرمشلر

مضارع

مفرد — چکیویریرم چکیویریرسك چکیویریر
جمع — چکیویریرز چکیویریرسکز چکیویریرلر

چکیویر

حال

مفرد — چکیویریيورم چکیویریيورسك چکیویریيور
جمع — چکیویریيورز چکیویریيورسکز چکیویریيورلر

التزامی

مفرد — چکیویره‌یم چکیویره‌سك چکیویره
جمع — چکیویره‌لم چکیویره‌سکز چکیویره‌لر

چکیویره

استقبال

مفرد — چکیویره‌جکم چکیویره‌جکسك چکیویره‌جك
جمع — چکیویره‌جکز چکیویره‌جکسکز چکیویره‌جکلر

سویویر

وجوبی

مفرد — سویویرملیيم سویویرملیيسك سویویرملی
جمع — سویویرملیيز سویویرملیيسکز سویویرملیلر

« افعال تعلیمیه »

صو ایچ

ماضیٔ شهودی

مفرد — صو ایچدم صو ایچدك صو ایچدی
جمع — صو ایچدك صو ایچدیکز صو ایچدیلر

صو ایچ

ماضیٔ نقلی

مفرد — صو ایچمشم صو ایچمشسك صو ایچمش
جمع — صو ایچمشز صو ایچمشسکز صو ایچمشلر

صو ایچ

مضارع

مفرد — صو ایچرم صو ایچرسك صو ایچر
جمع — صو ایچرز صو ایچرسکز صو ایچرلر

صو ایچ

حال

مفرد — صو ایچییورم صو ایچییورسك صو ایچییور
جمع — صو ایچییورز صو ایچییورسکز سو ایچییورلر

التزامی

مفرد — صو ایچه‌یم صو ایچه‌سك صو ایچه
جمع — صو ایچه‌لم صو ایچه‌سکز صو ایچه‌لر

صو ایچ

استقبال

مفرد — صو ایچه‌جکم صو ایچه‌جکسك صو ایچه‌جك
جمع — صو ایچه‌جکز صو ایچه‌جکسکز صو ایچه‌جکلر

وجوبى

مفرد —	صو ايچمليم	صو ايچمليسك	صو ايچملى
جمع —	صو ايچمليز	صو ايچمليسكز	صو ايچمليلر[*]

تمرينه

اشاغيده‌كى مركب ماده‌لرك ماضى، مضارع، حال، التزامى استقبال وجوبى صيغه‌لرينى تصريف ايديكز.

كله بيل كيديور درس اوقو بلله‌يه بيل چاليشيور طوغرى سويله

سؤال — افعال مركبه قاچدر؟ فعل مركب عام كيملردن ياپيلير؟

— فعل مركب خاص — فعل اعانه ايله ياپيلان فعللردر. بونلرده (حكايه، روايت، شرط) فعللرندن عبارتدر.

(فعل اعانه) — «ايدى» كلمه‌سى اولوب ماضئ نقليسى «ايمش» وصيغهٔ شرطيه‌سى دخى «ايسه» در. صورت تصريفلرى بروجه آتيدر:

		متكلم	مخاطب	غائب
ماضئ شهودى	مفرد —	ايدم	ايدك	ايدى
	جمع —	ايدك	ايديكز	ايديلر

[*] فعل مركب عامك منفى ومجهوللرى دخى مادهٔ فعللرك منفى ومجهول صورتلرندن بو وجهله تشكيل اولونديغى جهتله آيريجه تصريفه لزوم كورولمه‌دى.

ماضیٔ نقلی	مفرد — ایمشم	ایمشسك	ایمش	
	جمع — ایمشز	ایمشسکز	ایمشلر	
صیغهٔ شرطیه	مفرد — ایسه‌م	ایسه‌ك	ایسه	
	جمع — ایسه‌ك	ایسه‌کز	ایسه‌لر	

« فعل حکایه »

افعال حکایه ، فعلك مضمونی مشاهده طریقیله حکایه یه دلالت ایدن فعللردرکه فعللرك آخرینه فعل اعانه‌نك ماضیٔ شهودیسی علاوه اولونارق تشکیل ایدیلیر .

حکایهٔ ماضیٔ شهودی	١	ـ چکدی ایدم	چکدی ایدك	چکدی ایدی
		ـ چکدی ایدك	چکدی ایدیکز	چکدی ایدیلر
	٢	ـ چکدم ایدی	چکدك ایدی	چکدی ایدی
		ـ چکدك ایدی	چکدیکز ایدی	چکدیلر ایدی
حکایهٔ ماضیٔ نقلی		— چکمش ایدم	چکمش ایدك	چکمش ایدی
		— چکمش ایدك	چکمش ایدیکز	چکمش ایدیلر
حکایهٔ مضارع		— چکر ایدم	چکر ایدك	چکر ایدی
		— چکر ایدك	چکر ایدیکز	چکر ایدیلر
حکایهٔ حال		— چکییور ایدم	چکییور ایدك	چکییور ایدی
		-- چکییور ایدك	چکییور ایدیکز	چکییور ایدیلر
حکایهٔ التزامی		— چکه ایدم	چکه ایدك	چکه ایدی
		— چکه ایدك	چکه ایدیکز	چکه ایدیلر

حكايهٔ استقبال	— چكه جك ايدم چكه جك ايدك چكه جك ايدى	
	— چكه جك ايدك چكه جك ايديكز چكه جك ايديلر	
حكايهٔ وجوبى	— چكملى ايدم چكملى ايدك چكملى ايدى	
	— چكملى ايدك چكملى ايديكز چكملى ايديلر	

[اخطار] ايدى كلمه‌سنك الف و ياسنى حذف ايله چكديدى ، چكمشدى ، چكردى ، چكييوردى ، چكه جكدى ، چكمليدى والتزاميده ها ايله « ايدى » كلمه‌سنك يالكز الفنى حذف ايدوب چكيدى طرزنده دخى يازمقده‌درلر .

« افعال روايت »

روايت فعللرى ، فعلك مضمونى ايشتمك طريقيله نقل وروايته دلالت ايدركه فعللرك آخرينه فعل اعانه‌نك ماضئ نقليسى لاحق اولارق بروجه آتى تشكيل اولونورلر :

روايت ماضئ شهودى	— .... [١]	....	....
	—	....	....
روايت ماضئ نقلى	— چكمش ايمشم	چكمش ايمشسك	چكمش ايمش
	— چكمش ايمشز	چكمش ايمشسكز	چكمش ايمشلر

[١] روايت ماضئ شهودى صيغه‌سى يوقدر .

روایت	— چکر ایمشم	چکر ایمشسك	چکر ایمش		
مضارع	— چکر ایمشز	چکر ایمشسکز	چکر ایمشلر		
روایت	— چکییور ایمشم	چکییور ایمشسك	چکییور ایمش		
حال	— چکییور ایمشز	چکییور ایمشسکز	چکییور ایمشلر		
روایت	— چکه ایمشم	چکه ایمشسك	چکه ایمش	[١]	
التزامی	— چکه ایمشز	چکه ایمشسکز	چکه ایمشلر		
روایت	— چکه جك ایمشم	چکه جك ایمشسك	چکه جك ایمش		
استقبال	— چکه جك ایمشز	چکه جك ایمشسکز	چکه جك ایمشلر		
روایت	— چکملی ایمشم	چکملی ایمشسك	چکملی ایمش		
وجوبی	— چکملی ایمشز	چکملی ایمشسکز	چکملی ایمشلر		

تمرینه

آشاغیده‌کی ماده‌لردن یاپیلان افعال بسیطه‌نك حکایه وروایت فعللرینی تصریف ایدیکز .

صیق . از . اویو . قیر . دوك . اینجت . اوکسور .

سؤال — فعل مرکب تام ، نه ایله یاپیلیر ، قاچدر واسملری ندر؟ فعل اعانه هانکی کلمه‌لردر؟ فعل حکایه نیه دیرلر وناصل تشکیل اولونور؟ فعل روایت نیه دیرلر وناصل حاصل اولور ؟

[١] اشبو فعللری تخفیف ایله چکرمش ، چکییورمش، چکیمش، چکه جکمش ، چکملیمش طرزنده تصریف ایتمك دخی جائزدر .

« افعال شرطيه »

افعـال شرطيه ، لاحق اولديغى بر جملەيى ديكر بر جملەيه ربط ايدن فعللردركه بسيط اولان فعللرك نهايتنه فعل اعانه نك شرط صيغەسى كتيريلەرك بروجه آتى تشكل ايدر .

شرط ماضىٔ شهودى	١	ــ چكدم ايسه	چكدك ايسه	چكدى ايسه [*]
		ــ چكدك ايسه	چكديكز ايسه	چكديلر ايسه
	٢	ــ چكدى ايسەم	چكدى ايسەك	چكدى ايسه
		ــ چكدى ايسەك	چكدى ايسەكز	چكدى ايسەلر
شرط نقلى		ــ چكمش ايسەم	چكمش ايسەك	چكمش ايسه
		ــ چكمش ايسەك	چكمش ايسەكز	چكمش ايسەلر
شرط مضارع		ــ چكر ايسەم	چكر ايسەك	چكر ايسه
		ــ چكر ايسەك	چكر ايسەكز	چكر ايسەلر
شرط حال		ــ چكييور ايسەم	چكييور ايسەك	چكييور ايسه
		ــ چكييور ايسەك	چكييور ايسەكز	چكييور ايسەلر
شرط التزامى		ــ چكسەم	چكسەك	چكسه
		ــ چكسەك	چكسەكز	چكسەلر
شرط استقبال		ــ چكەجك ايسەم	چكەجك ايسەك	چكەجك ايسه
		ــ چكەجك ايسەك	چكەجك ايسەكز	چكەجك ايسەلر

[*] تخفيفاً چكديسه ، چكمشسه ، چكرسه ، چكييورسه ، چكەجكسه ، چكمليسه صورتنده يازلمق جائز اولديغى كبى جمع غائبلرده ادات جمع فعله التحاق ايدەرك چكديلرسه ، چكمشلرسه ، چكرلرسه ، چكييورلرسه ، چكەجكلرسه طرزنده دخى يازيله بيلير .

شرط وجوبی	ـ چكملی ایسه‌م چكملی ایسه‌ك چكملی ایسه
	ـ چكملی ایسه‌ك چكملی ایسه‌كز چكملی ایسه‌لر

[اخطار] افعال مذكوره معلومك مثبتلرندن بو وجهله تشكیل و تصریف اولوندیغی كبی منفیلریله مجهولك مثبت ومنفیلرندن عین صورتله تشكیل وتصریف ایدلدیكندن كرك بونلرك و كرك افعال مركبهٔ عامه‌نك حكایه ، روایت ، شرط صیغه‌لرینك آریجه شاكردانه تصریف ایتدیرلمه‌سی لزومی بالخاصه توصیه اولونور .

« صیغهٔ استفهامیه »

افعالك بونلردن باشقه برده استفهام صورتلری واردركه بر ایشك وقوع ویا عدم وقوعندن سؤال ایچون قوللانیلیر . مفرد غائبلره استفهام اداتی اولان « می » لفظی الحاقیله افعالك استفهام صورتلرینك غائبلری تشكل ایدوب ضمیر فعلی ونسبی اعانه‌سیله دیگر صیغه‌لری حاصل اولور . شوقدركه جمع غائب شخصلرندن ماعداده ادات استفهام ضمیر نسبیدن اول كلمك ویالكز ماضیٔ شهودیلرك بالجمله اشخاصنده ضمیر فعلیدن صوكره بولونمق شیوهٔ لسان تركی اقتضاسندندر .

استفهام ماضیٔ شهودی	ـ چكدمی	چكدكمی	چكدیمی
	ـ چكدكمی	چكدیكزمی	چكدیلرمی

استفهام	ـ چكمشميم	چكمشميسك	چكمشمی
ماضئ نقلی	ـ چكمشميز	چكمشميسكز	چكمشلرمی
استفهام	ـ چكرميم	چكرميسك	چكرمی
مضارع	ـ چكرميز	چكرميسكز	چكرلرمی
استفهام	ـ چكييورميم	چكييورميسك	چكييورمی
حال	ـ چكييورميز	چكييورميسكز	چكييورلرمی
استفهام	ـ چكه‌يمی	....	....
التزامی	ـ چكه‌لمی	....	....
استفهام	ـ چكه‌جكميم	چكه‌جكميسك	چكه‌جكمی
استقبال	ـ چكه‌جكميز	چكه‌جكميسكز	چكه‌جكلرمی
استفهام	ـ چكمليمی‌يم	چكمليمی‌سك	چكمليمی
وجوبی	ـ چكمليميز	چكمليميسكز	چكمليلرمی

منفيلرله مجهوللر وافعال مركبهٔ عامه‌نك استفهاملری عين وجهله تشكيل اولونديغندن شاكردانه آيريجه تصريف ايتديرلمه‌سی فوائدينـك معلمين كرامه عرض وبيانی معلومی اعلام قيلنلندر .

سؤال — افعال شرطيه‌نك خدمتی ندر ؟ افعال شرطيه ناصل ياپيلير؟ افعالك استفهام صورتلری نه‌ايچون قوللانيلير؟ استفهام صيغه‌لری ناصل ياپيلير؟

{ افعال ربطيه }

كلامى بر برينه باغلامق ايچون قوللانيلان صيغه‌لره «صيغهٔ ربطيه» دينور . بونلرده آلتى درلودر . تصريفلرى يوقدر . يالكز برر صيغه‌دن عبارتدر .

١ — نجيسى « صيغهٔ عطفيـه » دركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه بر (و ب) واكر متحرك ايسه يعنى حرف املا ايسه بر (يوب) كتيريله‌رك تشكيل اولونور .

مادهٔ فعل — كل اوقو آچى آغلا ايكله
صيغهٔعطيفه — كلوب اوقويوب آچييوب آغلايوب ايكله‌يوب كبى .

اشبو «وب، يوب» كلمه‌لرينك لاحق اولديغى كلمه‌يه «معطوف عليه» وكنـدندن صوكره كلن فعله دخى « معطوف » دينيلوب معطوف عليه زمانه دلالتده دائما معطوفه تابعدر يعنى معطوف ماضى ايسه معطوف عليهده ماضى، مضارع ايسه مضارع اولور : مثلا كلوب كيتدى، باغيروب چاغرر جمله‌لرنده‌كى كل، باغير معطوف عليهلرى معطوف اولان كيتدى وچاغرر فعللرينه تابع اولديغندن (كلدى ، باغيرر) تقديرنده اولارق ماضى ومضارع حكمنده‌در .

٢ — نجيسى «صيغهٔ ابتدائيه» دركه فعل التزامينك مفرد غائبنه «لى» الحاق اولونارق ياپيلير : كله‌لى، كيده‌لى كبى . بونده غائب، مخاطب، متكلم ايله مفرد، جمع مسـاويدر. بن كله‌لى ـ سن كله‌لى ـ او كله‌لى ـ بز كله‌لى ـ سز كله‌لى ـ انلر كله‌لى كبى.

بوكا بعضلر (دن برى) علاوه ايدەرك (كلەليدن برى) يازيليورلر ايسەدە معنىٔ لزومى اولماديغندن علاوه ايدلمەمك اولى اولديغى كبى يالكزى (برى) الحاقيله (كلەلى برى، كيدەلى برى) دخى دينيلەمز.

هله «كالدن، كيدلدن» كبى فرسوده تعبيرات زمانمزده استعمالدن بسبتون ساقط اولمشدر.

٣ — نجيسى «صيغهٔ انتهائيه» دركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه حركهٔ رسميه ايله مكسور قيلندقدن صوكره (نجه) واكر حرف املا ايسه (يجه) الحاقيله ياپيلير: كلنجه، كيدنجه، سويلەيجه كبى. استانبول شيوەسنجه بو صيغەنك آخرينه (يه قدر، يه دكين) كتيريلەرك كلنجه يەقدر، كلنجه يەدكين[*] طرزنده استعمال اولونور.

٤ — نجيسى «صيغهٔ تعقيبيه» دركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه (يجك، يجق) واكر متحرك يعنى حرف املا ايسه (يجك، يجق) كتيريلەرك ياپيلير: كليجك، اوليجق كبى. بو صيغه زمانمزده متروك حكمنه كچمشدر فقط بعض كره صيغهٔ انتهائيه بو معناده قوللانيلير: قباحتنى اكلاينجه سكوت ايتدى. اوكلنجه بن كيتدم كبى.

٥ — نجيسى «صيغهٔ توقيتيه» دركه ماضئ شهودينك جمع متكلمى آخرينه (جه) كتيريلەرك تشكيل اولونور: كلدكجه، اوقودقجه كبى.

[*] دكين لفظندن شيوەمز چوقدن ال چكمشدر.

٦ — نجیسی «حال ترکیبی» صیغه‌سیدرکه بر ایشی یاپارکن فاعلك نه حالده بولوندیغنی بیلدیرر . بو صیغه فعل التزامینك مفرد غائبنه خفیفلرده «رك» وثقیللرده «رق» الحاق ایدیله‌رك تشکیل ایدیلیر : کوله‌رك کلدی، اغلایارق کیتدی جمله‌لرنده‌کی (کوله‌رك، آغلایارق) صیغه‌لری کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك صیغهٔ ربطیه‌لرینی تشکیل ایدیکز :

یاشا . قاپا . کیر . طوت . داوران . هایقیر .

سؤال — صیغهٔ ربطیه نه ایچون قوللانیلیر ؟ صیغهٔ عطفیه نصل یاپیلیر ؟ صیغهٔ ابتدائیه نصل تشکیل ایدیلیر؟ صیغهٔ انتهائیه کیمدن یاپیلیر؟ صیغهٔ تعقیبیه وتوقیتیه ایله حال ترکیبی صیغه‌سنك اصول تشکیلی نصلدر؟

﴿خصوصی صیغه‌لر﴾

خصوصی صیغه‌لر (استمراری، صله) نامیله ایکیدر .

صیغهٔ استمراریه — فعل التزامینك مفرد غائبی اکثریتله (کور، کل، طور، قال) ماده‌لرینك ماضی وامرلریله برلشه‌رك تشکل ایدر: ایده‌کوردی، ایده‌کور، اولا کلمش، کیده‌طور، بکلیه طورسون، باقا قالدی کبی .

صیغهٔ صله — ماضیٔ شهودیلرك جمع متکلمنه یاخود

مستقبلك مفرد غائبنه بر «ى» الحاقيله حاصل اولور . چكديكى، يازديغى؛ چكه‌جكى، يازاجغى كبى .
جمعلرنده يالر ادات جمعدن صوكره كلوب ماقبللرى ساكن قلنديغى كبى غينلرى دخى اصللرينه رجعتله قاف اولور : چكدكلرى، يازدقلرى؛ چكه‌جكلرى، يازاجقلرى كبى .
صله صيغه‌لرينه ضمير اضافيلر دخى لاحق اولارق تصريف اولونور :

صلهٔ ماضى

خفيف	ثقيل
چكديكم	قيرديغم
چكديكك	قيرديغك
چكديكى	قيرديغى
چكديكمز	قيرديغمز
چكديككز	قيرديغكز
چكدكلرى	قيردقلرى

صلهٔ مضارع

چكه‌جكم [*]	قيراجغم
چكه‌جكك	قيراجغك
چكه‌جكى	قيراجغى

[*] استقبالك مفرد متكلمندن فرق ايتمليدر .

چکه‌جکمز	قیراجغمز
چکه‌جککز	قیراجغکز
چکه‌جکلری	قیراجقلری

اقتداری وتعجیلی فعللرندن صله یاپیلارق یازابیلدیکی، یازیویردیکی دینلدیکی کبی مصدر اصلیلرك آخرینه «ده» الحاق اولوندقدن صوکره (اولدیغی، بولوندیغی، اولاجغی، بولوناجغی) کبی بسیط صله‌لر علاوه‌سیله مرکب صله‌لر تشکیل اولونارق (یازمقده اولدیغی، آلمقده بولوندیغی) دینورکه نحو قسمنده مفصلاً بیان اولوناجقدر.

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك هر ایکی صورتله صله‌لرینی تشکیل ایدیکز. صله‌لره ضمیر اضافی الحاق ایله‌ییکز.

اوتور، طور، صور، ویر، آرا، چال، اوینا، بیل چالش، اوکرن، یاز، چیز، یات، قالق.

سؤال — صیغهٔ استمراریه نصل تشکل ایدر؟ صیغهٔ استمراریه‌یه مثال بولوکز. صیغهٔ صله قاچ درلو یاپیلور؟ بونلر جملرنده نه کبی تبدلاته اوغرار.

« مصادر عربیه »

عربی مصدر اصلیلری اساساً ثلاثی مجرد و رباعی مجرد اولمق اوزره ایکی قسمه آیریلیر. وبونلره بر ویا برقاچ حرف

علاوه‌وزياده‌سيله برطاقم مصدرلر دها ياپيليركه بونلرده ياپيلدقلرى مجردلره اضافتله مزيد فيه وملحق تسميه اولونور .

ثلاثى مجرد

ثلاثى مجرد مادۀ اصليه‌سى اوچ حرفلى اولان مصدرلردر . بونلرك سماعى اولمق اوزره برچوق وزنلرى اولوب اوزان مذكوره‌دن لسان عثمانيده الك زياده مستعمل اولانلرى بروجه آتيدر :

قَتْل . فِسْق . شُغْل . رَحْمَة . رِفْعَة . سُرْعَة . سَعادة . دِراية . سَلام . قِيام . سُؤال . قَبول . خُروج . دَوَران . كِتْمان . صُعوبة . غَلَبة . [*]

مصادر ثلاثيه‌نك اولنه بر ميم مفتوحه علاوه‌سيله « مَفْعَل ، مَفْعِل ، مَفْعَلَه ، مَفْعِلَه » [**] وزنلرنده بر نوع مصدر ياپيلارق عربيده مصدر ميمى تسميه ايدرلركه بو نوع مصدرده لسان عثمانيده كثيراً قوللانيليلر :

---

[*] مصادر مذكوره‌دن بعضلرنده اوچ حرفدن زياده حرف بولونماسى ثلاثيلكنه مانع دكلدر . زيرا اكثرنده واو ، الف ونونلر زائداتدندر .

[**] اوزان مذكوره اسم زمان ومكان بيننده دخى مشترك اولوب انجق قرينه ايله بربرلرندن فرق و تمييز اولونور . نته‌كيم يوقارووده بيانى كچدى .

١ — قصد = مقصد
٢ — ولادة = مولد

٣ — نفع = منفعة
سرور = مسرّة
لوم = ملامة

٤ — غفران = مغفرة
عيش = معيشة
وعظ = موعظة

عربيده وحدت وحالت بيـان ايدن بر نوع مصـدر دها واردركه بونلردن كميته دلالت ايلهينه « مرّة » وكيفيت افاده ايدنه دخى « نوعى » تعبير اولونوب نادراً بونلرده لسان عثمانيده مستعملدر . ثلاثيلرك مرّه‌سى «فَعله» ونوعيسى «فِعلة» وزننده كلير :

ضرب = ضربة : بركره وورمق .
سجود[١] = سجدة : بركره يره قپانمق .
قعود = قعده : بركره اوتورمق .
ركوع = ركعت : بركره اكيلمك .
رجوع = رجعة : برنوع دونوش .

[١] حروف زائده طرح ايديلير .

رحل = رحلة : برنوع کوچك . [۱]
خدمة [۲] = خدمة : ایش کورمه .

بودرلو مصدرلر لسان عثمانیده استعمال اولوندقلری زمان اکثریا کمیت وکیفیتی‌مشعر برصفتله برابر کتیریلیر . دفعهٔ اولی، قعدهٔ اولی، رحمت واسعه، خدمت سریعه، ضربهٔ ثانیه کبی .

اشبو صیغه‌لر مفرد اولوب اصول عربیه اوزره اولان تثنیه وجمع صیغه‌لری دخی بعضاً استعمال اولونور : رکعتین، رکعات کبی .

بونلری ترکجه جمعله‌مك دخی جائز اولارق : رکعتلر ، رجعتلر، خدمتلر دینیله‌بیلیر .

{رباعی مجرد}

مصدر رباعی مجرد بر نوعدرکه اوده « فَعْلَلَة » وزنیدر . فقط بو وزنده اولان مصدرلرك استعمالی لسان عثمانیده پك آز اولوب قوللانیلانلری همان محدودکبیدر: تَرْجَمه، عربده، بسمله فذلکه، ولوله، وسوسه، قهقهه، دغدغه، زلزله ، دبدبه ، بیطره کبی .

---

[۱] لسان عثمانیده خصوصی اولارق : دنیادن آخرته کوچمك، معناسنه قوللانیلیر .

[۲] اساساً فَعله وفِعله وزننده اولانلر تغیر ایتمز .

{ ثلاثی مزید فیه }

ثلاثیلره حرف زیاده‌سیله تشکل ایدن مصدرلر اولوب اوچ نوعدر :

١ — افعال ، تفعیل ، مفاعله وزنلریدر .

افعال — بووزنده اولان مصدرلر برچوق معنالر احداث ایدرسه‌ده لسان عثمانیده اغلبی واکثری تعدیه‌در . یعنی بو بابه نقل اولونان ثلاثی ، لازم ایسه متعدی ومتعدی ایسه بر درجه دها متعدی اولور. مثلا چیقمق معناسنه اولان «خروج» لازم ایکن بو بابده نقلنده متعدی اولوب «اخراج» دینیرکه چیقارمق دیمکدر. و بیلمك معناسنه اولان «علم» متعدی اولوب بو بابه نقلنده بر درجه دها متعدی اولارق «اعلام» دینیرکه بیلدرمك دیمك اولور.

بو وزنه نقل اولونان ثلاثیلرك اوللرنده «همزه» ویا «واو» وار ایسه یایه قلب واکر «یا» وار ایسه مد اولونارق « ایفال » وزنی اخذ ایدر .

امن — ایمان

اثر — ایثار

وجود — ایجاد [*]

[*] وصول، وجود . . . الخ کبیلرده واو ثانیلرك زائد اولدیغی خاطردن چیقمامليدر .

وصول — ايصال

يَقظه — ايقاظ ... كبى .

اكر اورته‌سنده «واو» ياخود «يا» وار ايسه اشبو (و،ى) حذف اولونارق آخرينه بر تا تأنيث كتيريلوب (افاله) وزنى اخذ ايدر : ميل ـ اماله ، عودت ـ اعاده ، جواب ـ اجابه ، قيام ـ اقامه كبى .

تفعيل — بووزنده اكثريا تعديه ايچون اولور : تكميل، تعليم كبى . كلمه‌نك آخرنده «همزه» وياخود «و، ى» اولورسه وزن مذكور (تفعله) شكلنى اخذ ايدر: برؤ ـ تبرئه، توصيه ، تربيه ، تسويه ... الخ كبى .

مفاعله — بو وزن مشاركت ايچون كلير: مضاربه، مجادله ، محاوره، منازعه كبى. بعضاً مشاركت ايچون اولمايوب اصلنك معناسنه كلير : مسافرة كبى .

مفاعله يرنده فِعال وزنى دخى قوللانيليرسه‌ده وزن اولك استعمالى كثيردر . نتكم بعضاً مجادله يرنده « جِدال » قوللانلديغى كبى .

[املا] (اولنده همزه اولان كلمات بو وزنه نقل اولوندقده رسم خطنده بر «واو» يازيلير : اخذ ـ مؤاخذه كبى .)

آخرنده واو یاخود یا اولان ماده‌لرك بو وزنه نقلنده واو ایله یا الف اولور : مجازاة ، مکافاة ، مدارات کبی .

٢ — اِنفِعال ، اِفتِعال ، اِفعِلال . تَفَعُّل ، تَفاعُل وزنلریدر

انفعال — بووزن مطاوعت ایچـون کلیر. بونك مطاوعت ایچون اولماسـنده کوزه کورینن فعللردن اولمـاسی لازمدر . قطع‌دن «انقطاع» فصل‌دن «انفصال» شرح‌دن «انشراح» کبی.

افتعال — بووزن اکثریا مطاوعت ایچون اولور. جمع‌دن « اجتماع » کبی .

بووزنه نقل اولونان افعال ثلاثیهٔ مجرده‌نك اولنده [ص ، ض ، ط ، ظ ،] اولورسه (فتعال) ك تاسی طا اولور :

صبر — اصتبار = اصطبار

ضرب — اضتراب = اضطراب

طرد — اطتراد = اططراد = اطراد ... کبی

اولنـده [د ، ذ ، ز] حرفی اولان ثلاثی ماده‌لرك وزن مذکوره نقلنده (افتعال) ك تاسی داله قلب اولونور :

دفن — ادتفان = اددفان = ادّفان

ذخر — اذتخار = اذدخار = ادّخار

زحمة — ازتحام = ازدخام = ... کبی .

افعلال — بووزن اکثریتله الوان وعیوب ظاهره ایچوندر ودائما لازمدر :

اغبرار = توزلانمق [*]

احمرار = قيزارمق

اصفرار = صارارمق

اعوجاج = اكرلمك

كبي كه بو وزنده كلن مصدرلر عثمانليجه‌ده يك مستعمل اولمايوب استعمال اولونانلر دخی امثلهٔ مذكوره كبي اوچ بش دانه‌دن عبارتدر .

تفعل — بو وزن اكثريا «تفعيل» وزننك مطاوعی اولور: تعليم ، تعلم ـ توقيف ، توقف كبي . بعضاً تكلف ايچون كلير: تشجع كبي كه شجاعتده تكلف ايتمك يعنی كندنده شجاعت اولماديغی حالده ساخته شجاعت كوسترمك ديمكدر . تعظم دخی بو قبيلدندر كه تركجه‌ده بيوكلك صاتمق ايله ترجمه اولونور .

آخرنده « ی » اولان ماده‌لرك بو بابه نقلنده يا حرف مد اولوب ماقبلی كسر ايله اوقونور : توقی ، تعدی كبي .

آخرنده همزه اولان ماده‌لرك دخی بعضاً بو شكلده كلديكی واردر :

جزء ـ « تجزّؤ » = تجزّی كبي

تفاعل — بو وزن بعضاً مشاركت ايچون اولور: تظاهر، تطابق كبي . بعضا دخی مطاوعت ايچون اولور : تباعد كبي .

[*] لسان عثمانيده دائما (كوجنمه ، قيزغينلق) معناسنه قوللانيلير.

وچوق كره فاعلك نفسنده اولمايان شيئى اظهار ايچون اولور: تغافل ، تجـاهل كبى كه غافل اولـمادیغى حالده غفلت وجاهل اولمادیغى حالده جهل اظهـار ايلهمك يعنى غافل وجاهل كبى كورونمك ديمكدر .

٣ — مادۀ ثلاثيـهيه اوچ حرف زياده قيلنان (اِستفْعال ، افْعيعال ، افعوّال ، افعيلال) وزنلرى ايسهده « استفعال » دن ماعداسى لسان عثمانيده مستعمل دكلدر .

استفعال وزنى اكثريا طلب ايچون اولور :

استشفاء = شفا طلب ايتمك.

استعلام = معلومات طلب ايتمك .

استغفار = اللهدن مغفرت ايستهمك . . كبى .

بعضاً عد و اعتقاد ايلهمك معناسنى تضمن ايدر :

استكثار = چوق كورمك، چوق عد واعتقاد ايتمك.

استعظام = بيوك كورمك ، عظيم اعتقاد ايلهمك .

استبعاد = بعيد عد ايتمك . . . كبى .

بو بابه نقل اولونان مادۀ ثلاثيهنك اولنـده همزه اولورسه وياخود (و) اولورسه يايه قلب اولونور :

اذن — اِستئذان (استيذان)

اجرت — استئجار (استيجار)

وجوب — استيجاب . . . . . كبى

اگر ایكنجی حرفی (و ، ی) اولورسه واو ایله یا حذف اولونارق آخرینه تاء تأنیث كلوب [استفالة] شكلنی آلیر :

دوام = استدامة

قوم = استقامة

فائده‌دن = استفادة . . . كبی .

« رباعی مزیدفیه »

رباعی مزیدفیه (تفعلّل ، افعنلال ، افعلاّل) وزنلرندن عبارت ایسه‌ده بووزنلرده كلان مصادر عربیه لسان عثمانیده مستعمل دكلدر انجق « تبصبص، تذبذب، اطمئنان » كبی برقاچ كلمه مستعملدر .

[اخطار] (ذكر اولونان مزیدفیه‌لرك وزنلری قیاسی ایسه‌ده فقط استعماللری سماعیدر یعنی هر ماده ایستنیلن وزندن كتیرلمز . مثلا « سرف » ماده‌سی افعال وزننه نقل ایله اسراف دینیلیرسه‌ده «صرف» ماده‌سی وزن مذكوره نقل ایله اصراف دینلمك جائز اولمایوب تفعیل وزننه نقل ایله تصریف دینیلیر . بونلرك هانكی وجوه اوزره استعمالی جائز اولاجغنی كتب لغت تعیین ایدر .)

مصادر عربیه لسان عثمانیده اسم مقامنده استعمال اولونور واكثریا ایتمك ، ایله‌مك مصدریله تركیب ایده‌رك قوللانیلیر : خروج ایتمك ، سؤال ایله‌مك ، افاده ایتمك ، ایله‌مك . تبلیغ ایتمك . استفاده ایله‌مك كبی .

مصـادر مذکورهیه ادوات ترکیه لاحق اولارق استعمال جائز اولور : افادهسی ، افادهده ، سؤالی ، افاده ایچون کبی .
مصـادر عربیه اکثریتله «لر» ایله جمعلندیکی کبی آخرلرینـه «ات» الارق اصول عربیه اوزره [*] دخی جمعلنوب لسـان عثمانیده استعمال اولونور : رخصتلر، امانتلر، بحثلر، اخطارلر، تبشیرلر، مبالغهلر، احتیاجلر، تصورلر، استکشافلر ــ اعمالات، تبلیغات ، معاملات ، انفعالات ، احتیاجات ، استخراجات ، تصورات، تدارکات کبی .
بونلره ضمائر اضافیـه دخی لاحق اولارق : اخطـارم ، اخطارك ، اخطارمز ، اخطارکز ــ اخطارلرم ، اخطارلرك، اخطارلرمز، اخطارلرکز . . . الخ دینیر.
عربی ذات فعللری یعنی (امر ، نهی ، ماضی ، مضـارع ، حال ، استقبال) کبی ذات وزمانه دلالت ایدن فعللر لسـان عثمانیده مستعمل دکلدر. انجق عبارهٔ ترکیه اراسـنده کلن مرکبات عربیـهده استعمال اولونابیلیرلر. لایعـد ، لایحصی ، لایتناهی ، لایتجزی کبی نادراً استعمال اولونانلر وارسهده انلرده محدود بش التی کلمهدن عبارتدر .

« مصادر فارسیه »

فارسی مصـدر اصلیلری لسـان عثمانیده قطعیاً مستعمل دکلدر.

[*] مزیداتك عربی جمعـلری مستعمل اولوب ثلاثی مجردلرك عربی جمعلری قوللانلماز .

فارسی مصدر اصلیلری «فرمودن، رفتن» کبی آخرنده [دن - تن] بولونان مصدرلردرکه بونلرك اسامیسیله انواعی قواعد فارسی کتابلرنده مصرح اولدیغندن بوراده ذکر وبیانندن صرفنظر اولوندی.

فارسی مصدر نوعیلریله اسم مصدرلری لسان عثمانیده قوللانیلیر: دانش، روش، پرستش، نمایش - نادانی، شاعری، بدخویی کبی.

فارسی امر حاضرلرك آخرلری مکسور قیلندقدن صکره برشین ساکنه الحاق اولونورسه مصدر نوعی واسماء اجناس ایله صفتلره مخفف بر «ی» الحاق اولونارق اسم مصدر تشکیل اولونور: خواهش، پرورش، ارایش، کشایش، نیکی، نزدیکی، زندکی، بندکی کبی.

مصدر اصلیلرك آخرلرندن ادات مصدرك طییله «مصدر مرخم» اطلاق اولونان برنوع اسم مصدر حاصل اولورکه بوده بعضاً لسان عثمانیده قوللانیلیر:

فروختن = فروخت

پیوستن = پیوست

جستن = جست

دادن = داد

ستادن = ستد

انداختن = انداخت کبی.

فارسی حاصل مصدرلریده لسان عثمانیده مستعملدر: رفتار، پروردکار - لرزه، اندیشه، کریه، خنده کبی.

مصدر مرخمك آخرینه «ار» وبعضاً بر «ها» الحاقیله ذکر اولونان حاصل مصدرلر تشکیل ایدیلیرسه ده بونلر سماعی اولدقلرندن هرماده‌دن یاپیلاماز.

بعضاً امر حاضرك مفردى حاصل مصدر مقامنده قوللانيلير:
جوش ، خروش ، ناز ، نياز ، خرام ، آرام كبى.
مصادر مذكوره عبارهٔ تركيه اراسنده استعمال اولوندقلرى وقت طبق مصادر عربيه كبى ايتمك وايلهمك كبى افعال عامه ايله برلكده كلهرك اسم حكمنده طوتيلير .
بونلره تركجه ادات جمع لاحق اولديغى كبى ادوات وضمائر تركيهٔ اضافيه دخى الحاق ايديلير . فارسى ذات فعللر لسان عثمانيده اصلا استعمال اولونماز فقط نحو قسمنده مفصلاً بيان ايديلهجكى اوزره امر صيغهلرى كثيراً استعمال اولونور.

﴿ فصل ـ ٢ ﴾

« فروع افعال »

صفات قياسيه انواعندن معدود اولديغى صفت بحثنده بيان اولونان فروع افعال : اسم فاعل ، اسم مفعول ، مبالغهٔ فاعل ، صفت مشبهه صيغهلرندن عبارتدركه بونلر فعللردن ياپيلديغى ايچون هر برزلرينه «فرع فعل» نامى ويرلمشدر .

« اسم فاعل »

اسم فاعل ، بر ایشی ایشله‌ینی بیلدیرن کلمه‌در . اسم فاعل معلوم اولان فعللردن یاپیلیر . شویله که مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه خفیفلرده [(َ) ن] وثقیللرده [آن] کتیریلیر : کل ، یاز ماده‌لرندن « کلن ، یازان » کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخری حرف املا ایسه خفیفلرده «ین» وثقیللرده «یان» الحاق اولونور : بکله ، آغلا ماده‌لرندن « بکله‌ین ، آغلایان » کبی . اسم فاعل سائر اسملر کبی «لر» ایله جمعله‌نیر .

(مثبت)

مادهٔ فعل	اسم فاعل مفرد	اسم فاعل جمع
کل	کلن	کلنلر
قیر	قیران	قیرانلر
اوده	اوده‌ین	اوده‌ینلر
اوقو	اوقویان	اوقویانلر

(منفی)

کلمه	کلمه‌ین	کلمه‌ینلر
قیرما	قیرمایان	قیرمایانلر

اودەمه	اودەمەين	اودەمەيلر
اوقوما	اوقومايان	اوقومايانلر [*]

كيت ، ايت ، ايشيت مادەلرينك اسم فاعلنده تالر داله قلب اولونارق كيدن ، ايدن ، ايشيدن دينير. فقط دورت، سورت، ايت [**] ، بيت كبي مادەلرده داله قلب اولونمايوب دورتن ، سورتن ، ايتن ، بيتن دينير .

اكر فاعلك بر كار وكسب ايله اشتغال ويا بر صنعته اختصاصنى بيان مقصود اولورسه اول زمان آخرى ساكن اولان مادەلره «يجى» وحرف املا اولانلره دخى «ييجى» الحاقيله اسم فاعل ياپيلير : يازيجى، سيليجى ، يازيجى، بيلەييجى، اوقوييجى كبي .

« اسم مفعول »

اسم مفعول ، ايش كنديسى اوزرينه واقع اولان ذاتى بيلديرن اسمدر . اسم مفعول مجهول اولان فعللردن طبق اسم فاعل كبي ياپيلوب بودخى «لر» ايله جمعلەنير . سويلن ، قيريلان ، كورولن كبي .

---

[*] ادات نفيلرك ها والفنى حذف ايله كلمين ، قيرميان ، اوقوميان ، سولمين ، قيرلميان ، كورولمين طرزنده يازانلر وارسەده قاعدۀ صرفيەيه مخالف اولديغندن شايان قبول دكلدر .

[**] اله معناسنه اولمايوب قاقق معناسنه اولان .

(مثبت)

ماده‌ء فعل	اسم مفعول	
	مفرد	جمع
چكل	چكيلن	چكيلنلر
قيرل	قيريلان	قيريلانلر
كورول	كورولن	كورولنلر

منفی

چكلمه	چكلمه‌ين	چكلمه‌ينلر
قيرلما	قيرلمايان	قيرلمايانلر
كورولمه	كورولمه‌ين	كورولمه‌ينلر

بعضاً مجهول اولان ماده‌لرك ماضیء نقلی صيغه‌سی اسم مفعول مقامنده قوللانيلوب سيلنمش، قيرلمش، اكيلمش ديلديكی كبی حاصل مصدرلرده بعضاً بو معناده استعمال اولونور : يازمه كتاب، يازمه كتاب، طولما ديوار، كسمه طاش كبی. انجق حاصل مصدرلرك بومعناده استعمالی سماعی اولوب هر حاصل مصدر اسم مفعول مقامنده استعمال اولوناماز.

بعض كره دخی ماده‌ء فعللرك آخرينه «لی» كله‌رك اسم مفعول معناسی قصد اولونور : قاپا ـ قاپالی (قاپانمش) كبی.

ماده‌ء فعلك آخری ساكن ايسه مكسور قيلينير : آص ـ آصيلی (اصلمش) كبی.

آخری (له، لا) ایله نهایت بولان ماده‌لرده لاملر طی ایدیلیر : صاقلا ـ صاقلی (صاقلانمش)، کیزله ـ کیزلی (کیزلنمش) کبی .

بو صیغه دخی یوقاروده ذکر اولونانلر کبی سماعی اولوب هر ماده‌دن یاپیلاماز .

{ مبالغهٔ فاعل }

مبالغهٔ فاعل، بر ایشك فاعلدن چوق ظهور ایتدیکنی بیلدیرن صیغه‌لردرکه مادهٔ فعلك آخرینه خفیفلرده « کن » وثقیللرده «غان» لفظلرینك علاوه‌سیله یاپیلیرسه‌ده بونلر سماعی اولدقلرندن هرماده‌دن یاپیلاماز: (چکش، چکشکن)، (صولو، صولوغان) کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخری (ت ـ ش) اولورسه «غان» یرینه «قان» کلیر: صریت، اونوت ـ آلش، چالش، یاپیش ماده‌لرندن (صریتقان، اونوتقان، آلشقان، چالشقان، یاپیشقان) کبی .

بعض ماده‌لرك آخرینه (گچ، گیچ، غاچ، غیچ) علاوه‌سیله مبالغهٔ فاعل کلدیکی واردر : یوزگچ، اوشنگچ، بیلگیچ، اوتانغاچ، طالغیچ کبی .

صفت مشبهه

صفت مشبهه، بر حال وصفتك بر شيده ويا بر شخصده ثابت ومستمر اولديغنى بيلديرن صيغه‌لردركه بونلرده مبالغهٔ فاعل كبي هر ماده‌دن ياپيلامايوب بعض ماده‌لردن بروجه آتى ايكى صورتله اصاغه اولونورلر :

صورت اولى — مادهٔ فعللرك آخرينه خفيفلرده بر «ك» وثقيللرده «ق» علاوه‌سيله ياپيلير. آنجق آخرى ساكن اولان ماده‌لر بر يا وياخود واو [*] الحاقيله تحريك ايدلدكدن صوكره (ك ـ ق) علاوه اولونور :

تتره — تتره‌ك

چورو — چوروك

يورو — يوروك

آقصا — آقصاق

ايصلا — ايصلاق

بوكا — بوكاق

اوينا — اويناق

[*] ساكن اولان حرف اخيرك اوست طرفى مفتوح ويا مكسور اولورسه «ى» واگر مضموم اولورسه «و» الحاق اولونور .

دَل — دلیك		
دَش — دشیك		
کَس — کسیك		
بیتیش — بیتیشیك		
یار — یاریق		
آچ — آچیق	آخری ساکن	
یان — یانیق	ماده‌لردن یاپیلانلر	
قیر — قیریق		
بیق — بیقیق		
اوُی — اوُیوق		
طوُك — طوُكوق		
قوُپ — قوُپوق		

صورت ثانیه ـ مادهٔ فعلك آخرینه خفیفلرده « کین » وثقیللرده « غین » علاوه‌سیله یاپیلیر:

پیش — پیشکین
از — ازکین
شیش — شیشکین
گر — گرکین
طال — طالغین

قیز — قیزغین

ییل — ییلغین كبی .

اكر مادۀ فعلك آخری شین و یاخود تا اولورسه غین قافه تبدیل اولونارق « قین » كتیریلیر: طاشقین ، چاتقین كبی.

مادۀ فعلك صوك هجاسی ضمه ایله نهایت بولورسه (كین ، غین ، قین) یرینه [كون، غون، قون] كتیریلیر:

دوز — دوزكون

سور — سوركون

یور — یورغون

بوز — بوزغون

جوش — جوشقون

طوت — طوتقون كبی.

[فائده] — سالف البیان صفت مشبهه‌لر اسم فاعل ، اسم مفعول معنالرینه كلوب معنی بونلره مشابهتی [*] واردر . شو قدركه اسم فاعل ایله اسم مفعول قیاسی اولوب هر ماده‌دن اصاغه اولونورلر. صفت مشبهه‌لر ایسه سماعی اولدیغندن هر ماده‌دن یاپیلامازلر.

بوندن ماعدا اسم فاعل، حدث كندندن ظهور ایدن واسم

[*] صفت مشبهه‌لر لازم اولان ماده‌دن یاپیلیرلرسه فاعلك وصفی اولارق اسم فاعله ، متعدیدن یاپیلیرلرسه مفعولك وصفی اولارق اسم مفعوله بكزر.

مفعول، حدث کندی اوزرینه واقع اولان شخصی بیان ایدەرك بونلر حدوثه دلالت ایدرلر یعنی بونلرده فعل بعضاً حادث اولور وبعضاً اولماز.

صفت مشبهەلر ایسه ثبوته دلالت ایدرلر. یعنی بونلرده فعل، فاعل ومفعوللرده ثابتدرکه فعل بونلردن اصلا انفکاك ایتمز. مثلا «دون حیواندن قورقان آدم» دینلدکده قورقان اسم فاعل اولوب وقت مذکورده قورقمق فعلنك آدمدن حدوث ووقوعنی بیان ایدر یعنی قورقمق فعلی اولجه یوق ایکن حیوانه تصادفنده آدمدن صدور ایتمش و صوکرەده طبیعی انفکاك ایتمشدر. فقط «قورقاق بازرکان نه کار ایدر نه ضرر» عبارەسنده قورقاقلق بازرکانده برصفت ثابته اولوب بازرکاندن اصلا مفارقت ایتمز. صفت مشبهەلر، طبق صفتلر کبی «لر» اداتیله جمعلنمزلر مگر موصوفلری محذوف اولا.

کرك مبالغهٔ فاعللره وکرك صفت مشبهەلره اکثریا [لك، لق] الحاق اولونارق معنای مصدری قصد اولونور: چالشقانلق، طالغیجلق ـ طالغینلق، یورغونلق کبی.

بونلره ضمائر اضافیه دخی لاحق اولارق: چالشقانلغم، چالشقانلغك. . . الخ ویورغونلغم، یورغونلغکز. . . الخ دینیر.

« فروع افعال عربیه »

اسم فاعل

عربی اسم فاعللر لسان عثمانیده همان ترکجه اسم فاعللردن زیاده مستعملدر. بونلرك وزنلری مختلفدر.

ثلاثی مجردلرك اسم فاعللری « فاعِل » وزنی اوزره کلیر: کاتب، شاعر، شاکر کبی . اورته‌سنده (و، ی) بولنان ماده‌لرده بونلر همزه‌یه قلب اولوندیغی کبی آخرده کلن واولر یایه قلب و یالر دخی مد اولونور :

قول — قائل

کون — کائن

بیع — بائع [*]

غیب — غائب

سهو — ساهی

سعی — ساعی

رمی — رامی . . . کبی .

ایکنجی و اوچنجی حرفلری بر جنسدن اولان ماده‌لرك اسم فاعلی ادغام ایله « فالّ » وزننده کلیر : دلالتدن « دالّ » قراردن « قارّ » فراردن « فارّ » کبی .

[*] یا ایله (بایع) تلفظی شایع اولمشدر .

رباعی مجرد اولان «فعللة»نك اسم فاعلی «مفعلل» وزنی اوزره کلیر: مترجم - موسوس کبی.

ثلاثی مزیدفیهلرك اسم فاعللری

(افعال) ـــ مصدرینك اسم فاعلی «مفعِل» وزنی اوزره کلیر. انجق بحث مخصوصنده بیان اولوندیغی اوزره مصدر مذکورك شکلی تبدل ایتدیکی وقت اسم فاعلی دخی قسماً دکیشه‌رك امثلهٔ آتیه‌ده‌کی وزن اوزره کلیر:

اکرام ـــ مکرم

ایمان ـــ مُومن

اقرار ـــ مقر

ایجاد ـــ موجد

اداره ـــ مُدیر . . . کبی

(تفعیل) ـــ مصدرینك اسم فاعلی «مفعِل» وزنی اوزره کلیر:

تحریر ـــ محرّر

تجدید ـــ مجدد

تربیه ـــ مربّی . . . کبی

(مفاعلہ) ــ مصدرینك اسم فاعلی « مُفاعِل » وزننده گلوب بعضاً امثلهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی قسماً تبدیل وزن ایدر:

مقابله ــ مُقابِل

مساعده ــ مُساعِد

مجازاة ــ مجازی

مضادّة ــ مُضادّ

(انفعال) ــ مصدرینك اسم فاعلی «منفعل» وزنی اوزره گلوب امثلهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی بعضاً تبدل ایدر:

انقطاع ــ منقطع

انفصال ــ منفصل

انطفاء ــ منطفیٔ [*]

انحنا ــ منحنی

انقیاد ــ منقاد

انشقاق ــ منشقّ

انفکاك ــ منفك [**] کبی.

(افتعال) ــ مصدرینك اسم فاعلی «مفتعل» وزننده

[*] بوکبیلرك نهایتنده‌کی همزه لسان عثمانیده رسم خطده وتلفظده اکثریا اسقاط ایدیلیر.

[**] منفك ومنشق کبیلر لسان عثمانیده مخفف اولارق تلفظ اولونور.

کلیر. طبق منفعل وزنی مثللو تبدلاته اوغرار: محترق، متصف، مشتری، معتاد، مشتد کبی.

(افعلال) ــ مصدرینك اسم فاعلی «مفعل» وزننده کلیرسه‌ده بونك لسان عثمانیده استعمالی اندردر: مغبرّ کبی.

(تفعّل) ــ مصدرینك اسم فاعلی امثلهٔ آتیه‌یه تطبیق اولونا:

تبسم	—	متبسم
تکبر	—	متکبر
تجزّؤ (تجزّی)	—	متجزیٔ
تمنّی	—	متمنّی

(تفاعل) — مصدرینك اسم فاعلی وجوه آتیه اوزره کلیر :

تقاعد	—	متقاعد
تضادّ	—	متضادّ
تعاطی	—	متعاطی

(استفعال) مصدرینك اسم فاعلی وجوه آتیه‌ده کلیر :

استخراج	—	مستخرج
استبداد	—	مستبد

استفاده — مُستفيد

استغناء — مُستغني

{ اسم مفعول }

ثلاثی مجردلردن اسم مفعولك صيغه‌سی « مفعول » وزننده كليرسه‌ده مادهٔ ثلاثیه‌نك اولنده، اورته‌سنده، نهايتنده (و، ی، ء) بولونديغنه ونهايتنك مشدد اولديغنه كوره وجوه آتيه اوزره كلير :

عبد — معبود

امر — مأمور

سؤال — مسئول

قرائت — مقرؤ [*]

خوف — مخوف

زيادة — مزيد

عفو — معفو

[*] بو كبيلرده همزه واوه ابدال وبعده ايكی واو ادغام اولونارق (مقروّ) ديمكده جائزدر .

نهی — منهی
رمی — مرمی [١]

ثلاثینك مافوقی اولان مصدرلرك اسم مفعولی برحرکه ایله اسم فاعلندن فرق اولونور. شویله‌که اسم فاعلده صوك حرفك اوست طرفی مکسور ایدی. اسم مفعولده مفتوح اولارق کلیر. انجق اورته‌سنده ونهایتنده (و، ی) بولونان ماده‌لرك اسم فاعللری یأ ممدوده ایله اوقونور واسم مفعوللر ایسه الف ایله اوقونور:

افعال مصدرندن — مُکرَم، مُقَرّ، مُصاب، مُهدیٰ.
تفعیل « — مبشَّر، مسمّیٰ.
مفاعله « — مُخاطَب، مضادّ [٢]، مُنادیٰ.
انفعال « — . . . . . . [٣]
افتعال « — منتخَب، مُضطَرّ، مختار
تفاعل « — متجاذَب، متعاطیٰ.
استفعال « — مستحسَن، مُستحَب، مستجاب.

صفت مشبهه یوقاروده صفت بحثنده ذکر وبیان اولوندی.

[١] بوکبیلر لسان عثمانیده مخفف اولارق اوقونور.
[٢] بو وزن اسم فاعله شکلاً مشابه اولدیغندن قرینه ایله تفریق اولونور.
[٣] انفعالدن متعدی کلمدیکی ایچون اسم مفعول بنأ اولوناماز.

{ مبالغهٔ فاعل }

عربی صیغهٔ مبالغه‌لرینك لسان عثمانیده مشهور الاستعمال اولان وزنلری بروجه آتیدر :

فَعّال — توّاب، کذّاب

فَعّاله — علّامه، فهّامه

فَعول — صبور، شکور } [*]

فعیل — علیم، کریم

اوزان مذکوره‌دن «فعال» وزنی لسان عثمانیده دیگرلرندن زیاده استعمال اولونور: خطاب، عطار، حمال . . . الخ کبی .

عربینك اسم فاعللرینك (مذکر اولسون مؤنث اولسون) مفردلری لسان عثمانیده مستعمل اولدیغی کبی تثنیه وجمع صیغه‌لری دخی مستعملدر. اسم فاعلك مؤنثی تا ایله‌در : کاتبه، شاعره کبی . تثنیه‌سی اسمانك تثنیه‌سی کبیدر. کاتبَین کبی .

جمعلری سالم ومکسر اولارق قوللانیلنر :

کاتب — کاتبون، کاتبین

کاتبه — کاتبات . . . کبی .

---

[*] اشبو ایکی وزن مبالغهٔ فاعل ایله صفت مشبهه بیننده مشترکدر. نته‌کیم : شریف و وقور صفت مشبهه وعلیم ، شکور مبالغهٔ فاعل اولوب زیاده عالم، زیاده جاهل دیمکدر .

جمع مکسرلری [فُعّال، فُعَّل، فَعَلَه] وزننده کلیر: جهال، کمَّل، کتبه کبی .
بعضاً [فواعل] وزنی اوزره کلیر : (فائده ـ فوائد) ، (حادثه ـ حوادث) کبی .
[تنبیه] — (اشبو جمع مکسرلر یالکز ثلاثی مجردلرك اسم فاعلنه مخصوصدر .)
اسم مفعولك دخی مؤنثیله تثنیه وجمعی اسم فاعل کبی ایسه‌ده جمع مکسری بر وزندن عبارت اولوب اوده ثلاثی مجردلره مخصوص اولان [مفاعیل] وزنیدر :
اسم فاعل ایله اسم مفعول سالف البیان اصول عربیه اوزره جمعلندیکی کبی ترکجه « لر » علاوه‌سیله دخی جمعلنیر وآخرینه ادوات ترکیه الحاق ایدیله‌رك استعمال اولونور :
کاتبلر، مکتوبلر ـ کاتبی، کاتبدن ـ مکتوبلری ، مکتوبدن . . . الخ کبی .
[اخطار] (کلمات عربیه اسلوب عثمانی اوزره تصریف ایدلدیکی وقت یا مصدریله ویاخود صفتیله تصریف اولونور. مصدریله تصریف اولونورسه [ایتمك، ایله‌مك] ماده‌سیله ترکب ایدر. نته‌کیم مصادر عربیه بحثنده بیان اولوندی. صفتیله تصریف اولونورسه [اولمق] ماده‌سیله ترکب ایدر . بناءً علیه کاتب اولدی، ضارب اولدی، منصور اولدی ، علیم اولدی ، حکیم اولدی ، مکلف اولدی دینیلوب کاتب ایتدی ، ضارب ایتدی ، منصور ایتدی، علیم ایتدی، حکیم ایتدی، مکلف ایتدی دینیله‌مز.)

« فروع افعال فارسيه »

فارسى اسم فاعللرى لسان عثمانيده مستعملدر . بونلر امر حاضردن قواعد آتيه ايله آلنير. شويله كه:

فارسى مصدرلرك (دن ـ تن) كلمه سيله نهايتلنديكى مصدر بحثنده بيان ايدلمش ايدى. «دن» ايله منتهى اولان مصدرلرده «دن»ك اوست طرفنده شو بش [ى، ا، ر ، ن، و] حرفدن و «تن» ايله اولانلرده «تن»ك اوست طرفنده شودرت [خ، س ش، ف] حرفدن برى بولونور. اشبو مصدرلردن (دن ، تن) طى ايدلدكدن صوكره اوست طرفنده كى حرفلر يا ابقا ويا حذف ايله ماقبلى اسكان وياخود حروف آتيه يه تبديل ايديليرسه امر حاضر حاصل اولور. شويله كه :

ادات مصدرك ماقبلى (ى، ا) ايسه حذف اولونارق بونلرك ماقبلى اسكان ايديلير : شتابيدن ، ايستادن مصدرلرندن شتاب ، ايست امر حاضرلرى كبى.

اكر (ر، ن) اولورسه ابقا ايديلير : اوردن، راندن مصدرلرندن آور، ران، امر حاضرلرى كبى.

اكر (و) اولورسه «آى» لفظنه تبديل اولونور؛ فرمودن مصدرندن فرماى [*] امر حاضرى كبى.

اكر (خ) اولورسه « ز» يه تبديل اولونور: انداختن مصدرندن انداز امر حاضرى كبي .

اكر (س) اولورسه «ى ـ وى»يه قلب اولونور: اراستن، جستن مصدرلرندن آراى، جوى امر حاضرلرى كبي.

اكر (ش) اولورسه «ر»يه قلب اولونور: داشتن مصدرلرندن دار امر حاضرى كبي.

---

[*] يائك عدم علاوه سيله «فرما» ديمكده جائزدر.

اکر (ف) اولورسه «ب»یه قلب اولونور: یافتن مصدرندن یاب امر حاضری کبی.
سالف الذکر امر حاضرلرك بر چوق مستثنالری اولوب کتب لغته مراجعتله بیلینیر.

امر حاضرلرك آخرینه «نده» لفظی الحاق اولونورسه اسم فاعل اولور: خواننده، سازنده کبی که اوقویان (اوقویجی)، یاپان (یاپیجی ـ اینجه چالغی چالان) کبی.

اسم مفعول ـ مصدرلردن (دن، تن) حذف اولوندقدن صوکره آخره بر هاء رسمیه علاوه‌سیله یاپیلیر: ایستاده، فرموده، انداخته، اراسته کبی.

فارسی اسم فاعللری ترکجه «لر» ایله جمعلنه‌رك قوللانلدیغی کبی فارسی ادات جمعی اولان «ان» ایله‌ده جمعلنه‌رك استعمال اولونور. بو صورتده هر ایکیسنك آخرنده بولونان ها رسمیه‌لر جمع بخشنده کچن قاعده‌یه تطبیقاً کاف فارسی‌یه (گ) یه قلب اولونور:

مصدر	مفرد	جمع
زادن	ـــ زاده،	زادگان
افتادن	ـــ افتاده،	افتادگان
گذشتن	ـــ گذشته،	گذشتگان
نوشتن	ـــ نوشته،	نوشتگان . . . کبی

صفت مشبهه ـ امر حاضره الف الحاقیله صفت مشبهه اولور: دانا، بینا، گویا کبی.

بعضاً «ان» الحاقيله ياپيلير : نمايان، شايان، گذران كبى.
بو ادات بعضاً صيغهٔ حاليه ايچون كلير : خندان، گريان كبى كه كولەرك، آغلايەرق ديمك اولور.

مصدر مرخمله دخى بعضاً «ار» الحاقيله صفت مشبهه ياپيليرسەده بوصورت سماعيدر: نمودار، پديدار كبى.

صيغهٔ مبالغه ـ امر حاضرلره «گار» الحاقيله صيغهٔ مبالغه حاصل اولور: آموزگار، آمرزگار كبى.

ادات مذكوره بعضاً مصدر مرخمه علاوه ايديلەرك صيغهٔ مبالغه تشكيل ايديلير: كردگار، پروردگار، آفريدگار كبى.

[اخطار] (كلمات عربيەده اولديغى كبى كلمات فارسيه دخى اسلوب عثمانى اوزره صفتيله تصريف اولونديغى وقت (اولمق) مادەسيله تركب ايدر. مثلا وزان اولدى، گذران اولدى دينيلوب وزان ايتدى، گذران ايتدى دينيلەمز).

ادوات نحو قسمنده ذكر وبيان اولوناجقدر.

قسم ثانی

نحو عثمانی

(علم نحو): کلامك ترکیب وتألیفیله کلمه‌لرك موقع استعماللرینی بیان ایدن بر فندر .

(کلام) : مقصدی بیان ایچون ایراد اولونان نطق وعبارەیه دینور .

(ترکیب) : ایکی ویا دها چوق کلمه‌لرك بر ارایه کلمه‌سندن حاصل اولان «هیئت» ه دینور .

ترکیب ایکیـدر. بری « ترکیب ناقص » دیگری « ترکیب تام » در .

ترکیب ناقص، دکلەینه بر خبر تام افاده ایده‌مه‌ین، ترکیب تام ایسـه، دکلەینه بر خبر تام افاده ایدن ترکیبـلردر . مثلا : (افندینـك اوی) ـ (هوا کوزلدر) ترکیبلرندن برنجی ترکیب ناقص ایکنجیسی ترکیب تامدر. زیرا (افندینك اوی) دیدیکمزده [بیوکمی. کوچکمی، یوکسکمی، نه اولمش] کبی برطاقم سؤاللره مجبوریت حاصل اولارق معنی تمام اولماز. فقط (هوا کوزلدر) دیدیکمزده مخاطب سؤاله مجبور اولمایارق سکوتی اختیار ایدرکه بو حالده معنی تمام دیمك اولور .

سؤال — علم نحو نیه دیرلر ؟ کلام نیه دیرلر ؟ ترکیب نه‌دن حاصل اولور ؟ ترکیب تام ناصل ترکیبدر؟ ترکیب ناقص ناصل ترکیبدر بونلرك هر ایکیسنی مثال ایله ایضاح ایدیکز .

{ ترکیب ناقصلر }

١ — ترکیب مزجی : بینلرنده عطف ، اسناد ، اضافت ، وصفیت اولمایارق یان یانه کلان برطاقم اسملردرکه‌بونلرك اکثری علم اولدقلرندن سماعی اولوب بر قاعده‌یه تابع دکلدرلر . تحته قلعه ، یدی قله ، بعلبك ، بکقوز ، تحته مناره ، حضر موت ، اورته کوی ، قوری چشمه و . . . الخ اسملر کبی .

٢ — ترکیب اتباعی : ایکی جزؤدن مرکب برترکیب اولوب بو جزؤلردن برینك یالکز باشنه معناسی اولمایوب دائما دیکرینه تبعاً ذکر اولونور : سیم سیاه ، بم بیاض ، قوپقوری ، قیرطولاني کبی .

بونلر تأکید معنایی مشعر اولدیغندن معناده مبالغه‌مقصود اولمادقجه قوللانلماز .

اشبو ترکیبك ایکی جزئی بردن بعضاً شاذ اوله‌رق باشلی باشنه معنایه دلالت ایتمز : جاس جاولاق کبی .

٣ — ترکیب تضمنی : حروف معانیدن ویا الفاظدن بر

قاچنی متضمن اولان ترکیبدر : انفشام صباح، کورور کورمز، بنك بنك، دال بوداق، الیش ویریش، آلت اوست کبی .

بونلردن بنك بنك، کورور کورمز کبی لفظ مکرردن ویا متحد الاصل کلمه‌دن ترکب ایدنلره « ترکیب تجانسی » ودال بوداق کبی ایکی لفظ متناسبدن ترکب ایدنلره « ترکیب تناسبی » والت اوست، صیجاق صوئوق کبی ایکی لفظ متضاددن ترکب ایدنلره « ترکیب تضاد » نامی دخی ویریلیر . فارسی ترکیب تضمینلری لسان عثمانیده بعضاً استعمال اولونور : کفتکو، جستجو ـ کرم وسرد، زیر وزبر ـ شاخ وبرك، های وهوی کبی .

٤ — ترکیب اضافی : اضافت ، خصوصی بر معنی افاده ایتمك ایچون بر اسمی دیکر بر اسمه ربط ایتمکدرکه بواسملرك برینه «مضاف الیه» دیکرینه «مضاف» دینیلوب هر ایکیسنه بردن «ترکیب اضافی» نامی ویریلیر .

بر اسمی بشقه بر اسمه اضافه ایتمك ایچون مضاف الیه اولمه‌سی لازم کلان اسمك آخرینه بر (ك) کاف نونی ومضاف اوله‌جق اسمك آخرینه دخی بر (ی) کتیریلیر : اوك طامی کبی .

عربی وفارسی اسملر دخی نهایتلرینه بر طاقم ضمیر اضافیلر کتیریله‌رك بو وجهله اضافه قیلنورلر :

مسجدك محرابی

باغچه‌نك کلی

مکتبك باغچه‌سی

جامعك قپوسى
قپونك مفتاحى
بكك خانەسى . كبى

[قاعده] — كرك تركى وكرك عربى و فارسى اسملردن قاعدۀ تركيه اوزره ياپيلان تركيب اضافيلرده مضاف اليه دائما اوكجه كتيريليلر . لكن مثاللرده اولديغى كبى .

[قاعده] — مضاف اليهك آخرنده حروف املادن برى بولونورسه علاوه اولونەجق كاف نونيدن اول بر «ن» زياده ايديليلر . المانك قبوغى، درەنك كنارى كبى . لكن (صو) لفظى مستثنادر . بونك مضاف اليه حالنده صونك دينلمەيوب (صويك) دينور .

واكر مضافك آخرنده حروف املادن برحرف اولورسه علاوه اولوناجق يادن اول بر (س) زياده ايديلير . چيچكك قوقوسى ، اوطەنك حاليسى كبى . كذلك « صو » لفظى بونده دخى مستثنا اولوب مضاف حالنده صوسى دنيلمەيوب (صويى) دينور .

قاعده — مضاف اليهلرى ضمير شخصى اولان مضافلره، مضاف اليهك شخصنه كوره ضمير اضافيلردن برى الحاق ايديلير : بنم اوم، سنك اوك ، آنك اوى ، بزم اومز، سزك اوكز ، آنلرك اوى كبى .

تمرين

آشاغیده معترضه ایچنده بولونان اسملری بربرینه اضافه ایدیکز .

(اکمك ــ قابوق) . (ات ــ یاغ) . (کستانه ــ چوروك) . (خانه ــ تنجره) . (استانبول ــ هوا) . (بز ــ آت) . (سز ــ دوه) . (او ــ کدی) . (کول ــ بطاقلق) . (تنجره ــ قپاق) .

سؤال ــ ترکیب مزجی ناصل ترکیبدر ومثالی ندر؟ ترکیب اتباعی وتضمنی نیه دیرلر ؟ ترکیب تضمنی جزؤلرینه نظراً نداسم الیر ؟ ترکیب اضافی نیه دیرلر ؟ ترکیب اضافی قاچ اسمدن یاپیلیر ؟ و انلرك اسملری ندر؟ براسم دیکر اسمه ناصل ترکجه اضافه ایدیلیر؟ مضاف ومضاف الیهدن هانکیسی اول کتیریلیر؟ مضاف الیه ایله مضافك آخرنده حروف املادن برحرف بولنورسه اضافه‌لری حالنده نه یاپیلیر؟ مضاف الیهلری ضمیر شخصی اولان مضافلر آخرینه نه آلیر ؟

اضافت اوچ درلودر : اضافت لامیه، بیانیه، تشبیهیه‌در .

(اضافت لامیه) تملك واختصاص معنالرینی بیلدیرر . افندینك فسی، اوك پنجره‌سی کبی که برنجیسی تملك وایکنجیسی اختصاص معناسی بیان ایتمشدر . اضافت لامیه‌ده مضاف الیه معین اولورسه یعنی بللی اولورسه کاف نونی یازیلیر ، معین اولمازسه یازلماز :

(اغاچ ـ کستانه) . (قوش ـ قناریا) . (بیله‌زیك ـ آلتون) . (تکنه ـ طاش) . (بالق ـ قلنچ) . (کچی ـ طاغ) . (قاصه ـ دمیر) . (چوراب ـ یوك) . قپوسی . چیچکی . اریکی . آوی . یر . شکری .

سؤال ـــ اضافت بیانیـه نیه دیرلر ؟ اضافت بیانیـه بر شیئك نوعنی ویا اصلنی بیان ایتـدیکنه نظراً مضاف الیه نه حال کسب ایدر ؟ مضافلره ادواتدن بر شی متصل اولورسـه نه حال کسب ایدر ؟ بو حال نهایتی حروف منفصله‌دن اولان مضافلرده دخی وارمیدر ؟

(اضافت تشبیهیه) مضـاف الیهی مضـافه بکزه‌دیلن [*] اضـافتدر که بو دخی اضافت بیانیه انواعندن اولدیغی جهتـله مضاف الیهك آخرینه اصلا [ك ـ نك] کتیرلمز ، کوکل قوشی، اجل قلیجی کبی که بوراده مضاف الیه اولان (کوکل ، اجل) مضاف اولان (قوش ، قلیـج) . بکزه‌دلمش اولدیغندن قوش کبی کوکل ، قلیـج کبی اجل دیمك اولور .

تمرین

آشاغیده « م » ایله اشارت اولونان مشبه اسملرله « مب » ایله اشارت اولونان مشبه‌به اسملری اضافه ایدیکز .

---

[*] کندیسنه بر شی بکزه‌دیلنه « مشبه‌به » ، کندیسی بر شیئه بکزه‌ینه « مشبه » دینور . بو صورتده تعریف مذکور مشبه‌به اولان اسمك مشبه اولان اسمه اضافه‌سیدر دیمك اولور .

م { کوکل . معرفت . اجل . کوز . عاطفت .

مب{ کعبه . کونش . نیچه . بولود . دریا .

سؤال — اضافت تشبیهیه نیه دیرلر ؟ مشبه ، مشبه به کیمه دینور .

لسان عثمانیـده استعمال اولونان اضافت درت اسلوب اوزره‌در: بری اسلوب ترکی، بری اسلوب عربی، بری اسلوب فارسی، آخری دخی اسلوب مختلطدر.

اسلوب ترکی:

اسلوب ترکی بوندن اول ذکر اولوندی.

اسلوب عربی:

لسان عثمانیده مستعمل اسلوب عربی دخی ایکی درلودر. بری مضاف اولان اسم عربی آخری مضموم اوقونارق تقدیم ومضاف الیهك اولنه حرف تعریف علاوه ایدیله‌رك تأخیر ایدیلیرکه بونوع اضافت لامیه قسمندندر: شعاع الشمس، خاتمة الکتاب، برد الشتا کبی‌که تراکیب مذکوره‌یی ترکجه‌یه ترجمه ایله‌دیکمزده (کونشك شعاعی، کتابك خاتمه‌سی، قیشك صوئوغی) دیرز. دار الفنون، دار التعلیم، شمس المعارف دخی بوقبیلدندر .

اشبو اسلوبده اولان ترکیبلر حرف جردن عاری اولورسه دائما مضاف مرفوع ومضاف الیهك صوك حرفی ساکن تلفظ

اولونور . اكر حرف جر آليرلرسه اول وقت مضاف مجرور اوقونور : بقدرِالطاقه ، على قدرِ الاستطاعه ، من قبلِالحق ، بحسبِالمعنى كبى .

فقط « حيث » كلمه‌سى ضم اوزره مبنى اولديغندن حرف جر ايله ده مضموم اوقونور : من حيثُالمجموع كبى .

« حسب » كلمه‌سي دخى حرف جردن عارى اولديغى زمان دائما مفتوح اوقونور : حسبَالحميه ، حسبالاخوه كبي .

بونوع اضافتلره ، اضافت لاميه دينلمسى بونلرك اصلى [شعاع للشمس ، خاتمة للكتاب ، برد للشتاء] اولديغى ايچوندركه بونلرك ترجمه‌سى (كونش ايچون شعاع ، كتاب ايچون خاتمه ، قيش ايچون برودت) در .

ديكرى صفتك فاعلنه ويا مفعولنه اضافتيدركه بوكا اضافت لفظيه دخى تسميه اولونور . بونوع اضافت ، لاميه وبيانيه‌نك غيرى اولوب لسان عثمانيه‌ده الك زياده استعمال اولونان اسلوب عربى بودر : عظيم الامل ، سريع الانتقال ، شاكر النعم كبى كه امثلهٔ مذكوره‌ده عظيم ، سريع كلمه‌لرى صفت اولوب فاعللرى اولان امل ، انتقال كلمه‌لرينه مضاف اولمش وكذا صفت اولان شاكر اسمى دخى مفعولى اولان نعم لفظنه اضافه قيلنمشدركه معنالرى املى بيوك ، انتقالى سريع ، نعمتلره شكر ايديجى ديمكدر .

فاعلنه ويا مفعولنه مضاف اولاجق صفت ، اسم فاعل ، اسم مفعول ويا صفت مشبهه اولماليدر . نته‌كيم امثلهٔ مذكوره‌ده خادم ، شاكر

صفتلری اسم فاعل ، مجروح اسم مفعول وعظیم ، سریع کلەلری دخی صفت مشبهه اولارق کلمشدر.

اسلوب فارسی :

اسلوب فارسی اوزره اولان اضافتده (کرك لامیه وکرك بیانیه وتشبیهیه اولسون) عربیده اولدیغی کبی مضاف اول ومضاف الیه صوکره کلیر و مضافك آخری دائما مکسور اوقونور : آبِ دریا ، پرتوِ خورشید کبی .

اکر مضافك آخرنده هاء رسمیه ویا ها صورتنده تا ویاخود یاء ممدوده وار ایسه بر همزه زیاده ایدیلیر : بندۀ خدا ، نغمۀ بلبل ، ساحۀ زمین ، صوفیٔ جهان کبی .

واکر مضافك آخرنده الف ویاخود واو ممدوده بولونورسه بر یا زیاده قیلینیر : صفایِ دل ، [*] بویِ کل کبی .

اسلوب فارسیده مضاف ایله مضاف الیهدن هر ایکیسی فارسی اولمق شرط دکلدر. بونلردن هرایکیسنك عربی ویا فارسی ویاخود برینك فارسی آخرینك عربی اولماسی جائزدر :

ایکیسیده فارسی { پرتوِ خورشید
باغِ جهان

[*] صفا ، جفا کبی فی الاصل آخری همزەلی اولان کلمات عربیه مضاف اولدقلری وقت بر یا زیادەسیله صفای قلب ، جفای قلب دنیلدیکی کبی همزەلرینك اعادەسیله صفاء قلب ، جفاء قلب دنیلمکدە جائزدر ، فقط صورتِ اولی دها شایعدر ؛

ایکیسیده عربی { شعاعِ شمس / محرابِ مسجد

بری فارسی / آخری عربی { آبِ حیات / ضیای خورشید . . . کبی

اسلوب فارسی اوزره اضافتده مضاف ایله مضاف الیهدن هر برینك لفظ عربی ویا فارسی اولماسی جائز ایسه‌ده هیچ برینك الفاظ ترکیه‌دن اولماسی قطعیاً جائز دکلدر . مثلا کرمیٔ صیف، دروازهٔ بیت ، صعوبت مصلحت دینیلوب (کرمیٔ یاز، دروازهٔ او ، صعوبت ایش) دنیلمك اصلا جائز دکلدر .

[فائده] — (معنی کبی آخرنده الف مقصوره اولان کلمات عربیه‌نك قاعدهٔ فارسیه اوزره اضافتلرنده همزه ایله معنیٔ بیت صورتنده استعمال شیوهٔ لسان فارسی‌یه موافق ایسه‌ده لسان عثمانیده الف ایله معنای بیت طرزنده استعمال اولونور .)

اسلوب فارسی اوزره اضافت دخی «لامیه، بیانیه، تشبیهیه، لفظیه» اولمقدن خالی بولونماز . نته‌کیم آتیده‌کی ترکیبلر بونلره مثال اولابیلیر :

لامیه { خانهٔ پدر / مدیرِ مکتب

بیانیه { درختِ سرو / شمشیرِ زر

تشبیهیه { کعبهٔ دل
نور معرفت

لفظیه { خادم دولت
مقبولِ جهان . . . کبی .

اسلوب مختلط :

اسلوب مختلط ، اسلوب عربی ایله اسلوب ترکینك ـ اسلوب عربی ایله اسلوب فارسینك ـ اسلوب ترکی ایله اسلوب فارسینك ـ اسلوب عربی ، ترکی وفارسینك اختلاطندن عبارت اولمق اوزره درت احتمال واردرکه آتیده‌کی عباره‌لر بونلره مثال اولابیلیر :

دار المعلمینك تأسیسی.
تأسیس دارالمعلمین.
تعمیم معارفك چاره‌سی.
مدیر دارالشفقه‌نك اقدامی.

اسلوب فارسی اوزره اولان اضافتده مضافك بر صفتله وصف اولونماسی لازم کلیرسه او صفت مضاف ایله مضاف الیه اراسنه حیلولت ایدر : اشعار فصیحهٔ بلغا ، عقول مختلفهٔ بشر ، ابنیـهٔ جسیمهٔ بلده کبی . بو ترکیبلرده فصیحه ، مختلفه وجسیمه لفظلری اوست طرفلرنده‌کی اشعار ، عقول وابنیه لفظلرینك صفتلری اولوب اولفظلر دخی اوجه بلغا، بشر، کلمه‌لرینك مضافلری ایدی.

۵ ــ ترکیب توصیفی بر صفتله بر موصوفدن تشکل ایدن هیئته « ترکیب توصیفی » دینور .

صفت برشيئك خلقاً وخلقا علايمنى بيان ايله مك ديمكدر. بوكا وصف دخى دينيلير . صفت ويا وصف فى الاصل مصدردر . صوكره‌دن بونلر اسم اولارق استعمال اولونمشلردر . شويله‌كه : برشيئك خلق وخلقنى بيان ايدن اسمه « صفت » و « وصف » و صفتك بيان ايتديكى اسمه « موصوف » اطلاق اولونوب صفتله موصوفدن عبارت اولان هيئته دخى سالف البيان « تركيب توصيفى » و يا « تركيب وصفى » تعبير ايدلمشدر .

تركيب توصيفى لسان عثمانيده اوچ اسلوب اوزره‌در . برى اسلوب تركى ، برى اسلوب عربى وبرى دخى اسلوب فارسيدر .

اسلوب تركى :

تركجه تركيب توصيفيلرده صفت اول موصوف صوكره كلير . مثلا: [بيوك او] تركيبنده اولديغى كبى كه بيوك صفت اَو كلمه‌سى موصوفدر .

تركيب توصيفيده موصوف جمع اولسه بيله صفت دائما مفرد كتيريلير : (بيوك اولر) دينلوب (بيوكلر اولر) دينلمز . فقط جمع اولان موصوف محذوف اولورسه اول وقت صفت موصوف مقامنه قائم اولارق جمعلنه‌بيلير . طوغريلر سويلير، چركينلر طالعلى اولور، بيوكلرى تعظيم ايتملى كبى كه طوغرى آدملر سويلير، چركين كيمسه‌لر طالعلى اولور، بيوك ذاتلرى تعظيم ايتملى تقديرنده‌در .

تركجه تركيب توصيفيلرده صفتله موصوفك هر ايكيسى

لفظ عربی ویا فارسی ویا بری عربی بری فارسی یاخود هر بررلری ترکی، عربی، فارسی اولمق جائز اولور :

ایکیسیده ترکی	—	بیوك آو	اوزون ال
ایکیسیده عربی	—	واسع مکتب	مجلد کتاب
ایکیسیده فارسی	—	تهی خانه	خوش کاشانه
بری عربی بری فارسی	—	صادق بنده	سیاه اثواب
بری عربی بری ترکی	—	اعلی قوناق	بیوك مدرسه
بری فارسی بری ترکی	—	سیاه آت	پارلاق جام

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن هانکیسی صفت هانکیسی اسمدر آییریکز . صوکره صفتلره بر موصوف واسملره برصفت بولارق ترکیب توصیفی یاپیکز .

طوغرو .	سوقاق .	جامع .	طار .
فس .	مناره .	عالم .	دستی .
مکمل .	قورو .	یوکسك .	طاغ .
کاغد .	اغاج .	سیاه .	خانه .
لاله .	کوچك .	قلم .	حقه .
یول .	نجره .	صاری .	قالدیرم .
چیچك .	طاش .		

سؤال — ترکیب توصیفی نیه دیرلر ؟ صفتله موصوفدن

هانكيسى اول كلير؟ صفتله موصوفك هرايكيسيده جمع اولمق جائزميدر؟ صفت نه‌وقت جمع اولابيلير؟ ترجه تركيب توصيفيلرده صفتله موصوفك هر ايكيسيده لفظ تركى اولمق شرطميدر ؟

صفت ايكى درلودر. برى «وصف ذاتى» دركه موصوفك طوغريدن طوغرى‌يه كندى صفتيدر. كچن مثاللرده اولديغى كبى كه بو وجهله تركيب اولونان صفت وموصوف هيئت مجموعه‌سنه يوقاروده بيان اولونديغى اوزره «تركيب توصيفى» ويا «وصفى نامى» ويريلير. ديكرى (وصف سببى) دركه موصوفك مضافنك صفتيدر يعنى موصوفك مضافى كنديسنه بر صفت آله‌رق هيئت مجموعه‌سيله موصوفه صفت اولوركه بوكا دخى «وصف تركيبى» نامى ويربلير. مثلا بويى اوزون آدم ديندكده اوزون، آدمك مضافى اولان بويك صفتى اولوب بوسيله بونك صاحبى اولان آدم توصيف اولونور. ديمك اوليوركه :

وصف تركيبى — بر صفتله بر اسمدن تركب ايدوب ايكيسى برلكده بر صفت بسيطه كبى ديكر اسمه صفت اولان تركيبدركه اكثريتله كنديسنده اسم منسوب، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه معناسى بولونور.

ترجه‌ده وصف تركيبى ايكى درلو ياپيلير :

١ — نجيسى، اسم مضافلرك اوكنه بر صفت كتيريله‌رك ياپيلير :

باشی بیوك
بجاغی قیصه
برداغی قیران
قاصیغی یاریق
} آدم

اشبو وصف ترکیبیلر مفرد حکمنده بر صفت اولوب موصوفی اولان آدم لفظیله برلشه‌رك ینه ترکیب توصیفی اولورلر .

٢ — نجیسی، ترکیب توصیفیلرك آخرینه (لی، لو) کتیره‌رك یاپیلوب ینه دیکر بر اسم موصوف ایله برلشه‌رك بر ترکیب توصیفی اولور :

ترکیب توصیفی		وصف ترکیبی	
بیوك باش	—	بیوك باشلی	آدم
قیصه بجاق	—	قیصه بجاقلی	
اوزون بوی	—	اوزون بویلو	
اوچوق بکز	—	اوچوق بکزلی	

تمرین

آشاغیده‌کی ترکیب توصیفیلری ایلنجی قاعده‌یه توفیقاً وصف ترکیبی یاپیکز. بعده مذکور ترکیب توصیفیلرك موصوفنك مضاف حالندن برنجی قاعده‌یه تطبیقاً وصف ترکیبی یاپیکز . اشبو ایکی صورتله یاپیلان وصف ترکیبیلره برده موصوف بولوکز .

اورته بوی • یوکسك طاوان • آلچاق باجا •
ایری برون • بیاض شمسیه • قرمزی فس •
اوفاق قاپو • قیصه شالوار •

سؤال — وصف ذاتی نیه دیرلر؟ وصف سببی یاخود وصف ترکیبی نیه دیرلر؟ ترکجه‌ده وصف ترکیبی قاچ درلو وناصل یاپیلیر؟

اسلوب عربی :

عربیده وصف سببی صفات اصلیه‌نك یعنی اسم فاعل ، اسم مفعول، صفت مشبهه‌نك فاعل ویا مفعوللرینه اضافه‌سندن عبارتدرکه اضافت عربیه بحثنده بوکا «اضافت لفظیه» تسمیه اولونمش ایدی : سابق‌البیان، ممدوح‌الخصال، کریم‌النسب کبی که بونلر صفت اولوب آیروجه برموصوفه احتیاجلری واردر . نته‌کیم آشاغیده بیان اولوناجقدر .

اسلوب عربی اوزره جاری اولان ترکیب توصیفیده موصوف اول وصفت صوکره کله‌رك هرایکیسیده معرفه اولمق اوزره الفاظ عربیه‌دن اولور : والله‌العظیم ، شعبان المعظم ، رمضان‌المبارك کبی .

اسلوب فارسی :

لسانمزجه جاری اولان اسلوب فارسیده طبق عربیده اولدیغی کبی موصوف‌اول وصفت صوکره کلیر . فقط‌موصوفك آخری مکسور اوقونور : خورشید رخشان، ماه‌تابان کبی .

اسلوب فارسیده صفت ایله موصوفك هر ایکیسی لفظ فارسی ویا عربی ویاخود بری فارسی آخری عربی اولابیلیر :

ایکیسیده فارسی : آب روان / مهر تابان

ایکیسیده عربی : کلام فصیح / شعر بلیغ

بری فارسی آخری عربی: درگاه معلا / شعاع آفتاب

اکر موصوفك آخری ها رسمیه ویا ها صورتنده تاء تأنیث ویاخود یای ممدوده اولورسه برهمزه واکر الف ویا واو ممدوده اولورسه بر یا زیاده قیلنور : بندۀ قدیم، طبقۀ بالا، صوفیٔ متوکل، بنای محکم، سبوی تهی کبی .

آخرنده الف یاصورتنده مقصوره اولان اسماء عربیه موصوف اولدقده مذکور یا الفه قلب اولونور : دعوای کاذبه کبی .

اسلوب فارسیده صفت ایله موصوفك هر ایکیسیده لفظ عربی اولورسه عربیده اولدیغی کبی بونلر بیننده افرادده، تثنیه‌ده، جمعده، تذکیر وتأنیثده مطابقت لازمدر :

رجل کامل

شیخین مکرمین

علماء عاملین . . . کبی که

امثلهٔ مذكوره‌دن برنجی تركيبده افراداً وتذكيراً،ايكنجی تركيبده تثنيةً، اوچنجی تركيبده دخی تذكيراً وجمعاً مطـابقت بولونمشدر .

اسلوب فارسی اوزره الفاظ عربيه‌نك وصفاً تركيبنده جمع اولارق اسـتعمال اولونان صـفتلر اكثريا جمع مكسر اولور : علمای عظام، اوليای كرام، وزرای فخام كبی .

اسلوب فارسی اوزره ايكی لفظ عربيدن ياپيلان تركيب وصـفيلرده قاعدهٔ مطابقته رعايت يالكز لسان عثمانيده جاری اولوب اهل فرس بو مطابقته رعايت ايتمزلر. بناءً عليه صحبت قديم ، دعوای كاذب ، صحرای واسع ديوب صحبت‌قديمه، دعوای كاذبه، صحرای واسعه ديمزلر .

اسملرك آخرينه يای نسبت كليرسه صفت معناسی كسب ايتديكی بحث مخصوصـنده ذكر اولونمش ايدی . بوصـورتده بونلر ديكر اسـملره صفت واقع اولابيليرلر : رجل شامی، امرأهٔ شاميه كبی .

[اخطار] (بعضا ياء نسبت ايله تأ تأنيث برلكده اسماء اجنـاس ايله صفتلره لاحق اولارق ادات مصـدر اولور : انسانيت ، آدميت، حيوانيت كبی . بووجهله معنای مصدری كسب ايله‌مك ايچون آخرلرينه يای نسبت وتأ تأنيث كتيريلان اسملرك وصفيتلری مختل اولور . مثلا (دأب آدميت، طور انسانيت) دينلسه‌بونلرك معنالری (آدملك دأبی، انسانلق‌طوری) ديمك اولديغی ايچون بونلر تركيب اضافی اولوب وصفی اولمازلر .)

عربيده جمعلر جماعت تأويليله مؤنث عد واعتبار اولونارق صفتلری تأنيث قيلنديغی كبی ايكی لفظ عربيدن مركب اولان اسـلوب فارسـيده دخی بو قاعـده جاری اولارق جمع اولان

موصوفلرك صفتی مؤنث كلیر : اماكن رفیعه ، احوال عجیبه ، اشكال غریبه، ابنیهٔ عالیه كبی .

ادات نسبت ایله وصفیت كسب ایدن اسملرك بنه اسمیته نقلی حالنده آخرلرینه بر « ة » الحاق قواعدعربیه ایجاباتندن‌اولوب رشدیه، حربیه، اعدادیه ، مجیدیه ، محمودیه كبی اوصاف منقوله‌یه لاحق اولان تای نقلیه‌یی‌چوق كیمسه‌لر تای تأنیث ظن‌ایده‌رك‌میدانده وصفیت،موصوفیت اولمادیغی حالده صفتله موصوف بیننده مطابقت آرایورلر . مثلا مكتب رشدیه ، مكتب طبیه، كبی تراكب اضافیه قبیلندن اولدیغی كون كبی آشكار اولان تركیبلری تركیب توصیفی ظن‌ایده‌رك صفت‌ایله موصوف بیننده جهت مطابقت آرامق زحمتنه دوچار اولیورلرده بعضلری بو مثللو تركیبلره برر مؤنث موصوف تقدیریله « مكتب حربیه » مكتب فنون حربیه « ناظر مالیه » ناظر امورمالیه تقدیرنده‌در دیورلر . پك غریب . . ! !

هایدی بویله اولسون! لكن جمعه نمازینی نورعثمانیه‌ده ادا ایده‌جكم، یارین سلیمانیه‌یه كیده‌جكم، بوچوخه‌نك متروسی اوچ مجیدیه‌در جمله‌لریده تأویل‌ایسته‌مزمی؟ عجبا بونلری‌ناصل‌تأویل‌ایتملی؟ یوقسه‌بونلر یاكلشمیدر؟ خیر! پك‌طوغریدر . كرچه اسمیته نقلدن‌اول‌وصفلرده موصوفه مطابقت آرانیرسه‌ده اسمیته نقلدن صوكره كندیلرنده وصفیت قالمایاجغندن طبیعی موصوفلریده بولونماز . بوصورتده مطابقتده آرانامز .

« ة » شكلده یازیلان تا لسان‌عربده هرزمان تأنیث ایچون اولمایوب بعضاً وحدت ایچون اولور : تمر، تمره كبی‌كه تمر خرما تمره بر خرما دیمكدر .

بعضاً دخی وصفیتدن اسمیته نقل ایچون اولور : لائحه ، سانحه ، علامه، فهامه، كافیه، هدیه كبی‌كه بونلردن معنای وصفیت كیده‌رك اسم جامد عدادینه داخل اولدقلرندن كندیلرینه اصلا موصوف آرانماز . بناءً علیه هدیه‌كز واصل اولدی . صالح علامهٔ زماندر ، بكر فهامهٔ

جهاندر . شاقیه اوقودم دینورکه اشبو عباره‌لرده بولونان اوصاف منقوله اسم جامد کبی قوللانیلارق موصوفه احتیاجدن ازاده بولونمشلردر. والحاصل ایراد اولونان ترکیبلرك امثالی وصفی اولمایوب اضافی قبیلندندر. واضافه‌سی‌ده « رمضان آیی » ، « قربان بیرامی » کبی مسمانك اسمه اضافه‌سی قسمندندر .

عربیده بردن اونه قدر اولان اعداد بسیطه‌نك مذکرلری تا ایله ومؤنثلری تاسز کلدیکندن بونلرده دخی مطابقه رعایتله (خواس خمس ظاهره، جهات ست) دینیلوب حواس خمسهٔ ظاهره، جهات سته دینلمك صحیح اولماز . فقط بونك، رسوم سته، جزائر سبعه، بلاد ثلاثه کبی برچوق غلطات مشهوره‌سی واردر .

کلمات عربیه ادوات فارسیه‌دن برینی اخذ ایتدکلری وقت فارسی حکمنی الاجغندن تأنیث قیلنامازلر . بناءً علیه (معذرت نا مشروع ، اطوار نا مقبول ، حرکات نالایق) یرنده معذرت نامشروعه، اطوار نامقبوله ، حرکات نالایقه دینیله‌مز . فقط ادات فارسیه یرینه ادات عربیه کتیریلیرسه اول زمان تأنیث جائز اولوب « معذرت غیر مشروعه ، اطوار غیر مقبوله ، حرکات غیر لایقه » دینلمك ضروری اولور .

{ وصف ترکیبی }

فارسی صفتلر بعضاً مرکب اولورلر. یعنی: ایکی کلمه‌دن ترکیب

ایدیله‌رك اسم فاعل، اسم مفعول، اسم منسـوب، صفت مشبهه معناسی افاده ایدرلرکه بونلره (وصف ترکیبی) اطلاق اولونارق صفات مفرده مثللو برر موصوفه محتاج اولورلر.

فارسی وصف ترکیبلری التی درلو تشکیل اولونور:

١ — فارسی امرحاضرلرك مفعولنی کندیلرینه تقدیم ایله حاصل اولور:

جانبخش	ادب آموز	حیرت افزا	سخندان
جان باغشلایان	ادب اوکره‌دن	حیرت زیاده‌لشدیرن	سوز بیلن کبی.

٢ — فارسی اسم مفعولك معمولنی کندیسـنه تقدیم ایله حاصل اولور:

جهاندیده	سالخورده	فلکزده	دلبسته
جهان کورمش	چوق یاشامش	بدبخت	کوکل‌ویرمش کبی.

٣ — ترکیب وصفیدن کسرهٔ وصفینك حذفیله حاصـل اولور:

سینه صاف	دلتنك	سرگران	دل آکاه
یورکی تمیز	صیقندیلی	متکبر	قلبی اویانق.. کبی‌که

بونلرك اصلی (سینهٔ صاف ، دل تنـك، سرگران ، دل آکاه) ایدی.

٤ — اضافت لامیـه‌لرده مضاف الیهك مضـافه تقدیمیله حاصل اولور:

ماه پرتو　　ملك خصلت　　صوفی مشرب

آی ضیالی　　ملك خصلتل　　صوفی مشربلی کبی که

بونلرك اصلی (پرتو ماه، خصلت ملك، مشرب صوفی) ایدی.

٥ — صفتك موصوفنه تقدیمیله حاصل اولور:

خوبرو　　نیك سیرت　　عالیقدر　　عالیجاه

کوزل یوزلو　　ایی سیرتلی　　قدری یوجه　　منصبی عالی اولان. کبی که

بونلرك اصلی (روی خوب، سیرت نیك، قدر عالی، جاه عالی) ایدی.

٦ — اضافت تشبیهیه‌ده کسرهٔ اضافینك حذفیله اولور:

ماه رو　　مه سیما　　سرو قد　　کلبدن

آی یوزلو　　آی بکزلی　　سرو بویلی　　کل بدنلی ... کبی که

بونلرك اصلی (ماهِ رو، مهِ سیما، سروِ قدر، کلِ بدن) ایدی.

اسلوب فارسی اوزره تشکل ایدن ترکیب وصفیلرده صفت بعضاً ذکر وبیان اولونان وصف ترکیبلردن عبارت اولور: باغ دلکشا، پیر سالخورده، مرشد دل آکاه، صوفیٔ زند مشرب، شعاع عالم افروز . . . الخ کبی که اشبو ترکیبلرده «باغ، پیر، مرشد، صوفی» لفظلری موصوف و (دلکشا، سالخورده، دل آکاه، رند مشرب) وصف ترکیبلری دخی مذکور موصوفلرك صفتیدر. بعضاً عربی وصف سببیلری دخی دیکر برلفظ ایله برلشه‌رك اصول فارسیه اوزره ترکیب وصفی تشکیل ایدرلر: خصوص سابق‌البیان، شخص عجیب الاحوال کبی.

بوکبی ترکیب وصفیٔ سببیلرده صفتلرك فاعللرینك احوال تذکیریه وتأنیثیـه و افرادیه وجمعیه‌لرینـه اعتبار اولونمایوب موصوفلرك حاللرینـه اعتبار اولونارق صفتلر تذکیر وتأنیث وسائر احوالده موصوفلره تطبیق وتوفیق ایدیلیر : خصوص سابق الذکر، امور سالفة البیان، طیور مختلفـة الالوان کبی‌که بونلر ترکجه‌یه ترجمه اولندقده (ذکری کچن خصوص، بیـانی کچن امور، مختلف رنکلی قوشلر) دینیلیر.

بعض کره وصف ترکیبلر دیکر لفظلره مضاف اولورلر: مسرتبخشای درون ، نضارت افزای حدیقـه کبی‌که (درونه مسرت باغشلایان، باغچه‌یه نضارت زیاده ایدن) دیمك اولور .

بو مثللو ترکیب اضافیلرده بعضاً مضاف الیـه اولان اسم وصف ترکیبنك جزء اولنك مضاف الیهی اولور: (انامل‌پیرای تکریم ، رونقبخش اجـلال) کبی‌که بونلر « پیرایـندهٔ انامل تکریم ، بخشندهٔ رونق اجلال » تقدیرنده اولوب مضاف الیـه اولان تکریم واجلال اسملری وصف ترکیبلرك جزء اوللری اولان انامل، رونق کلمه‌لرینك مضاف‌الیهی اولدیغی نمایان اولورکه (تکریم پارمقلرینی تزیین ایدن، اجلال رونقنی بخش ایله‌ین) معنالرینی افاده ایدر.

بومثللو ترکیبلرده مضاف‌الیهلر چوق کره لفظ مستعاراولور. « انامل‌پیرای تکریم » ترکیب سابقنـده اولدیغی کبی . زیرا

« تكريم » ك پارمقلرى اولماديغندن لفظ مذكور بوراده استعاره اولارق استعمال قيلنمشدر. استعاره قسم ثالثده بيان ايديله‌جكدر.

٥ — تركيب تعدادى : صاييلرك برلشمه‌سندن حاصل اولان هيئته « تركيب تعدادى » دينير : اون درت، اون طقوز كبى. صاييلرك بهرينه « عدد » وصاييلان شيلره دخى « معدود » دينلديكى صرف تركيده بيان ايدلمش ايدى .

تركجه‌ده دائما عدد، اول معدود صوكره كلير : اوچ آدم، بش غروش، اون جويز كبى . معدودلر دائما مفرد اوله‌رق قوللانيلوب جمع اولمازلر : بش قلم، اوچ كتاب دينيلوب بش قلملر، اوچ كتابلر دينيله‌مز .

عددلر صفت اعتبارى اولونديغندن معدودلريله برلكده كلدكارى وقت تركيب توصيفى وبناءً عليه وصف تركيبى حصوله كتيررلر :

عدد معدود تركيب تعدادى		وصف تركيبى صفت موصوف	
اوچ آياق	—	اوچ آياقلى	» حيوان
بش كوز	—	بش كوزلى	» طولاب
ايكى اناختار	—	اناختارى ايكى	» چكمجه كبى .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملره عددلردن برینی علاوه ایده‌رك ترکیب توصیفی یاپیکز. صوکره اشبو ترکیب توصیفیلردن وصف ترکیبی تشکیل ایدیکز.

پنجره . قاپو . کوز . قناد .
آیاق . باجا . دیرك . تکرلك .
خلقه . مناره . محراب . نردبان .
طاش .

سؤال — ترکیب تعدادی نیه دیرلر ؟ عددلر معدودلریله برلکده کلیرسه آنلره نه تسمیه اولونور ؟ بونلردن وصف ترکیبی نه‌وجهله تشکیل اولونور ؟

{ ترکیب تاملر }

ترکیب تام ، اسنادی حاوی ترکیبلردرکه ایشیدن کیمسه استفاده ایچون باشقه کلمه‌یه انتظار ایله‌مز .

اسناد ، برشیئی دیکر برشیئه نسبت ایتمکدرکه بونسبتده یا « تام » یا « ناقص » در .

نسبت ناقصه ، مضافك مضاف الیهه ، صفتك موصوفه اولان نسبتلریدرکه بونلری حاوی اولان ترکیبلره (ترکیب ناقص) دینلدیکی وبوترکیبلرك مخاطبه فائدهٔ تامه ویره‌مدیکی یوقاریده ذکر وبیان اولوندی .

نسبت تامه ، خبرك مبتدایه وفعلك فاعل ویا نائب فاعله نسبتلریدرکه بوکبی نسبتلری حاوی اولان ترکیبلره (ترکیب تام) دینلدیکی کبی « کلام » ویا « جمله » دخی دینیلور .

مبتدا ایله خبرك وفاعل ایله فعلك بینندهکی نسبته « اسناد » ومبتدا ایله فاعله « مسندالیه » وخبر ایله فعله « مسند » دینیلیر.

جمله ایکی درلودر . برینه (جملهٔ اسمیه) دیکرینه (جملهٔ فعلیه) دینور .

جملهٔ اسمیه — مبتدا ایله خبردن ترکب ایدن جملهدرکه خبرلرك آخرینه ضمیر نسبیلردن بری کتیریلهرك یاپیلیر . اشبو ضمیر نسبیلره « ادات خبر » دینیر . کونش پارلاقدر ، سن کاتبسك ، بن عالمم کبی . بوراده کونش ، سن ، بن لفظلری « مبتدا » پارلاق ، کاتب ، عالم کلمهلری « خبر » و (در ، سك ، م) ضمیر نسبیسی دخی ادات خبردر .

مبتدا — جملهیه کندیسیله باشلانیلان کلمهدر . برسبب اولمادقجه ترکیبده مبتدا اول خبر صوکره کلیر . کچن مثاللرده اولدیغی کبی .

مبتدا ، معرفه یعنی متکلم ایله مخاطب بیننده بیلنان برشیٔ اولمالیدر. اکر اولمازسه مخاطبه فائدهٔ تامه ویرهمیهجکندن ترکیب تام اولمق صلاحیتنی حائز اولاماز . فقط نکره[۱] اولوبده مخاطبه فائدهیی مفیداولورایسه مبتدا اولابیلیر . برعالم بیك جاهلدن خیرلیدر کبی . واکر فائدهیی مفید اولاماز ایسه مبتدا اولمز . برآدم عالمدر کبی .

[۱] نکره غیر معین برشیئه وضع اولونان کلمهیه دینور .

مبتدا ، اسم؛ صفت ویااسم حکمنده اولان مصدر وکنایه‌لردن بری اولور : الله بردر . سویلان بختیاردر . بن عالمم ، اوقومق ایودر، شو طاشدر کبی .

مبتدا بعض‌کره برقاچ دانه اولور . اوحالده برنجیدن صوکره‌کی مبتدالرك اولنه برر « و » یازیلیر یر وکوك وآی وکوك آللهك برلکنه شاهددر کبی . چوق‌کره بوواو حذف اولونارق یرینه (،) اشارت قونور . آی ، کونش ، ییلدیزلر هپسی سمانك زینتیدر کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان مبتدالری آییریکز . صوکره بونلرك اسم، صفت، مصدرویاکنایه‌لردن هرهانکیسی اولدیغنی خذالرینه یازیکز.

پورتقال صاریدر . اوقومق صنعتلرك اك کوزلیدر. شواغاجدر. بن انسانم. کونش پارلاقدر. کیجه قرانلقدر. یاپراقلر یشیلدر . احمد چالشقاندر . اوقویان عزیزدر . کتاب بنده‌در . انسان ، قوش ایکی آیاقلیدر. آت، اشك ، دوه ، قیون درت آیاقلیدر .

سؤال — ترکیب تاملر ناصل ترکیبلردر ؟ اسناد نه دیمکدر ؟ نسبت ناقصه ونسبت تامه کیملرك بیننده‌کی نسبتدر ؟ کلام و یا جمله نیه دیرلر ؟ جمله‌لرده مسند ومسندالیه کیملردر ؟ جملهٔ اسمیه ناصل جمله‌در ؟ مبتدا هانکی کلمه‌در ؟ مبتدا نه ایچون معرفه اولمالیدر ؟ مبتدانك نه‌وقت نکره اولمسی جائز اولور ؟ مبتدا ناصل کلمه‌لردن اولور؟ جمله‌ده مبتدا بردن زیاده اولورسه نه یاپیلیر ؟

مبتدا ، لفظ ترکی اولدیغی کبی عربی، فارسی ویا لفظ اجنبی دخی اولابیلیر : شمس پارلاقدر، جهان فانیدر ، پولیچه معتبردر. جمله‌لرنده‌کی (شمس ، جهان ، پولیچه) کلمه‌لری کبی .

مبتدا مفرد اولدیغی کبی اکثریا مرکبده اولور : افندینك اوی یوکسکدر، بیاض آت مقبولدر،باران نیسان لطیفدر، میوهٔ باغ لذیذدر کبی

خبر ــ خبر، ترکیبده مبتدادن صوکره کلیر واکثریا صفت وبعضاً اسم ویا اسم حکمنده اولان کلمه اولور: کوك یوکسکدر، اوقومق هنردر، هنرك ایوسی اوقومقدر، بوکا سبب اودر کبی.

خبرلر مبتدا کبی بعضاً برقاچ دانه اولور. اول وقت ارا-لرینه «هم» اداتی کلور : حسن افندی هم اوصلودر هم چالشقاندر کبی.

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان خبرلری کوستریکز . صفت ، اسم ویا اسم حکمنده بولونان کلمه‌لردن هانکیسی اولدیغنی بیان ایدیکز . ادات خبرلرك ضمیر نسبیلرك هانکی شخصنه منسوب اولدیغنی سویله‌ییکز .

حسنك پدری زنکیندر . بن فقیرم . شو کلن بابامدر . بز انسانز . انلر عالمدرلر . سز چالشقان دکلسکز . احمد کاتب دکلدر . حسین شاعردر . سن اوصلوسك . کمال هم اوصلودر هم چالشقاندر . چوجقلرك وظیفه‌سی هم اوقومق هم یازمقدر .

سؤال — خبر ناصل کلەلردن یاپیلیر؟ خبر بردن زیادە اولورسە نە یاپیلیر؟

مبتدا کبی خبرلر دخی مفرد اولدیغی کبی بعضاً مرکبدە اولور. بو، افندینك خانەسیدر. شوراسی ساحل بحردر. سن حافظ قرأنسك. احمد بندۀ صادقدر کبی. کلامدە ضمناً ویا صراحةً کلمۀ تأکید بولو. نورسە ادات خبر اولان ضمیر نسبیلردن صوکرە بر «در» زیادە ایدیلیر: سز البت حساب اوقومشسکزدر، بیلیرم سز بوفنی تحصیل ایتمشسکزدر کبی.

جملۀ فعلیه — فعل ایلە فاعل ویا نائب فاعلدن ترکب ایدن جملەدر: قیش کلدی، یپراقلر دوکلدی کبی‌کە «کلدی، دوکلدی» فعل «قیش» فاعل و «یپراقلر» نائب فاعل اولمش اولور. اشبو مثاللردن آکلاشلدیغی اوزرە جملۀ فعلیەنك ارکان اصلیەسی فعل، فاعل ویانائب فاعل اولدیغندن هربرلری بروجە زیر آیری آیری بیان اولونور:

فعل — جملەنك اجزای اصلیەسندن اولان فعللر یالکز زمانە دلالت ایدن فعللردرکە صرف ترکیدە اوزون اوزادی‌یە بیان اولوندی.

مصدرلرلە افعال ربطیە وفرع فعللرك فاعلە نسبتی معتبر اولمایوب نسبتلری ناقص اولدیغندن جملە تشکیل ایدەمز- لرسەدە بعضاً مفعوللردن برینی آلەرق فعل کبی قوللانیلیر: (مکتبە کیتمك، درسە چالشمق، خواجەدن آفرین آلمق عقللی چوجقلرك کاریدر). جملەسندە اولدیغی کبی‌کە کیتمك،

چالشمق آلمق مصدرلری مکتبه ، درسه ، خواجه‌دن مفعوللرینی آلارق فعل کبی ایراد اولونمشدر. وکذا مثاللری آتیده اولان افعال ربطیه دخی فاعل ونائب فاعله نسبتلری مقصود اولمادیغندن یالکز مفعول آله‌رق ایراد اولونمشلردر .

صیغهٔ عطفیه‌یه مثال	بیوکلری طانیوب اطاعت ایتمك واجبدر.
صیغهٔ توقیتیه‌یه »	اویون اوینادقجه جاهل قالیرسك .
صیغهٔ ابتدائیه‌یه »	بروسه‌یه کیده‌لی وجودم ایولشدی .
صیغهٔ تعقیبیه‌یه »	قلمه کیدنجه ایشه باشلادم .
صیغهٔ انتهائیه‌یه »	بوکون یورولنجه‌یه قدر قوشدم.

فعللر ترکیبده واقع اولورسه ارکان جمله‌نك هپسندن صوکره کلیر : احمد افندی بروسه‌یه کیتدی جمله‌سنده اولدیغی کبی که کیتدی فعلی اك صوکره کلمشدر .

سؤال — جملهٔ فعلیه نه‌دن ترکب ایدر ؟ جملهٔ فعلیه‌نك ارکانندن اولان فعل هانکی فعللردر ؟ فعللر ترکیبده نره‌ده بولونور ؟

فاعل — هرفعلك برفاعلی اولمق لازمدر .

فاعل ، حقیقةً ویاحکماً برفعلی ایشله‌ینه‌دیرلر . کون‌طوغدی . احمد کلدی کبی‌که کون ، احمد فاعلدر .

فاعل ، اسم ویاخود اسم حکمنده اولان کلمه‌لردن یاپیلوب دائما فعلدن اول کلیر :

سن ، بزه کلمه‌یورسك

او ، بزه کلیر

برادرم سوقاغه کیتدی
احمدك کوله‌سی کلدی کبی .

فاعل ونائب فاعللری اکثریتله ضمیر فعلی وضمیر نسبیلر تشکیل ایدرلرکه بوصورتده بونلر فعلدن صوکره کلیرلر. اوقودم. یازدك ، کلدك . کیدییورسك ، اوقیورز جمله‌لرنده اولدیغی کبی.

بعض کره فاعل ونائب فاعللر ضمیر اولدیغی حالده ترکیبده ذکر اولونمایه‌رق مقدر اولور. فعللرك غائب صورتلرنده اولدیغی کبی نته‌کیم: اوقو ، یاز ، کلدی ، کیدییور ، سویله‌مش دینورکه سن اوقو ، سن یاز ، او کلدی ، او کیدییور ، او سویله‌مش دیمکدر .

موصوفلری محذوف اولان صفتلر دخی بعضاً فاعل اولورلر: چالیشان عالم اولور، چالشمایان جاهل قالیر کبی‌که چالیشان آدم، چالشمایان آدم تقدیرنده‌در .

نائب فاعل — جمله‌ده فاعل ذکر اولونمایارق فاعل مقامنه قائم اولان مفعول بهدر. بوحالده ادات مفعول حذف اولونور . اغاج کسلدی کبی بورادہ اغاج کلمه‌سی نائب فاعلدر . زیرا جمله‌نك اصلی (احمد اغاجی کسدی) ایدی. اغاجی کسن احمد مطلوب اولمادیغندن حذف اولونارق مفعول اولان اغاجی لفظندن ادات مفعول طی ایدیلوب فاعل مقامنه کچمش وفعل

دخی مجهول بناسنی آله‌رق جمله (اغاج کسلدی) صورتنده ایراد اولونمشدر.

تمرینه

اشاغیده‌کی جمله‌لرك ارکاننی آییریکز. فاعل ونائب فاعللری اشارت ایدیکز. فاعللرك اسم ویا اسم حکمنده اولان کنایه‌لردن هانکیسی اولدیغنی دخی بیان ایدیکز.

قیش کیتدی. یاز کلدی. هوا اسه‌یور. سن اوقیورسك. بن یازاجغم. کتابی بکا ویر. اسکمله دورلدی. قاپو آچلدی. سس کسلدی. باغ اریدی. قوش اوچاجق. صو آقدی. اوقویان قازانیر. اوقومایان غائب ایدر.

سؤال — فاعل نیه دیرلر؟ فاعل هانکی کلمه‌دن یاپیلیر وجمله‌نك نره‌سنده کلیر؟ صفتلرده فاعل اوله‌بیلورمی؟ نائب فاعل نیه دیرلر؟

فاعل ونائب فاعللر دخی اکثریتله مرکب اولارق کلیر: افندمك اوشاغی کلدی، سیاه آت قوشیور، نائب محکمه کلیور، باغ دلکشا کورونیور کبی.

متممات جمله — متممات جمله (مفعوللر، حال، تمیز) دن عبارتدر.

ترکجه‌ده (مفعول به، مفعول الیه، مفعول فیه، مفعول له، مفعول معه، مفعول منه) نامیله التی درلو مفعول اولوب بونلردن «مفعول به» ه صریح ودیکرلرینه غیر صریح نامی ویریلیر.

مفعول به — فاعلدن صادر اولان ایش، کندیسی اوزرینه واقع اولان شیدرکه صرفده بیان اولوندیغی اوزره اسم مجردلرك آخرلرینه (ی ، یی) علاوه‌سیله یاپیلیر وترکیبده اکثری فاعلدن صوکره کلیر . احمد کتابی اوقودی کبی که احمد «فاعل» کتابی «مفعول به» در .

اکر مفعول به معین اولمازسه اول وقت ادات مفعول حذف اولونور . نتهکم کچن مثالده کتاب لفظی متکلم ایله مخاطب بیننده معلوم اولدیغندن ادات مفعول کتیرلمش ایدی . اکر کتاب معلوم دکلسه ادات مفعولك ترکیله (احمد کتاب اوقودی) دینور .

مفعوللر دخی بعضاً مرکب اولور : بکك قوناغنی کوردم، کوچك اوی صاتدم ، رئیس محکمه‌یی کوردم ، باغچهٔ فرحفزایی سورم کبی . بعضاً جمله دخی اولورکه صله جمله‌لری بحثنده بیان اولوناجقدر .

برکلمه‌نك مفعول به اولدیغنی اکلامق ایچون (کیمی، نه‌یی) سؤاللرندن برینی کتیرملی . اکر کلمه بونلردن برینه جواب اولورسه مفعول به در. والا دکلدر .

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان مفعول بهلری آییریکز .

جاهلی کیمسه سومز . کتابی ویر . اغاجی کیم کسدی ـ

درسکی اوقو . بویازی‌یی سنمی یازدك . خیلازلنی ترك ایت . احمد کتاب اوقودی . حسن قلمی قیردی . کاغدی اوچوردم. قلمی حقه‌یه باتیردم . صالح درسنی بیتیردی . قرداشم درسنی بلله‌مه‌یور . کامل یازی یازدی . صو ایچدم .

سؤال — متممات جمله کیملردر؟ ترکجه‌ده قاچ درلو مفعول واردر؟ بونلردن هانکیسی صریح وهانکیلری غیرصریح تسمیه اولونور . مفعول به نیه دیرلر ؟ ناصل یاپیلیر ؟ مفعول بهلر هر زمان ادات الیرلرمی ؟ برکلمه‌نك مفعول به اولدیغنی ناصل اکلاملی ؟

مفعول الیه — ایشك صوکنی اشعار ایدن لفظدرکه صرفده بیان اولوندیغی اوزره اسم مجردلرك آخرینه (ه ، یه) علاوه‌سیله یاپیلیر واکثریا ترکیبده مفعول بهدن صوکره کلیر. احمد کتابی خواجه‌یه ویردی جمله‌سنده اولدیغی کبی .

بر کلمه‌نك مفعول الیه اولدیغنی اکلامق ایچون « کیمه ، نه‌یه » سؤاللرندن برینی ایراد ایتملی . اکر بو سؤاللرن برینه جواب اولورسه مفعول الیهدر. والا دکلدر .

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان فاعللر ایله مفعول به ومفعول الیهلری آییریکز . جمله‌لرده‌کی فعللرك نوع وشخصنیده آیروجه بیان ایدیکز .

کتابی کیمه ویردك ؟ خواجه سکا نه سویله‌دی ؟ درسه

نیچون چالشمادك ؟ بو یازی‌یی کیمه یازدردك ؟ بو کون مکتبه کیم ایله کیتدك ؟ قاچ سنه‌در درسه دوام ایدییورسك ؟ اوه نه زمان کیده‌جکسك؟ اوقومایه نه وقت باشلایاجقسك ؟ بو سوزی سکا کیم سویله‌دی ؟

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده صفر محللرینه مناسب مفعول به‌والیهلر بولوکز .

... اوقو ، ... چالش ، ... بیهوده کچیرمه ، بو ... آل ، ... ویر ، ... کوتولك ایتمه ، تربیه‌لی ... هر کس سور ، بو آدم ... نه سویله‌یور ، یارین کیده‌جکسك ، ... کیده‌جکم .

سؤال — مفعول الیه نیه دیرلر ؟ مفعول الیه اداتی هانکیلریدر ؟ مفعول الیه عباره‌ده کیمدن صوکره کلیر ؟ بر کلمه‌نك مفعول الیه اولدیغنی ناصل آکلاملی ؟

مفعول فیه — فعلك محلنی و زمانی یعنی نره‌ده ونه زمان وقوع بولدیغنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه بر «ده» ضم وعلاوه‌سیله یاپیلیر : هفته‌ده قاچ دفعه قلمه کیدییورسك ، اوده کیم ایله اوطوردك جمله‌لرنده اولان هفته‌ده ، اوده لفظلری کبی .

زمان بیان ایدن مفعول فیهلرده اشبو «ده» اداتی دائما

مقدر اولور : بوکون چوق یورولدم ، یازین بروسه‌یه کیده‌جکم کبی .

اکر استیعاب واستغراق زمان قصد اولونورسه اول زمان «ده» کتیریلیر : (بوکتابی بر کیجه‌ده یازدم ، ازمیده برکونده کیتدم) دنیلدکده یازمق وکیتمك فعلی کیجه‌یی وکوندوزی استیعاب ایتدیکی اکلاشیلیر .

«ده» ظرفیت اداتیدر . ظرف : درونه برشی وضع اولونان قابه دینیرکه او قاب ، وضع اولونان شیئی [*] استیعاب ایدر . بناءً علیه هر زمان ویا مکانه ظرف تسمیه‌سی صحیح اولور . بو تقدیرجه ظرف ، بری «ظرف زمان» دیکری «ظرف مکان» اولمق اوزره ایکی قسم اولور .

بر اسمك ظرف اولارق استعمالی ادات ظرفه محتاجدر . ترکجه‌ده ادات ظرف سالف الذکر «ده» لفظیدرکه دائما اسمك آخرینه کلوب او اسمك حقیقةً ویا حکماً ظرف اولدیغنی کوسترر . بو صورتده ظرف «حقیقی» و «حکمی» یاخود «مجازی» قسملرینه آیرلمش اولیور : مکتبده اوقودم ، سحر وقتنده اویانیرم کبی‌که بونلر برر مکان وزمان اولدیغی ایچون حقیقةً ظرفدر . لکن «علمده باشقه بر شرف واردر» دینیلیرسه علم نه زمان ونه‌ده مکان اولمادیغی ایچون حقیقةً ظرف اولمایوب فقط ادات ظرفه مقرون اولدیغی منا‌سبتله حکماً ظرفدر .

---

[*] وضع اولونان شیئه «مظروف» واستیعاب ایدن قابه «ظرف» وده لفظنه‌ده «ادات ظرف» دینور .

بعض ظرف زمانك آخری حركهٔ حرفیه ایله مكسور قیلندقدن صوكره (ن) ساكنه كتیریلیر : یازین ، قیشـین كبی. آخرنده حرف املا اولان اسملر نوندن اول بر یای مكسوره آلیرلر : اوكه‌ین كبی.

بعض ظرف زمانلره دخی (این) لفظی الحاق اولونور : كیجه‌این ، آقشاملین، صباحلین كبی .

ظرف مكانلر ایله ظرف حكمیلرده «ده» لفظنـك حذفی قطعیاً جائز دكلدر. مثلا : (مكتبـده احمد افندیدن غیری فن حسـابده ملكه پیدا ایدن یوق) عبارهسـنده «ده»لردن هیچ برینك حذفی ممكن اولاماز .

ظرف زمانلرده «ده» بعضاً حذف اولونور وبعضاً اثبات اولونور . بو حذف واثباتی شیوهٔ لسان تعیین ایدر. مثلا: «بو كون كدرم وار» دینیلهجك یرده «بو كونده كدرم وار» دینیلهمز . بوراده بهمه حال حذف لازمدر. فقط « بویله بر كونده فرصتی الدن قاچیرمایه كلمز » عبارهسـنده « ده » نك حذفی جائز اولمایوب اثباتی شیوهٔ لسـانه دها موافق دوشر .

«ده» لفظی تركجه مصدرلره لاحق اولدیغی زمان ظرفیت بیان ایتدیكی كبی استمرار دخی افاده ایدر. اوقومقده، یازمقده فضیلت چوقدر، سیل وش كچمكده‌در ، عمر عزیزم واه! واه كبی .

ادات مذكور صـلهٔ ماضیـلرله ماضیٔ شهودینـك جمع متكلملرینـه لاحق اولورسـه منحصراً ظرفیت افاده ایدر : «اولدقده ـ اولدیغنده»، «كلدكده ـ كلدیكنده » كبی كه اولدیغی وقتده، كلدیكی وقتده دیمك اولور .

عربيـده «ده» مقامنده (فى) قوللانيلير . فى ايله اولان عربى ظرفلر لسان عثمانيده مستعمل ايسه‌ده انلرده بر درجه‌يه قدر معـدود در : فى الحقيقه، فى الواقع، فى الحال، فى الجمله، فى الاصل، فى الاول، فيمابعد كبى .

فارسيده بو مقامده «اندر» ايله بونك مخففى اولان «دَر» لفظى قوللانيلير .

«فى» لفظى يالـكز الفاظ عربيـه‌نك اولنه كله‌بيلير فقط «در» ايله «اندر» هم فارسى وهم عربى الفاظك اولنه داخل اولارق لسان عثمانيده استعمال اولونور : در عقب، در كنار، دردست، درخاطر، درعهده ، درپيش ، درميان، خيـال اندر خيال كبى .

اشبو ادات تركجه الفاظه داخل اولامايا جقندن (قات اندر قات) كبى تعبيراتك محض خطا اولديغنى بيان واشاره لزوم كورلمز .

تمرين

آشاغى جمله‌لرده‌كى مفعول فيهلرى كوستريكز .

دون نره‌ده ايدك . مكتبده ايدم. سنى مكتبده كورمه‌دم. درسمى اوقويوب كيتمش ايدم. كونده قاچ درس آليورسك. صباح واخشام ايكى درس آليورم . مكتبده كيم ايله چاليشيورسك. قرداشم ايله چاليشيورم . بو يازى‌يى نره‌ده يازدك . اوده يازدم .

تمرین دیکر

آشاغیده‌کی جمله‌لرده صفر محللرینه مناسب مفعول فیهلر بولوکز .

خواجه سـکا ... نه سویله‌دی، ... اوصـلو کزمه‌می سویله‌دی، ... اوطوریبورسك، ... اوطوریبورم، ... مکتبه کیده‌جکمیسك، اوت! کیده‌جکم لکن ... اذن آلاجغم؛ نه ایشـك وار، ... کتـابم وار آنی آله‌جغم ، ... نیچون آلمادك، دها یاپمامش ایدی .

سؤال — مفعول فیه نیـه دیرلر ؟ مفعول فیهك آخرینـه نه علاوه ایدیلیر؟ اشبوعلاوه اولونان اداتك حذف اولوندیغی بر وارمیدر؟

مفعول له — فعلك سـبب وعلتنی بیـلدیرن لفظدرکه آخرینه «ایچون» علاوه‌سیله یاپیلیر : بو کتابی چوجقلر ایچون یازدم جمله‌سنده‌کی «چوجقلر ایچون» کبی .

اشـبو «ایچون» ادات تعلیلدر دائما علته لاحق اولور . فقط بعضاً نسبت وتخصیص دخی بیان ایتـدیکندن بونلر بیننی فرق ایتملیدر . مثلا «باغبان بر کل ایچون بیك خاره خدمتکار اولور» مصراعنده تعلیل اداتی اولدیغی کبی «بو البسه سزك ایچوندر» و «دون سزك ایچون چوق سوز اولدی» عباره‌لرنده دخی نسبت وتخصیص ایچون اولور .

اکر «ایچون» یرینه «طولاینی» لفظی تقدیر اولونابیلیرسه تعلیل اداتی واکر «کوره» لفظی تقـدیر ایدیله‌بیلیرسه نسبت وتخصیص اداتی اولدیغی آشکار اولور .

ایچون لفظنك الف ویاسی بعضاً حذف اولونوب «چون»

صورتنده تخفیف اولونابیلیر . بوده یا آخرنده حروف املادن «ی» اولان کلماته لحوقنده ویا آخرنده حروف مد وحروف املادن ماعدا حرف بولونان الفاظه لحوقنده اولابیلیرکه اشبو ایکنجی صورت نظمه واضافت حالنه مخصوصدر :

« احمد قباحتلی اولدیغیچون سکوت ایدییور » عبارهسیله «بربریله چکیشیر کرد رهکچون مژهلر» مصراعنده اولدیغی کبی.

آخرنده «ی» دن ماعدا حروف مد واملا ایله هاء رسمیه بولونان کلماته «ایچون» لاحق اولورسه تخفیفی اصلا جائز دکلدر. مثلا «کدا ، صدا ، صوبا ، صو ، دره» لفظلرینه لاحق اولاجق ایچونك تخفیفی جائز دکلدر .

«نه» لفظنه ایچون لاحق اولورسه (نیچون) شکلنده تخفیف اولونور .

«نیچون» مقامنده بعضاً (نیه) لفظی قوللانیلیر : (بورایه نیه کلدك) دینیلیرکه نه ایچون کلدك دیمك اولور .

عربی الفاظك اولنه دخی ایچون معناسنه اولان لام مکسوره داخل اولارق لسان عثمانیده قوللانیلیر :

لحکمة ، لغرضٍ ، لسببٍ ، لمصلحةٍ کبی .

بو لام مکسوره نادراً عربی اولان (اجل) لفظیله برلکده قوللانیلیر :

لاجل المصلحه کبی که مصلحت ایچون دیمك اولور .

مصادر عربیهنك آخری منسوب اوقونارن شیوهٔ لسان عرب اوزره

مفعول به یاپیلوب لسان عثمانیده استعمال اولونور : احمده رغماً کیتدم، حسنی تأدیباً آزارلادم . تهدیداً صالحی دوکدم کبی‌که بو جمله‌لرده «رغم» کیتمه‌یه ، «تأدیب» آزارلامایه ، «تهدید» دوکمه‌یه سبب وعلتدر .

شیوهٔ لسان فارسی اوزره اولان مفعول له‌ده لسان عثمانیده قوللانلمقده ایسه‌ده بونك استعمالی کوندن کونه ازالمقده‌در .

فارسی ادات تعلیلی اولان «برای» لفظی عربی وفارسی الفاظك اوللرینه داخل اولارق مفعول‌له یاپیلیر : بورایه برای مصلحت کلدم ، بو کتابی برای خاطر سزه ویریورم ، کبی .

مفعول معه — فعلك کیم ایله ویا نه ایله اجرا اولوندیغنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه «ایله» علاوه‌سیله یاپیلیر : قلم ایله یازدم، احمد افندی ایله کزدم جمله‌لرنده‌کی « قلم ایله » « احمد افندی ایله » مفعوللری کبی .

اشبو «ایله» مقارنت یاخود مصاحبت ، استعانه معنالرینی افاده ایدر .

اکر ایکی شیئی بربرینه مقارن کوسترسه مقارنت ایچون اولور .

آلیت و وساطت معناسنی مشعر اولورسه یعنی بر شیئه دیکر شیئی واسطه کوسترسه استعانه اداتی اولور کچن مثاللرده اولدیغی کبی .

ایله اداتی بعضاً تخفیفاً «له» صورتنده قوللانیلیر: پدرله، قلمله کبی. اشبو تخفیفك موقعنی تعیین ایچون «ایله»نك لاحق اولاجغی کلمه‌نك آخرینه دقت ایتمك لازم کلیر. شویله‌که : کلمه‌نك آخرنده حروف مده

و (ی) دن باشقه حروف املا بولونورسه «ایله» تخفیف اولوناماز: صویا ایله، قویو ایله، پنجره ایله، صفا ایله، آرزو ایله، اشنا ایله کبی .

اکر کلمه‌نك آخرنده حروف مد ویا حروف املادن (ی) بولونورسه اشبو ادات ایکی صورتله لاحق اولورسه‌ده لکن «ایله» الحاقی ترجیح اولونور: (قاضیله ـ قاضی ایله)، (مفتیله ـ مفتی ایله)، (شادیله شادی ایله)، (افندیله ـ افندی ایله) کبی .

«ی» ویا «سی» الحاقیله یاپیلان ترکجه مضافلره «له» الحاقی ترجیح اولونور . مثلا : (قلمی ایله ـ حقه‌سی ایله) دینلمك ممکن ایسه‌ده قلمیله، حقه‌سیله دینلمك اولادر . کذلك «پدری ایله» دینلمك ممکن ایسه‌ده پدریله دیمك اولی اولور .

ایکی ساکن ایله نهایت بولان کلماته «ایله» لاحق اولور: قهر ایله، درد ایله کبی .

برساکن ایله بیتن کلمه‌لره (ایله، له) دن هرایکیسیده لاحق اولابیلیر : (غیرت ایله ـ غیرتله) ، (ستایش ایله ـ ستایشله)، (پدر ایله ـ پدرله) کبی .

اشبو ادات ، مقارنت معناسنه کلدیکی وقت بعضاً تأکید ایچون فارسی اولان (برابر) لفظی علاوه ایدیلیر: ذکی افندی ایله برابر اوقیورز کبی .

(ایله)، «یله» صورتنده‌ده تخفیف اولونابیلیرسه‌ده بوصورت صوك حرکه‌سی فتحه اولان کلمه‌یه لحوقنده اولور و استعمالیده نظمه مخصوصدر .

عربیده «ایله» مقامنده باء مکسوره ایله «مع» لفظی قوللا-

نیلیر. بونلر یالکز لفظ عربی‌یه لاحق اولارق لسان عثمانیده استعمال اولونور: بالفرض، بالجمله، بالذات، بالخاصه، بالصحه، بالسلامه، بالطبع، بعینه، بالعکس، بالمقابله، بالمناسبه، بالوجوه، بالوکاله ـ مع هذا، مع ذلك، مع مافیه، مع الممنونیه، مع الحجاب، مع زیادة . . . الخ کبی.

فارسیده «ایله» مقامنده «با» لفظی قوللانیلیر. بو «با» هم فارسی وهم عربی الفاظه داخل اولوب ترکجه‌یه داخل اولاماز: باسند، بامقاوله، باتقریر، با خصوص، با مضبطه، با مذکره . . . الخ کبی.

مفعول منه ـ فعلك باشلانغجنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه «دن» الحاقیله یاپیلیر: ادرنه‌دن کلدم جمله‌سنده‌کی « ادرنه‌دن » مفعولی کبی.

الفاظ عربیه‌نك اوللرینه (من ، عن) علاوه‌سیله یاپیلان عربی مفعوللری دخی لسان عثمانیده بومقامده استعمال اولونور: من القدیم ، من الازل ، من بعد ، من عنداه ، من غیر حد ، من طرف اه ـ عن قریب، عن صمیم، عن جهل . . . . الخ کبی.

فارسیده بومقامده « از » لفظی قوللانیلیر. بولفظ ، عربی وفارسی کلماتك اوللرینه علاوه اولونارق نادراً لسان عثمانیده استعمال اولونور: ازدل و جان ، ازهر جهت ، ازجمله . . . کبی.

[اخطار] ـــ (ادات فارسیه ترکجه الفاظه داخل اولامایاجغی

جهتله (غير از يوزده بش) كبي تعبيرات استعمالندن اجتناب اولونماليدر .)

مذكور اداتلر معانئ كثيره افاده ايدرلر . معانئ مذكوره ادوات بحثنده آيروجه بيان اولوناجغندن بوراده ذكرندن صرف نظر ايدلدي .

مفاعيل مذكوره‌دن باشقه برده « مفعول مطلق » واردركه تأكيد فعل ايچون كندي معناسنده اولان مصدر نوعيدن بري اوفعله مفعول اولور . ودائما فعلدن اول كاوب ارالرى باشقه بركلمه‌ايله فصل اولونماز: ياغمور برياغش ياغدي‌كه عالمه حيات ويردي، سالم بر يازش يازدي‌كه هركس بكندي عباره‌لرنده‌كي ياغش، يازش مفعوللري كبي .

تمرين

آشاغيده‌كي جمله‌لرده بولونان مفعوللرك مفعول‌له ومعه ايله مفعول‌منه اولانلريني اشارت ايديكز .

نه‌ايچون مكتبه‌كليورسك؟ اوقومق ايچون مكتبه كليورم. نه ايچون درسكي اوقومايورسك؟ كتابمي اوده اونوتديغم ايچون اوقومايورم . يازيكي نه‌ايچون يازمايورسك؟ قلمم اولماديغيچون يازمايورم . انسان ياشامق ايچون ير، علم‌وعبادت ايچون ياشار . نه ايچون بروسه‌يه كيتدك؟ تبديل آب وهوا ايچون بروسه‌يه كيتدم . بوكتابي كيمسه‌يه ويرمه‌دم . سزه خاطر ايچون ويريورم · هرايش سعي وغيرتله بيتر . لقردي ايله‌ايش بيتمز. عالمه عبرتله باق. ايولر ايله كوروشن‌عزيز، كوتولر ايله كوروشن

رذیل اولور . ایی ارقداش ایله یوله چیقانه بغداد یاقین اولور. قورد ایله قویون قلیج ایله اویون بر یرده اولماز . بو صباح اودن اوچده چیقدم. استانبولدن ادرنه‌یه برکونده کیتدم .

سؤال — مفعول‌له نیه‌دیرلر؟ مفعول‌لهلرك آخرینه نه‌کتیریلیر؟ مفعول‌معه‌نیه‌دیرلر؟ مفعول‌معهك آخرینه نه‌کتیریلیر؟ مفعول‌منه نیه‌دیرلر؟ مفعول‌منهك آخرینه نه‌کتیریلیر؟

{ حال }

حال — فعلك اجراسی اثناده فاعلك ویامفعولك نه‌حال وهیئتده بولوندیغنی بیلدیردن لفظدرکه حال وهیئتنی بیلدیردیکی فاعله ویامفعوله « ذی‌الحال » دینور .

ترکجه‌ده حال خدمتنی صرفده ذکری کچن « حال ترکیبی » صیغه‌لری وفعل تمییدن ماعدا بعض فعللرك غائب صیغه‌لریله اسملره الحاق ایدیلن (ایکن) لفظی کورور : احمد کوله‌رك کلدی، اوینـایه‌رق کیتدی ـ احمدی قاچار ایکن کوردم . جمله‌لرنده‌کی کوله‌رك، اوینایارق، قاچار ایکن کلمه‌لری کبی .

بعض کره حالده تجدد واستمرار قصد اولوندیغی تقدیرده فعل التزامیلرك مفرد غائبلرینك تکرر وبرلشمه‌سیله حال‌یاپیلیر. کوله کوله بایبلدی . آغلایا آغلایا سویله‌دی . قوشه قوشه کیتدی کبی .

ترکجه حال واقع اولاجق کلمه اکر عربی ویا ترکجه صفت اولورسه اندن صوکره (اولارق ، اولمایارق) لفظی کتیریلیر : بن راکب اولارق کلدم. بورتبه‌یه طالب اولمایارق نائل اولدم، زنکین اولارق کلدی، زکورت اولارق کیتـدی کبی . بعضاً «اولارق» لفظی حذف اولونور : خالد محزون کلدی ، ممنون کیتدی کبی .

بورایه قدر بیان اولونان اسلوب ترکیدر .

اسلوب عربی حال دخی لسان عثمانیده مستعملدر. شویله‌که حال اولاجق صفتك آخری منصوب ومنون اولور : بن ماشیاً کلدم، راکباً کیتدم کبی .

بعضاً حال اسم صریح اولور . فقط صفتله مؤول اولور : بن انکله شفاهاً سویلشـدم کبی‌که مشافهاً دیمکدر . بن انکله الاله کیتدم کبی‌که الله انك النی طوتارق کیتدم تأویلنده‌در .

صله صیغه‌لر ندن صوکره (حالده ـ تقدیرده) کلمه‌لرینك علاوه‌سیله حال یاپیلیر : بن اکا نصیحت ایتدیکم حالده اودرسنی بلله‌میور ، قلمه دوام ایتدیکك حالده فیضیاب اولورسك کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان حاللری آییریکـز . صورت تشکیلنی بیان ایدیکز، ذی‌الحاللرنی یعنی فاعل ویامفعولدن هانکیسنك حال وهیئتنی بیلدردیکنی سویله‌یکز .

کمال افندی کوله‌رك کلدی ، آغلایارق کیتدی . قوشی اوچار

ایکن اوردم . احمد افندی یورویه‌رك مکتبه کلدی . حسین افندی قوشه‌رق کیتدیکنی کوردم . قوشلر ایکن دوشدی دوشر ایکن طوتدم . بن درسه چالیشیر ایکن او ، اوینایوردی . آغاج یاش ایکن اکیلیر . انسان کوچك ایکن علم وادب اوکره‌نیر . فؤاد افندی کوله کوله بو کتابی بکا ویردی . دوشه قالقا کلدی . کوله اوینایا کیتدی . مکتبه کیدر ایکن خواجه‌یه راست کلدم . چوجقلقده بن مکتبه کوله‌رك کیدر ودرسمی سوینه‌رك ازبر ایدر ایدم .

سؤال — حال نیه دیرلر ؟ ذی الحال کیمه دینور ؟ حال کیملردن یاپیلیر ؟ فعللردن قاچ صورتله حال یاپیلیر ؟

{ تمییز }

ترکیبده مبهم اولان بر شیئك ابهامنی کیده‌ره‌رك بر حکمك جهتنی بیان ایله‌ین اسمه تمییز دینور .

لسان عثمانیده تمییز دخی عربی وترکی اسلوبلری اوزه‌ده‌ر .

اسلوب ترکی اوزره تمییز تشکیل ایتمك ایچون مصدرلرله اسملرك آخرینه « جه » اداتی کتیریلیر . احمد افندی محمد افندیدن یاشجه کوچك ، اما عقلجه بیوکدر . سایهٔ شاهانه‌ده ملکمز علوم وفنونجه خیلی ایلروله‌دی . احمد افندی ذکا وتجه‌ارقداشلرینه

فائقدر . جمله‌لرنده‌كی یاشجه ، عقلجه ، علوجه ، فنونجه ، ذكاوتجه كلمه‌لری كبی .

«جه» اداتنك اسملره لاحق اوله‌رق ادات نسبتده اولدیغی صرفده بیان ایدلمش ایدی . بونی ادات تمییز اولان (جه) دن فرق ایتمك ایچون (جهتیله) لفظنه تبدیل ایتملی معنی صحیح اولورسه ادات تمییزدر .

مثلا : احمد افندی درایتجه اقرانته فائقدر » جمله‌سنده‌كی (جه) اداتی « جهتیله » لفظنه تبدیل اولونارق (احمد افندی درایت جهتیله اقرانته فائقدر) دینلسه معنایه خلل كلمه‌یه‌جكندن ادات تمییز اولدیغی آكلاشیلور .

فقط « احمد افندی ایی عربجه بیلیر » جمله‌سنده‌كی (جه) اداتی جهتیله لفظنه اولوندقده (احمد افندی ایی عرب جهتیله بیلیر) حالنه كیره‌رك برمعنی افاده ایتمه‌دیكندن ادات نسبت اولدیغی آكلاشیلیر .

عربی اسملر و مصدرلر منصوب ومنون اولارق تمییزواقع اولورلر : احمد ، صالحدن سناً بیوكدر ، سن بندن رتبةً كوچكسك ، كمال تحریراً بك كوزل افادهٔ مرام ایدییور كبی .

[فائده] (منصوب ومنون اولان كلمات عربیه تركیبده حال اولدیغی كبی بعضاً مفعول لاجله وبعضاً تمییز بعضاً دخی ظرف واقع اولدیغی بورایه قدر ویریلان ایضاحاتدن اكلاشلمش ایسه‌ده اسماً عربیه‌نك تركیبده نه واقع اولدیغنی اصول آتیه ایله تعیین ایتملی . شویله‌كه : اولا اسمه باقمالی اواسم صفتمیدر دكلیدر . اكر صفت ایسه حال واقع اولور . صفت دكلسه

یامصدردر یاخود مصدرك غیریدر اکر مصدر ایسه نهایتنده « ایچون » تقدیراولونورسه (مفعول لاجله)، « ده » تقدیراولونورسه (ظرف)، « جه » تقدیر اولونا بیلیرسه (تمییز) اولدیغنه حکم ایدیلیر .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده تمییزلری آییریکز، تمییزلرك مصدر ویااسمدن یاپیلدیغنی سویله‌ییکز .

حسن‌افندی اخلاقجه اقراننه ترجیح‌اولونور. صالح‌افندی ایی عربجه بیلیر . قرنداشم یاشجه بندن بیوکدر اما عقلجه کوچکدر . سن فرانسزجه‌یه چالیشمایورسك . آصف رقعه یازیسنی کوزلجه یازییور اما قرائت درسنی ایوجه اوقومایور .

سؤال — تمییز نیه دیرلر ؟ ادات تمییز ندر ؟ ادات تمییز کیملره لاحق اولور ؟ ادات تمییزی ادات نسبتدن ناصل فرق ایتملی .

{ جملهٔ اصلیه — فرعیه }

ترکیب تام بحثنده ذکر اولونان جمله‌لر کیفیت جهتیله دخی ایکی قسمه آیریلوب برینه (جملهٔ اصلیه) ودیکرینه (جملهٔ فرعیه) دینور .

{ جملهٔ اصلیه }

مرام ومقصودی شامل اولان جمله‌درکه (ابتدائیه، جزائیه) نامیله ایکی قسمه آیریلیر.

(جملهٔ ابتدائیه) — نه لفظجه ونه‌ده معناجه اوست طرفنه ارتباطی اولمایان جمله‌درکه بونلر دائما کلامك اولنده بولونور: علم بر جوهردرکه بونی حقیله تقدیر ایده‌جك بر مقیاس صحیح یوقدر دینسه سزادر. فقره‌سنده‌کی «علم جوهردر» جمله‌سی کبی.

(جملهٔ جزائیه) — مضموننك وقوعی دیکر بر جمله‌نك مضموننك وقوعنه مشروط اولان جمله‌درکه مشروط اولدیغی جمله‌یه‌ده «جملهٔ شرطیه» دینور: سعی ایدر ایسه‌ك مرامکه نائل اولورسك کبی‌که بوراده (سعی ایدر ایسه‌ك) جمله‌سی شرطیه و (مرامکه نائل اولورسك) جمله‌سیده جزائیه اولوب مرامه نائلیت ایچون سعی، شرط قیلنمشدر.

جملهٔ جزائیه‌لر، شرطیه‌لرك آردی صره ایراد اولونور وجملهٔ شرطیه‌نك شرطی ایسه کندیسنده ادات شرط بولونمقدر. ادات شرط صرفده بیان اولوندی.

{ جملهٔ فرعیه }

جملهٔ اصلیه‌نك ویا ارکان و اجزاسندن برینك معناسنی تقیید و ایقاع ایدن جمله‌لر اولوب بوده ذکر اولونان جملهٔ شرطیه ایله برابر [وصفیه، استینافیه، تفصیلیه، تمثیلیه، معترضه] نامیله التی قسمه آیریلیر ودائما ادوات رابطه ایله جملهٔ اصلیه‌یه مربوط بولونور.

سؤال — جملهٔ اصلیه‌یی تعریف ایدیکز. جملهٔ فرعیه نیه دیرلر؟ جملهٔ اصلیه قاچدر؟ جملهٔ ابتدائیه وجزائیه نیه دیرلر؟ جملهٔ فرعیه قاچدر واسملری ندر؟

جملهٔ وصفیه — جملهٔ اصلیه‌نك ارکان واجزاسندن برینك معناسنی توصیف ایدن جمله‌درکه صفت مقامنده قوللانیلور: بر کیمسه‌که ظاهر وباطننی لباس شریعتله تزیین ایدر ایکی جهانده عزیز اولور کبی‌که اشبو کلام (ظاهر وباطننی لباس شریعتله تزیین ایدن آدم ایکی جهانده عزیز اولور) تقدیرنده اولدیغندن جملهٔ اولی صفت مقامنده کله‌رك جملهٔ وصفیه اولوب فاعلی توصیف ایتمش اولور. جملهٔ ثانیه‌ده «اصلیه»در.

(جملهٔ استینافیه) — کچن جمله‌دن تولد ایدن سوأل مقدره‌یه جواب اولان جمله‌در. (حضرت پیغمبر بیوررکه: بشیکدن مزاره قدر علم ارایکز)، (علم وهنری وادب وحیاسی اولمایان

آدم هر كس عندنده ذليل اولور زيرا انسانك شرفى علم وهنر وادب وحيا ايله‌در. برنجى فقره‌ده (پيغمبر بيوررركه) جمله‌سنه «نه بيورر» سوألى وارد اولديغندن جملهٔ ثانيه اولان (ايشيكدن ...... الخ) جمله‌سى و ايكنجى فقره دخى «ندن ذليل اولور» سوألنه (زيرا انسانك...... الخ) جمله‌سى استدلال مقامنده جواباً كتيرلمشدر.

(جملهٔ تفصيليه) — جملهٔ اصليه‌نك اركان و اجزاسندن برينك معناسنى تفصيل ايدن جمله‌در. ارضك درجهٔ حرارتى هر يرده بر دكلدر. نتكم خط استوايه طوغرى كيدلدكجه حرارتك زياده‌لشديكى واوزاقلاشدقجه آزالديغى كوريلور كبى.

(جملهٔ تمثيليه) — جملهٔ اصليه‌نك اركان واجزاسندن برينك معناسنى تمثيل وتشبيه طريقيله ايضاح ايدن جمله‌در: انسانلر عقل وتدبيره مالك اولدقلرندن پك بيوك ايشلرك عهده‌سندن كله‌بيلير. مثلا بر آيلق مسافه‌يى ايجاد ايتدكارى شمندوفرله بش كونده قطع ايدرلر. واوچ آيلق يردن تلغرافله يكرمى دقيقه‌ده خبر آليرلر.

(جملهٔ معترضه) — برجمله‌نك اجزاسى بيننده ويا ايكى جمله اراسنده كلان جمله‌دركه اكر طى ايديليرسه مذكور جزؤلرك وجمله‌لرك ارتباطنه خلل كلمز: ايكنجى سلطان محمد ـ فاتح

عنوان جليلنی حائزدر ـ يكرمی ايكی ياشنده تخت سلطنته جلوس ايتدی. فقره‌سنده اولديغی كبی.

جملهٔ معترضه‌لر يا بويله (   ) ايكی قوس ويا شو وجهله ـ   ـ ايكی خط افقی اراسنده كوستريلير .

{ جملهٔ مطلقه ــ جملهٔ مقيده }

جمله‌لر معنی جهتيله دخی ايكی قسمدر. برينه «جملهٔ مطلقه» ديكرينه «جملهٔ مقيده» دينور .

(جملهٔ مطلقه) ــ يالكز اركان اصليه سيله مرام ومقصودی افاده ايدن جمله‌در: طاش قاتيدر. سن عالمسك. احمد كلدی كبی.

(جملهٔ مقيده) ــ اركان اصليه‌يه برطاقم قيدلر [۱] علاوه‌سيله مقصودی افاده ايدن جمله‌در . دكزك صويی طوزليدر . كتابی احمددن آلدم كبی.

سؤال ــ جمله‌لر كيفيت اعتباريله قاچ قسمدر؟ جملهٔ اصليه‌دن اولان ابتدائيه وجزائيه ناصل جمله‌لردر ؟ جملهٔ شرطيه ناصل جمله‌در ؟ جملهٔ فرعيه نيه ديرلر؟ جملهٔ وصفيه، استينافيه، تفصيليه، تمثيليه ومعترضه‌يی بيان ايديكز .

[۱] متممات جمله ايله قيود اضافيه ، وصفيه ، كميه ، ظرفيه كبی قيودانددر.

{صله جمله‌لری}

قسم اولده ذکری کچن صله صیغه‌لرینك زمانه دلالتلری واردر. اکر آلندقلری فعل، ماضی ایسه زمان ماضی‌یه و اکر مضارع ایسه زمان استقباله دلالت ایدرلر. بونلره صیغهٔ صله دنیلمسی اسم‌موصول‌ایله برلکده اولارق صله‌نك افاده ایتدیکی معنایی تضمن ایتدکاری ایچوندر. بو میانده صیغهٔ صله، اسم موصول، صله‌نك دخی براز بیانه لزوم واردر:

صیغهٔ صله ایله اسم موصول قسم اولده بیان اولوندی. اسم موصوللر برر اسم مبهم اولدقلرندن بونلرك ابهاملرینی دفع وازاله ایچون بررجمله جملهٔ خبریه کتیریله‌رك «که» رابطه‌سیله کندیلرینه وصل اولونورکه ایشته بو جملهٔ خبریه‌یه (صله) جمله‌سی تعبیر اولونور. مثلا (شول مکتوب‌که احمد بکا کوندردی بوکون کلدی) عباره‌سنده: شول مکتوب اسم موصولی مخاطبه قارشو مبهم قالارق هانکی مکتوب دیه استیضاحه مجبوریت حاصل اولاجغندن اشبو ابهامی دفع ایچون «احمد بکا کوندردی» جمله‌سی کتیرلمش و «که» رابطه‌سیله اسم موصوله وصل اولونمشدرکه ایشته بو جملهٔ خبریه‌یه (صله جمله‌سی) دیه‌جکز. لکن بو سوز براز اوزونجه دوشدیکندن لسان عثمانیده بونی منتظم بر شکله قویمق ایچون براز قیصالدارق «احمدك بکا کوندردیکی مکتوب بوکون کلدی» طرزنده افاده ایدرلر.

مثـال مذکوره دقتله نظر اولوندیغی حالده کورولیورکه ، اسم موصول رابطـه ایله برلکده حذف اولونارق کوندردی فعلی صیغهٔ صله یاپیلوب احمده مضـاف قیلنمش ومضاف الیه اولان احمده کاف اضافت کتیرلمشدر. امّا شول کتابی‌که احمد آلدی ، بو کون کتیردی موصول وصـله‌سی « احمد آلدیغی کتـابی بو کون کتیردی » طرزنده افاده اولونوب « احمدك آلدیغی کتابی بو کون کتیردی» یولنده افاده اولوناماز .

اشبو ایکی مثالده کوندردیکی ، آلدیغی صیغهٔ صـله‌در اما برنجی مثالده «کوندردیکی» صیغهٔ صله‌سی ماقبلنده اولان احمد اسـمنه مضاف اولدیغندن اسم مذکورك آخرینه کاف اضافت لاحق اولمش وایکنجی مثالده «آلدیغی» صیغهٔ صله‌سی مضاف اولمادیغی ایچون اوستنده‌کی اسمه کاف اضافت لاحق اولمامشدر.

امثلهٔ مذکوره‌دن مسـتبان اولاجغی اوزره هر نه زمان صیغهٔ صله ایله ماقبلنـده‌کی اسم بیننده معنی جهتندن اضـافت صحیح ومقصود اولورسه او کبی ترکیبه کاف اضافت کتیرمك جائز اولوب عکسی تقدیرده جائز اولاماز .

صیغهٔ صله ایله اوسـت طرفنده‌کی اسم بیننـده اضـافتك هانکی محلرده صحیح اولوب اولمادیغی بروجه آتی بیان اولو‌نور . شویله‌که :

صـله صیغه‌لری فعلیتده اصیل دکلدرلر ؛ بوکا بنـاءً بونلر اسم کبی بعضاً مبتدا و بعضاً مفعول اولورلر . اما بو صورتده

بر شيئه مضـاف اولمالرى اقتضـا ايدر . چونكه : صله صيغه‌لرنده ابهام بولونديغنـدن بونلر سـائر اسما و صفات كبى مبتدا اولمقده مسـتقل دكلدرلر : حسـنك سـويله ديكى مشـكوكدر . صالحك بكنـديكى بودر . كبى كه بو مثـاللرده (سويله‌ديكى) ، (بكنديكى) برر مبتدا اولوب (مشـكوكدر ، بودر) لفظلريده بونلرك مسـندلرى بولونديغندن مذكور صله صيغه‌لرى اوسط طرفلرنده‌كى حسن وصالح اسملرينه مضـاف اولمشلر واو اسملرده آخرلرينه مضاف اليه كافى آلمشـلردر . بعضلرك ذهابنه كوره بونلر «سويله‌مسى» بكنمه‌سى» لفظلريله مؤول دكلدر زيرا : بوراده متكلم حسنك وصالحك كچمشده وقوعه كلن سـويله‌مسنى وبكنمـه‌سنى خبر ويريور . حالبوكه (سـويله‌مسى ، بكنمه‌سى) برر مصـدر اولدقلرندن زمانه دلالت ايتمزلر .

كذا مفعول اولدقلرى زمان ينـه مضـاف اولارق كلوب اوسـط طرفلرنده‌كى اسـملر مضـاف اليه اولورلر : طاهرك كيتديكنى كوردم . محمدك سـويله‌ديكنه ايناندم كبى .

صيغهٔ صله براسمه مضاف اولمايارق برفعله مفعول اولورسه كاف اضافت ايراد ايدلمز : احمد افندى آلديغنى ويرر كبى .

صيغهٔ صله مفعول اولمايوب فقط مفعوله مقرون اولورسه حال ينه بويله‌در . بوصورتده اومفعول هم صيغهٔ صله‌نك وهمده باشقه بر فعلك مفعولى اولور : ذكى افندى آلديغى شيئى ويرر كبى .

کذلك صیغهٔ صله مضـاف اولمقسزین ترکیب حالی‌یه جزء واقع اولورسه ینه کاف اضـافت ایراد ایدلمز : حسین افندی زاکب اولدیغی حالده کلدی کبی .

صیغهٔ صله‌لردن صوکره بعض کره (کیجه، کوندوز، زمان، وقت) کبی ظروف زمانیه‌دن بری کلیر اول وقت بونلره «صیغهٔ توقیتیه» دینلمسی انسب اولور : قیش کلدیکی وقت هواصوئوق اولور کبی .

بعضاً دخی بو صیغه‌لره (ایچون-دن) لفظی لاحق اولارق صیغهٔ تعلیلیه تعبیری مناسب اولور . بوصورتده ادات اضافتك ترکی لازمدر : بن بورایه صـالح افندی کلدیکی ایچون کلدم، صالح افندی کاتب اولدیغی ایچون محترمدر . هوا صوئوق اولدیغندن کورك کییورم کبی .

صیغهٔ صله‌نك مفعول الیه حالنه (بنـاءً ـ نظراً ـ مبنی) لفظلری لاحق اولورسـه تعلیل ایچون اولور : ممیز افندی معلول اولدیغنه بناءً استعفا ایتدی کبی .

اسم فاعل واسم مفعول صیغه‌لری دخی اکثریتـله صیغهٔ صله مقامنده استعمال اولونور. مثلا: (شول چوجق‌که بورایه کلدی تکدیر ایله‌دم) عباره‌سنی اسلوب عثمانی اوزره صله جمله‌سی حالنـه قویاجق اولسـه‌ق (بورایه کلن چوجغی تکدیر ایله‌دم) دینیلوب (بورایه کلدیکی چوجغی تکدیر ایله‌دم) دینیله‌مز . قیریلان آرابه‌یی تعمیر ایله‌دم جمله‌سیده بو قبیلدندر .

{ مقاله — فقره }

بر ماده‌یی اطرافیله مخاطبه آکلاتمق ایچون ایراد ایدیلان عباره‌یه «مقاله» دینور. مقاله بربرینه متعلق بر طاقم فقره‌لردن ترکیب ایدیلیر.

فقره — مرام ومقصدی تماميله افاده ایدن عباره‌یه دیرلرکه بوده بر ویا بردن زیاده جمله‌دن مرکب اولدیغنه کوره «بسیط، مرکب» نامیله ایکی قسمه آییریلیر.

{ فقرهٔ بسیطه }

قیود ومتمماتیله برابر بر جمله‌یی شامل اولوب دکله‌ینه فائدهٔ تامه ویرن سوزدر : علم و معرفت، صاحبنی هر یرده عزیز ومعتبر قیلارکبی.

{ فقرهٔ مرکبه }

یکدیکرلرینه مربوط اولمق شرطیله ایکی ویا دها زیاده جمله‌یی حاوی اولان عباره‌درکه مذکور جمله‌لردن بری «اصلیه» دیکری «فرعیه» قبیلندن اولور. مثال:(انسانك سائر حیوانلردن فرقی آنجق اوقویوب یازمقله اولدیغندن هرکس اوقویوب

یازمغه چالیشه‌رق کندینی سائر حیوانلردن تفریقه چالشمالیدر) کبی که مذکور مثال ایکی جمله‌لی بر فقرهٔ مرکبه‌در. برنجی جمله علت مقامنده اولدیغندن « فرعیه » وایکنجی جمله دخی «اصلیه» قبیلندن اولمش اولور.

بر مقاله‌ده بولونان فقره‌لر ایله فقرهٔ مرکبه‌لرده ایراد ایدیلن جمله‌لر اکثریا بربرینه ربط اولونور.

ربط — ایکی ویا زیاده جمله وفقره‌لری بربرینه باغلایارق بر لقردی هیئتنه قویمقدر.

کلمات ربطیه — فقره‌لرك اخرلرینه کلوب انلرك عاطفه [*] ورابطه ایله بربرینه ربط اولونمسنه واسطه اولان کلمه‌لردرکه بونلره «مربوط» ویا « فاصله » دینیر.

رابطه — ایکی ودها زیاده [**] فاصله ویا مربوطی بربرینه باغلایان کلمه‌در.

مثال: (اوقویوب یازمق انسانك سعادتنه سبب اولدیغی وعلم وادب اوکرنمك هرکسه فرض عین بولوندیغی جهتله وقت عزیزی بو یولده کچیرمك لازمدر) کبی. مثال مذکور اوچ جمله‌لی بر فقره اولوب اشبو فقره‌ده « اولدیغی » « بولوندیغی » مربوط ویا فاصله و « جهتله » رابطه‌در.

---

[*] ترکجه‌ده عاطفه (واو مفتوحه) ایله «ده» دخی کبی لفظلردر.
[**] فاصله‌لر اوچدن زیاده اوله‌رق بربرینی تعقیب ایتمه‌ملیدر.

مثال: (احمد افندی دون اخشام بورایه کلمش وصباحلین ایرکندن کیتمشدر) کبی. بوراده کلمش وکیتمش مربوط و «در» رابطه‌در.

مثال: (احمد افندی کیجه‌لری اویقویی ترك و صباحلره قدر درس ایله امرار وقت ایدییور) کبی. بوراده دخی «ترك» و «وقت» مربوط و «ایدییور» «رابطه» در.

{ برفقره‌نك رابطه‌لی اولوب اولمادیغنی طانیمق }

بر عبارەنك رابطه‌لی اولوب اولمادیغنی آکلامق ایچون رابطه‌یی مربوطلردن هر برینك اوکنه آیری آیری کتیرملی. اکر جمله‌نك معناسی صحیح اولورسه رابطه‌لی والا رابطه‌سز اولدیغنه حکم ایتملیدر.

رابطلی عبارەیه مثال:

احمد افندی مکتبه دوام ایتمه‌دیکی وارقداشلریله ایی کچنمه‌دیکی ایچون طرد ایدلدی. بوعبارەده (ایتمه‌دیکی) (کچنمه‌دیکی) مربوط و (ایچون) رابطه‌در. عبارەده رابطه‌لیدر. چونکه: «ایچون» رابطه‌سنی اشبو ایکی مربوطدن هانکیسنك اوکنه کتیرسه‌ك جمله‌نك معناسی صحیح اولور.

دیکر مثال:

(احمد افندینك دون واپوردن چیقارکن ایاغی قایمش ودکزه دوشمسنه آز برشی قالمش ایدی) . بوعباره « قایمش » و« قالمش» مربوط و« ایدی » رابطه اولوب مربوطلرك اوکنه کتیرلدکده جمله‌لرك معناسی صحیح اولدیغندن عباره ربطلیدر.

ربطسز عباره‌یه مثال :

(فقرایه ابی معامله ایتمك لازم وحقارت ایسه لایق دکلدر). بورادهٔ « لازم » « لایق » مربوط « دکلدر » رابطه اولدیغندن مربوطلرك اوکنه کتیرلدکده برنجی جمله‌نك معناسی (فقرایه ابی معامله ایتمك لازم دکلدر) اولورکه مقصود اولان بومعنی دکلدر. بونی (فقرایه ابی معامله ایتمك لازم وحقارت ایسه غیر لایقدر) یولنده تصحیح ایدر ایسه‌ك « در » رابطه اولوب مربوط اولان (لازم) (غیر لایق) کلمه‌لرینك اوکنه کتیرلدکده معنی صحیح اولدیغندن عباره مربوط بولونور .

﴿ اوچنجی مقاله ﴾

{ ادوات }

لسان عثمانیده ادوات ترکیه مستعمل اولدیغی کبی عربی وفارسی اداتلر دخی اکثریتله قوللانلدیغندن بونلردن عثمانلی لساننده اك زیاده مستعمل اولانلری بر وجه آتی بیان اولوندی :

(آ ـ نه ـ یا)

(آ) اسملرده ویا اسم حکمنده اولان کلماته داخل اولورسه ادات ندا اولور : آ جانم، آ کوکل کبی .

اولنده الف اولان کلماته دخولنده اکثریا بر « ی » زیاده ایدیلیر : آی افندم، آی اوغل کبی .

(آ) ترکیباته لاحق اولورسه تأکید اداتی اولور: سزك، بزم ایشمز دکل آ! سهو اولونمش ایسه نه بأس وار کبی .

بعضا بومقامده (آ) یرنده (یا) کلیر : سن بنم انا بابا برقرداشم دکلدك یا ! . . . کبی .

آخرنده حرف مد یاخود حرف املا اولان کلماته (آ) یرینه (یا) لاحق اولور : بوسوزلر اولورکن او بوراده دکل ایدی یا ! . . کبی .

فعلك صوك حرکه‌سی خفیف اولورسه « آ » دخی خفیف اولارق (نه) صورتنی اخذ ایدر : (سویلسه‌ڭه)، (دیکلسه‌ڭه) کبی .

فعللرك صوك حركه‌سی ثقیل اولسون خفیف اولسون (آ ـ ئه) یرینه (یا ـ یه) لاحق اولاماز : (اوقوسه‌ك آ) ـ (دیكلسه‌ك‌ئه) دینیلوب (اوقوسه‌كیا)، (دیكله‌سه‌یه) دینیله‌مز .

(یا) بعضاً استغراب ایچون اولور : یا ! بكا امنیتكز یوقمی؟ كبی .

(یا) بعضاً دخی تنبیه ایچون اولور . بوصورتده جمله‌لرك اوللرینه داخل اولور : یا بویله اهمیتسز بر ایش ایچون نیچون اطرافی بحضور ایتدك؟ دینلمسون . . . كبی .

(ای ـ هی ـ بهی ـ یا ـ آیا ـ آی)

بونلرك هپسی ادات ندادرلر .

بونلر(كرك تركی اولسون وكرك عربی ویافارسی اولسون [*]) كلمه ویا تركیبه داخل اولور : ای قرداش ، ای قومشو ، ای پیر روشن ضمیر، ای فریدالعصر كبی .

« ای »لرك یرینه « هی » دخی استعمال اولونور . (هی)ك بعضاً تحسرایچون كلدیكی‌ده واردر: هی كیدی كونلر هی كبی .

هی ایله بهی اكثریا مقام توبیخ واستحقارده قوللانیلیر : هی‌احمق، بهی سرسم كبی. بومقامده بعضاً (آ) دخی‌قوللانیلیر : آ تنبل‌شمدی‌یه قدر نره‌ده ایدك كبی .

(یا) یالكز عربی كلمات وتركیباتنه مخصوصدر : یا الله ، یارسول‌الله كبی .

[*] كلمات اجنبیه كلمات تركیه حكمنده‌در .

(اَیا) یالکز عربی،فارسی کلمات وترکیباته داخل اولور :
ایا شاه رسل کبی‌که ایا رسوللرك شاهی دیمکدر .
(آی) تعجب اداتیدر. اوله‌کلیر : آی! سن بورادەمیسك؟
کبی .

الف

فارسیدن مأخوذدر . ندا ایچون کلیر . عربی،فارسی کلماته
لاحق اولور : خدایا، زاهدا کبی .

به

بو ادات اسملره و جمله‌لره داخل ولاحق اولارق ایقاظ
وتوبیخ معناسی اشعار ایدر: به‌جانم، به‌قرداشم ـ نه طوریبورسك
به . . کبی .

تا

فارسیدن مأخوذ اولوب ترکی ، عربی، فارسی کلماته داخل
اولارق انتها معناسی اشعار ایدر : تا اوینه کیتدم ، تابسحر
اوتوردم کبی‌که اوینه قدر، سحر وقتنه قدر دیمك اولور .

چه ـ جی ـ چه

(چه) اداتنك تصغیر، تمییز، تعقیب، نسبت ایچون کلدیکی
یوقاروده ذکر اولونمش ایدی . بونلردن باشقه بعضاً مطابقت

وموافقت ایچون کلیر : مشیر نجه حرکت ایدییور ، افکارجه سویله‌یور کبی .

(جی) اداتنڭ فاعلیت ایچون کلدیکی یوقاروده بیان اولوندی .

(چه) اداتی فارسیدن مأخوذدر . تصغیر ایچون اولور . نته‌کیم بحث مخصوصنده کچدی .

لی ـ لو ـ مند ـ ناك ـ یار ـ ور ـ ی ـ
یّ ـ یت

(لی ، لو) ترکی ، (مند ، ناك ، یار ـ ور ـ ی) فارسی و (یّ) عربیدر. جمله‌سی نسبت اداتلریدر. نته‌کیم اسم منسوب بحثنده بیانی کچدی .

(یتّ) عربی اسم مصدر اداتیدر. عربی اسماء اجناس ایله صفاته لاحق اولور: انسانیّت، جاهلیت کبی که انسانلق، جاهللك دیمکدر .

بو ادات مصدرلره لاحق اولماز. انسانیّت، امنیّت، علویّت، جدیّت کبی کلمات ـ لسان عثمانینك احتیاجنه بناءً ـ قبول اولونمشدر .

ایله ـ البته ـ بیله ـ نیجه ـ همان ـ باری

(ایله) کلمه‌سنك وساطت، مقارنت اداتی اولدیغی مفعول بحثنده بیان اولوندی .

(البته) بو ادات، (ال) حرف تعریفیله (بتّه ـ بتّ) کلمه‌سندن مرکب بر ادات عربیدر . تأکید ایچون اولور . البته صورتنده قوللانلدیغی کبی البت شکلنده دخی استعمال اولونور : البته کیدر کلن جهانه کبی.

(بیله) عطف تنبیهی اداتیدر. معطوفی آیروجه نظر دقته عرض ایلر : دکل کندی، اجدادی بیله کورمدی کبی.

(نیجه) تکثیر اداتیدر : نیجه دفعه کلدمسه‌ده بولامادم کبی. بعضاً مبالغه ایچون تکرار ایدیلیر : نیجه نیجه مظفریاته مظهر اولدی کبی .

(همان) فارسیدن مأخوذدر. استعجال، تقریب، استمرار، حصر اداتلریدر : طورمه همان کیت ، همان دوشه‌جك ایدی ، سن همان سویله بن دیکله‌یورم ، هرکس حصه‌سنی الوب کیتدی همان بن قالدم ، کبی .

(باری) [*] ادات اکتفادر : باری برقهوه‌مزی ایچکده اویله کیدك ، سن کیتمزسه‌ك باری بن کیده‌یم کبی .

هر ـ هپ ـ بتون

بونلرك جمله‌سی ادات تعمیمدر :

(هر) فارسیدن آلنمشدر . یالکز مفرده داخل اولور :

[*] بوادات عربیده خالق معناسنه وصف ایکن فارسیده ادات اولارق قوللانلمش واورادن لسان عثمانی‌یه یچمشدرکه (هیچ اولمزسه) معناسنده مستعملدر .

هر کس ، هر طرف ، هر یوم دینیلیر . فقط هر کسلر ، هر طرفلر ، هر ایام دینیلەمز .

(هپ) ایله (بتون) مفردە وجمعە داخل اولور . « هپ » بعضاً مضاف اولور وشاذ اولارق آخرینە « سی » آلیر . بو صورتدە (عموم، جمیع، جملە) معنالرینی تضمن ایدر : انسانلرك هپسی کبی .

بو اداتلر برجملەدە جمع اولامادیغی کبی بونلردن برینك بولوندیغی جملەدە تعمیمی مشعر باشقە برتعبیردە بولوندرمق جائز اولاماز . مثلا ولایتك سربسر هر جانبی کزدم دینیلەمز .

(بتون) بعض کرە تأکید ایچون یا مکرر ویا «بوس‌بتون» صورتندە قوللانیلیر .

دك ـ دکین ـ قدر

بونلرك اوچیدە ادات انتهادرلر . نته‌کیم صیغهٔ انتهائیە بحثندە بیان اولوندی .

(دك) حیلە معناسنە و (قدر) حکم ازلی معناسنە اولورسە اول وقت ادات اولمازلر .

انجق ـ امّا ـ فقط ـ لکن

بونلردن (انجق) ترکی دیکرلری عربیدن مأخوذدر . جملەسی ادات استدراکدر .

چوق اوغراشدی امّا برشی یاپامادی ، احمد بورایە کلدی

فقط چوق طورمايوب كيتدى، صالح كلدى لكن طاهر كلمدى، چوق يالواردى انجق مقصدينه نائل اولامادى كبى .

استدراك ، طلب ادراك معناسنه‌در . بو اداتلر ، كچن جمله‌دن تولد ايدن وهمى دفع وازاله ايچون كتيريله‌جك جمله‌نك اولنه كليركه بو جمله‌لر بيننده نفى واثبات جهتيله اولدقجه معنىً مغايرت بولونور. مثلا : «چوق چالشدى اما موفق اولامادى» عباره‌سنده متكلمك مرامى غائبك موفق اولاماديغنى آ كلاتمقدر . لكن اولا « چوق چالشدى » جمله‌سنى ايراد ايدنجه مخاطب (چاليشانلرك على الأكثر موفق اولمسى لازم كله‌جكنى تصور اولوناجغندن) اوشخصك موفق اولديغنى توهم ايدر. ايشته بوزمان متكلم افاده‌سنى اكمال ومخاطبك ذهننده‌كى سالف الذكر توهمى دفع وازاله ايچون « اما موفق اولامادى » كلامنى علاوه ايله افاده‌ده‌كى نقصانك اكمالنى استدراك ايدر .

(فقط) ايله (انجق) بعضاً ادات حصر وقصر اولورلر .

حصر ، بر حكمك بر شيئه انحصارى ديمكدر . مثلا « سزك وظيفه‌كز آنجق تحصيل معارفدر» دينيليركه باشقه برشى دكلدر ديمك چيقوب وظيفه تحصيل معارفه حصر اولونمش اولور .

ادات قصرك داخل اولديغى كلمه (مقصور عليه) وديكرى مقصوردر. نته‌كيم مثال سابقده «تحصيل معارف» مقصور عليه و«وظيفه» مقصوردر.

بعضاً آنجق يرنده « يالكز » لفظى قوللانيلير : اورايه يالكز بن كيتدم دينيليركه باشقه‌سى كيتمدى ديمك اولوب كيتمك متكلمه حصر اولونمش اولور .

(اما) بعضاً «تفصيل» ايچون استعمال اولونور : اما صبينك ، محبك قلبنده حاصل اولان بو محبت ندر ؟ ويا نيچوندر ؟ دينيلير ايسه بوكا جواب ويرمكدن عجزمزى ينه تكرار ايدرز . كبى .

(اما) نك بعض كره‌ده استغراب واستحسان ایچون كلدیكی واردر . بو تقدیرده اكثریا « ها » یاخود « نه » اداتلریله تأكید ایدیلیر : اما یایدك ها ! ـ اما نه كلام ـ اما نه فصیح كبی .

چونكه ـ زیرا

فارسیدن مأخوذ ادات تعلیلدرلر . برحكمك علتی بیان ایچون كتیریلان جمله‌لره داخل اولور : قرداش كبی سویشیورز ، چونكه بر وطن اولادی‌یز ـ اوقو ، زیرا اوقومق نافعدر ـ چالشمقدن كری طورمامالی ، زیرا ترقی چالشمقله اولور كبی .

استفهام انكاریدن صوكره ادات تعلیل كتیرلمز . مثلا « امیدسز ادمی اولور» كلامنی تعلیل ایچون « انسان امید ایله یاشار » دینیلیر . (چونكه ـ زیرا انسان امید ایله یاشار) دینیله‌مز .
كذلك استفهام انكاریلر بر حكمه علت اولدقلری زمان ادات تعلیل آلماز . مثلا « بوراسنی اعترافه مجبور اولاجقدر . حقیقتی كیم انكار ایده‌بیلیر» دینیلوب (چونكه ـ زیرا حقیقتی كیم انكار ایده‌بیلیر) دینیله‌مز .

(چونكه) بعضاً « مادام كه » موقعنده استعمال اولونارق ادات توقیت اولور . بو صورتده سوز باشنده بولونور : چونكه ترقی ایتمك ایسته‌یورسكز ، نیچون چالیشمایورسكز ؟ كبی .

«چونكه» یرینه «چونكیم» استعمال اولونماز .

«زیرا» تعلیلدن باشقه برمعنایه كلمز وهیچ بر وقتده سوز باشنده بولونامادیغی كبی هیچ بر زمان كندینه (كه) لفظی داخل ولاحق اولارق (كه زیرا ـ زیرا كه) صورتنده قوللانیلاماز .

كبى ـ صانكه ـ كويا ـ آسا ـ وار ـ وارى ـ وش ـ
كَ ـ كأن ـ كما

بونلرك كافه‌سى ادات تشبيهدر. بونلره «ادات تمثيل» دخى دينيلير . تشبيه ، بر شيئى ديكر شيئه بكزتمك ديمك اولديغندن بونلرده برشيئى ديكر شيئه بكزتمكده قوللانيلير .

(صانكه ـ كبى) تركجه (كَ ـ كأن ـ كما) عربى اولوب ديكرلرى فارسيدن مأخوذدر .

(صانكه) اساساً صان ماده‌سيله (كه)دن مركب اوله‌رق «ظن ايت كه ـ قياس ايت كه» مألنده برجمله ايكن استعمالنك كثرتنه بناءً ادات تشبيه صره‌سنه كچمشدركه بونك «كه» سز استعمالى جائز دكلدر : هرطرفده چمنلر بيتمش ، صانكه روى ارض زمردين قاليچه‌لرله دوشنمش ايدى كبى .

«كويا» نك «كوييا» صورتنده استعمالى جائز دكلدر .

صانكه ايله كويا بعض كره مقام تعريضده استعمال اولونارق «تشبيه تعريضى» اطلاق اولونور : صانكه بنى بيلمه‌يور ـ كويا شعر سويله‌يور كبى .

(كبى ـ وار ـ وارى ـ آسا ـ وش) دائما مشبه‌ بهه لاحق اولور : ارسلان كبى ، بهشت اسا ، ديوانه وار ، مجنون وارى ، مهوش كبى .

«وار» بعضاً نسبت اداتيده اولور . نته‌كيم صفت بحثنده بكدى : اميد وار كبى .

(کأنّ) تشبیه تعریضی اداتیدر : کأن بزی کورمه‌یور کبی.

(کَ ـ کما) عربی‌یه داخـل اولوب لسـان عثمانیده نادراً قوللانیلیر : کالاول ، کما کان ، کمافی‌السابق کبی .

برده بنجلین ، آنجلین سوزلرنده اولدیغی کبی ترکجه (جلین) اداتِ تشبیهی وارسه‌ده مهجور ومتروکدر .

لك ـ لق ـ دان ـ زار ـ سا ـ ستان

(لك، لق) ترکجه اولوب اسم مصدر، اسم مکان، تخصیص، لیاقت ، مقدار اداتی اولورلر . نته‌کیم مبحث مخصوصنده بیـان اولوندی .

دیکرلری اسم زمان ومکان وکثرت اداتیـدرلر . نتـه‌کیم بونلرده بحث مخصوصنده ذکر اولوندی .

دها ، هیچ ، هم

(دها) مبحث مخصوصنده ذکراولوندیغی اوزره ادات تفضیله اولارق صـفتلره داخل اولور . فقط عربی و فارسی اسم تفضیـللره داخل اولاماز : دها کوزل ، دها عالم ، دهـا بالا دینیلوب (دها اعلم ، دها بالاتر) دینیله‌مز .

بعضاً ادات توقیت اولوب (حالا ، هنوز ، الا ن) معنالرینه کلیر: دها سویله‌یورمی. دها کلمه‌دی، دها کلمیه‌جك ... الخ کبی.

بعضاً استزاده اداتی اولور . استزاده : برشیئك زیاده اولماسنی طلب ایتمکدر : دها کتیرکز ، دها وارمی ؟ دها نه ایسترسکز ؟ کبی .

بعضاً ادات تزیید اولور : دها وار . دها یازاجغز . بر ایکی دها کبی .

(هیچ) فارسیدن مأخوذدر . تأکید نفی ونهی اداتیدر : هیچ کورمه‌دم ـ او ، بورایه هیچ کلمز ـ وظیفه‌کده هیچ قصور ایتمه کبی .

جملهٔ استفهامیه‌یه داخل اولورسه تقلیل اداتی اولور : احمد افندی‌یی هیچ کوردیککز واری ؟ کبی .

بعضاً «لاشی» معناسنده قوللانیلوب صایمق فعلیله تصریف اولونور . بو صورتده ادات اولمایوب اسم اولور : بوکبی شیلر عندمده هیچ صاییلیر ، هیچدر هیچ ، بن آنی هیچه صایارم کبی .

(هم) فارسیدن مأخوذدر . ادات عطفدر . ایکی شیئی بر حکمده ویاخود ایکی حکمی برشیده جمع ایدر : هم احمد سویله‌دی هم محمد ـ احمد هم اوقودی هم یازدی کبی .

بو ادات مکرر کلیرسه بعض کره ایکنجیسنه تأکید ایچون « ده » لاحق اولور ، فقط بوکا «دخی» الحاقیله «هم دخی» طرزنده استعمالی مناسبتسز اولور .

بو ادات اکثریتله عربی وفارسی اسملره داخل اولارق ادات اشتراك اولور واو اسملری صفت یاپار : همراه کبی که یولداش دیمکدر .

بعض کره دخی ادات اقتران اولور : همزانو کبی . بونی ادات اشتراکدن فرق ایتملیدر . مثلا «همنام» ده‌کی هم ادات اشتراکدر . زیرا بولفظی اطلاق ایتدیکمز کیمسه‌لرك اسملری بردر . فقط همزانو دیدیکمز کیمسه‌لرك دیزلری بر دکلدر بلکه بربرینه یاقیندر . همخانه ، همشهر ایله همزبان ، هم عنان دخی بو قبیلدندر .

دخی، ده ـ اکر، اکرچه

(دخی) عطف، تشریك اداتیدر . اکر بینلرنده اشتراك اولمایان شیلری جمع ایدرسه « ادات عطف » واکر بینلرنده اشتراك اولان شیلری جمع ایدرسه « ادات تشریك » اولور: (بری عالم اولدیغی کبی دیکری دخی یك زیاده جاهل ایدی ـ بنم بیلدیکمی او دخی بیلیر) عباره‌لرنده اولدیغی کبی .

(ده) دخی‌نك مخففیدر. بونی ادات ظرف اولان «ده»دن فرق ایتمك ایچون حروف متصله‌دن صوکره کلیرسه آیری یازیلیر : بر کون اولور (سن ده) اوصانیرسك کبی .

حروف انفصالدن صوکره کلیرسه طبیعی متصل یازیلامایاجغندن ادات ظرف اولان «ده»دن قرینه ایله فرق اولونور. مثلا «پدر» کلمه‌سنك آخرینه هر ایکی صورتله اولان «ده» الحاقی ممکن اولدیغندن عباره‌ده «پدرده» لفظی کورلدیکی زمان بونك نه اداتی اولدیغی قرینه ایله اکلاشیلیر . لکن «مکتب» کلمه‌سنك آخرینه « ده » کتیریلنجه اکر عطف اداتی ایسه (مکتب‌ده) واکر ظرف اداتی ایسه (مکتبده) صورتنده متصل یازیلیر .

بو ادات ایکی فعل ماضی آراسنده کلیرسه علت بیان ایدر: قار یاغدیده اورته‌لق صوغودی ، احمد کلدیده حسن کیتدی کبی که قارك یاغماسی اورته‌لغك صوغوماسنه، احمدك کلمه‌سی حسنك کیتمسنه علت اولمشدر .

ايكى فعل مستقبل آراسنده كليرسه استبعاد ياخود استهزا ويا استبطأ معنالرينى متضمن اولور: او، آدم اولاجقده بز كوره‌جكز كبى .
ايكى امر بيننده كليرسه تعقيب، استبصار وبعضاً تهديد معناسنى متضمن اولور: طوتده كتير، اوقوسونده باق، اورده باق نه كوريبورسك ؟ كبى .

(اكر) فارسيدن مأخوذدر. ايذان شرط اداتيدر : آدم دكلم سن ده اكر آدم اولورسه‌ك. مصراعنده اولديغى كبى .

بو ادات فارسيده اولديغى كبى (كر ، ار) صورتنده تخفيف اولوناماز. فقط شعرده بو تخفيفه جواز واردر: «كر بو صددنده وفا ايلرسه جانان ايشته بن» مصراعنده اولديغى كبى.

بو ادات (ايسه ـ سه) تصريفاتندن مقدم كلير . اساساً معناى شرط بو كلمه‌لرده اولوب (اكر) ايلروده اولان معناى شرطك مخبرى اولمش اولور .

(اكرچه) ايذان استدراك اداتيدر. «هر نه قدر» معناسنه معادل طوتيلير. كنديلرندن صوكره (ايسه‌ده، ايسه‌كده، ايسه‌كده، ايسه كزده) كبى تعبيرلردن وياخود بونلره بدل ادات استدراكدن برى كلير : اكرچه ايشك بويله اوله‌جغنى بيلدمسه‌ده براى خاطر سس چيقارمادم ـ اكرچه بو ايشى بكا سويلديلر فقط اطرافيله اكلاتماديلر كبى .

(اكر) ايله (اكرچه) هيچ بر وقتده بربرينك يرنده قوللانيله‌ملز.

نه ـ نه

عباره‌ده بربرينك آردى صره كلن (نه) لفظى ادات

نفیدر. بونك ایکنجیسی بعضاً «ده» لفظیله برلکده کلیر: نه دون، نه‌ده بوکون کلدی کبی. بویله ایکی «نه»‌یی حاوی اولان عباره‌لرده رابطه بولونمق لازمدر. اشبو رابطه اشبو ایکی «نه»‌دن یا یالکز برنجیدن ویا یالکز ایکنجیدن ویاخود هم برنجیدن، هم ایکنجیدن صوکره اولور. بونلرك اك طبیعی اولانی برنجی صورتدر: نه فسی وار، نه قوندوره‌سی — قورقاق بازرکان نه کار ایدر، نه ضرر کبی.

اوچنجی صورتده یعنی رابطه هم برنجی وهم ایکنجی «نه»‌دن صوکره کلیرسه بوحالده رابطه‌لر یا بربرینك عینی اولور یاخود اولماز. اکر عینی اولورسه ایکنجی رابطه مکرر اولمق حسبیله زائد صاییلاجغندن برنجی صورت کبی ترك ایدلمسی اولادر: نه کاغدی وار، نه‌قلمی وار— نه کاغدی وار، نه قلمی کبی. اکر رابطه بربرینك عینی اولمازسه هر حالده رابطه‌لرك اثباتی لازمدر: نه اوقودی، نه یازدی کبی.

ایکنجی صورتده یعنی رابطه یالکز ایکنجی «نه»‌دن صوکره کلیرسه اول وقت رابطه یا منفی ویا مثبت کتیریلیر.

اکر عباره ایکنجی «نه»‌دن صوکره کلن رابطه ایله منقطع اولمایوب الت طرفنه تعلق ایدرسه رابطه منفی کتیریلیر: نه اوقومغه، نه صنعته هوس ایتمه‌دیکندن. . . — نه مکتبه، نه قلمه دوام ایتمه‌دیکی جهتله. . . — نه کندینه، نه عائله‌سنه رحم وشفقتی اولمادیغندن. . . کبی.

اکر عباره ایکنجی «نه»‌دن صوکره کلن رابطه ایله منقطع اولورسه بوحالده عباره‌ده یا نفیی اقتضا ایدر برفاصله بولونور ویا بولونماز. اکر بولونورسه رابطه ینه منفی کلیر: (او ایشه نه الك ، نه‌ده بونك — ظنمه کوره — عقلی ایرمز.)، (بوسوزلك نه کرچك، نه یالان اولدیغنه — تحقیق اولونامدقجه — حکم ایدیله‌مز.) کبی. اکر نفیی اقتضا ایدر بر فاصله بولونمازسه رابطه مثبت اولارق کلیر: (بوسوزك نه کرچك، نه

(كاشكى) فارسيدن مأخوذ ادات تمنيدر. دائما « اولسه »، « بولسه » (اولايدى)، (بولايدى) كبى تمنى‌يه دلالت ايدن افعال ايله برابر كلير: كاشكى زنكين اوليدم، كاشكى هر ساعتم عيد اولسه كبى. محاوراتده اكثريا (كشكه) صورتنده تلفظى شايع ايسه‌ده آثار ادبيه‌ده بو وجهله استعمال اولوناماز.

(كاه) فارسيدن ماخوذدر . اساساً « وقت » معناسنه ايسه‌ده لسان عثمانيده (بعضاً) معناسنه ادات تبعيض اولور: كاه كلير كاه كلمز كبى. لفظ مذكور اسم زمان اداتيده اولور. نته‌كيم مبحث مخصوصنده كچدى.

(كه) فارسيدن آلنمشدركه باشليجه ايكى معناده قوللانيليرلر: برنجيسى، ادات تبيين اولور: « بهرجميت دلهاست پريشانىٔ ما » مصراعى ـ كه لسان حماستندن صادر اولمشدر ـ اطوارينه تعريف ناطق اولور كبى .

ايكنجيسى، ادات تعليل اولور: چوق سويله‌مه‌كه ديل دام بلادر .

كى ـ مى ـ ها ـ هيهات ـ الك ـ دن ـ آه ـ اوخ ـ
واه ـ واى ـ هله

(كى) ادات نسبت اولوب اواخر كلماته لاحق اولور . بنمكى، اخشامكى كبى .

(مى) تركجه ادات استفهامدر . دائما مسئول عنه

(کندیسندن سؤال اولونان اسمه) لاحق اولور: ازمیره‌می کیتدك، ازمیره واپور ایله‌می کیتدك کبی .

(ها) ترکجه ادات تنبیهدر : اوقوییکز ها ! یوقسه جزا کوروورسکز کبی .

(هیهات) عربی اسم فعلدر. اوزاقلاشدی معناسنه کلیر: لسان عثمانیده تانك سکونیله ادات استبعاد اولارق قوللانیلوب جمله‌لره مقارنت ایدر: کندینی کاتبمی ظن ایدییور؟ هیهات! کبی.

(اك) ترکجه مبالغه اداتیدر. نته‌کیم صرفده بیانی کچدی .

(دن) ترکجه‌در. بیان، ابتدا، تبعیض، سببیت اداتیدر: کوموشدن یوزوك، ادرنه‌دن کلدم ، شو ییتردن ییییکز، احمد خسته اولدیغندن مکتبه کله‌مدی کبی .

فارسی اولان « از » وعربی اولان (من، عن) بومعنالرده اولارق لسان عثمانیده بعضاً استعمال اولونور: از هر جهت ، من‌القدیم، عن قریب کبی .

(آه) تحسر اداتیدر: آه! برکره کوره‌مدم کبی.

(اَه) ادات کفایه‌در: اَه! آرتق کبی.

(اوخ) ادات تلذذدر: اوخ! نه اعلا پیشمش کبی.

(اوف) تأثر اداتیدر : اوف! نه مدهش درده اوغرادم کبی.

(ایواه) بوده تحسر اداتیدر : ایواه ! کنجلکم بیهوده کچدی کبی.

(واه ، وای) ادات تأسـفدرلر: واه باشمه کلنلر ، وای انك حالنه وای کبی .

(هله) تهدید اداتیدر: هله اوقوما باقایم کبی .

(او) تعجب وتهدید اداتیدر. دائما جمله اولنه کلیر وبراز اوزونجـه اوقونور: او! نه‌قدرده یوکسلك ـ او! ارتق چوق اولیورسك؟. کبی .

سز ـ کوره ـ اوزره ـ حتی ـ هانیا ـ
هایدی ـ های‌های

(سز) ترکجه ادات نفیدر. اسملره لاحق اولور: عقلسز، فکرسز، طاتسز، طوزسز کبی .

(کوره) ترکجه نسبت ومطابقت اداتیدر: بکا کوره هوا خوش، البسه وجودمه کوره یاپیلمشدر کبی .

(اوزره) ترکجه استعلا اداتیدر: استراحت اوزره کبی .

بوکا ضمیر اضافتیده لاحق اولور: مصدرلره لاحق اولورسه شرط معناسی متضمن اولور. مثلا: «کلمك اوزره کیتدی» دینیرکه کلمك شرطیله کیتدی دیمك اولور. بعضاً استقبالی حاله تقریب ایدر: «کیتمك وزره‌یم» دینیرکه شمدی کیده‌جکم دیمك اولور .

فارسی وعربیده ادات استعلا اولان «بر»ایله «علی» دخی بعضاً لسان عثمانیده قوللانیلیر . شو قدرکه «بر» عربی وفارسی‌یه «علی» یالکز عربی‌یه داخل اولابیلور: بر دوش، بر

دوام، بر قرار، بر عكس، على الاصول، على الاطلاق، على التخمين، على روايةٍ . . . الخ كبى .

(حتى) عربيدن مأخوذدر. عطف تنبيهى اداتيدر. معطوفى باشقه‌جه نظر دقته عرض ايلر : چوق ياغمور ياغمش، حتى اولرى صو باصمش كبى .

(هانيا) مكان قريبدن سؤال ايچوندر، تأكيد معنى ايچون اكثريا بونى «نره» كلمه‌سى تعقيب ايدر : هانيا احمد ، هانيا كتابك نره‌ده كبى .

(هايدى) تركجه‌ده مباشرت اداتيدر: هايدى كيده‌لم، هايدى يازالم كبى .

(هاى هاى) تركجه ادات تصديقدر: ديديكمه راضيميسكز؟ هاى هاى كبى .

حاشا ـ اوت ـ خير

(حاشا) عربيدن مأخوذ اولوب ادات تنزيهدر : حاشا ! حضرت پيغمبر شاعر دكلدر ـ قرأن كريمه شعر دينيليرمى ؟ حاشا ! كبى .

(اوت) ادات تصديقدر : احمد كلديمى ؟ اوت كبى .

(خير) سلب ايجاب ياخود تصديق نفى اداتيدر : احمد كيتديمى ؟ خير كبى .

﴿ اشارات ﴾

ياخود

{ اصول تنقيط }

عبـاراتى سهولتـله اوقويوب آكلامق ايچون جمـلهلرك آخرلريله كلمه وتركيبـلرك آرالرينه بر طـاقم اشـارتلر وضع اولونور . بوكا « اصول تنقيط » نامى ويرلمشدركه عثمانليجهده مستعمل اولانلرى بروجه آتى بيان اولونور :

،	فاصله
؛	مفرزه
.	قاطعه
:	شارحه
-	رابطه
—	فارقه
؟	استفهاميه
!	تعجبيه
( )	معترضه
......	نقاط تقديريه

١ — فاصله دينيلن شو [،] اشارت اكثريا واو عاطفه مقامنده قوللانيلارق كلمهلرك آراسنه قونور .

مثال : ادیب ، کامل ، صداقتلی اولانلر هریرده حرمت گورورلر .

بعضاً کلامده بولونان جمله‌لر آراسنه قونور . بوصورتده یا معنای کلامده اولان ابهامی ازاله ایدر ویا کلامك جمله‌لرینی تفریق ایلرکه اشبو جمله‌لردن بر ویا بر قاچی آتلسه کلامده ینه معنی موجود بولونور .

(١) — مثال : حسن افندی النده کتاب اولدیغی حالده کمال افندی‌یی گوردی .

(٢) — مثال : ییلانك باشنی دشمن الیله ازکه ایکی فائده‌نك بردن خالی اولماسین . بوغالب کلیرسه ییلانی اولدرمش ، اوغالب کلیرسه دشمندن قورتلمش اولورسك .

برنجی مثالده کتاب کیمك النده اولدیغی بردنبره آکلاشیلاماز ، هم احمدك وهم محمدك النده اولمق احتمالی واردر . بو شبهه‌دن قورتلمق ایچون کتاب اگر احمد افندینك النده ایسه انك بولندیغی جمله ایله دیگر جمله آراسنه فاصله قونور یعنی « احمد افندی النده کتاب اولدیغی حالده ، محمد افندی‌یی گوردی » طرزنده یازیلیر . اگر کتاب محمد افندینك النده ایسه اول وقت « احمد افندی ، النده کتاب اولدیغی حالده محمد افندی‌یی گوردی » صورتنده یازیلیر .

ایکنجی مثالده ایسه فاصله جمله‌ٔ شرطیه وجزائیه‌دن مرکب اولان ایکی کلام آراسنه وضع اولونمشدر .

[تنبيه] اثنای مطالعه‌ده بو اشارته تصادف اولوندقده سسی بر آز كسملی، بر نفس آلارق عباره‌نك بورادە آزيجق فصل ايدلديكنی كوسترمليدر .

٢ — مفرزه ديئيلن شو « ؛ » اشارتدر كه اكثريا جمله‌ تعليليه واستثنائيه‌لری [*] اوسط طرفنده‌كی جمله‌دن تفريق ايچون قوللانيليلير .

مثال : انسانك بر چوق قصوری معذور طوتيلابيلير؛ نظافت خصوصنده‌كی تكاسلی اصلا معذور اولاماز؛ چونكه تميزلك هرشيدن زياده الزمدر .

مثال: انسان صيق صيق حمامه كيتملی؛ فقط چوق طور- مايوب يارم ويا برساعت ظرفنده چيقمالی.

[تنبيه] بو اشارته تصادف اولوندقده فاصله‌دن زياده طورملی، صوكره الت طرفنی اوقومليدر.

(٣) — قاطعه ديئيلن شو «.» نقطه كلامك [**] ختامنه دلالت ايتمك اوزره صوكنه قونوركه اوكلامك التنده‌كی كلام ايله اصلا ارتباط وتعلق بولونماز. اكر ارتباط وتعلق بولونورسه اول وقت يوقاروده بيان اولونان فاصله ويا مفرزه استعمال اولونور .

[*] اولنده : زيرا ، چونكه ، لكن ، فقط ، اما اداتلری بولونان جمله‌لر .

[**] بحثك ختامنه دكل.

مثال: [مشروباتك باشليجه‌سی صودر. صويك الك ايیسی؛ خفيف، براق، طاتلی وتميز اولانیدر. اقان صولرده بو خاصه‌لر آز، چوق بولونور. کول، صهرنج . الخ]

[تنبیه] بو اشارته تصادف اولوندقده مفرزه‌دن زیاده‌جه طوروب اورایه قدر اولان عباره‌نك مفهومنی ذهنه طوپلاملی، صوکره الت طرفی اوقومایه باشلاملیدر.

(٤) — شارحه دینیلن شو «:» بربری اوستنه قونلمش اولان ایکی نقطه بر شیئی تعریف وتفسیر وایضاح ایدن جمله ویا کلمه‌نك اولنه قونور .

مثال: [ایکی همشیره‌نك برر چوجغی وار ایدی. ایکیسیده انلری برر درلو ، یعنی: بربرندن فرقلی صورتده تعلیم وتربیه ایدردی .

مثال: [کرهٔ ارضك قره اولان قسمی، بش قطعه‌یه تقسیم اولونمشدر. بوقطعه‌لرك اسملری شونلردر : آوروپا، آسیا، آفریقا ، امریقا و آوسترالیا .

[تنبیه] بو اشارته تصادف اولوندقده فاصله‌ده اولدیغی قدر طورمق والت طرفنی دها آچیق ومتین برصورتده تلفظ ایتمك لازمدر .

(٥) — رابطه دینیلن شو «ـ» اشارت، برکلمه سطر نهایتنه کلوبده تماماً اوسطره صیغمازسه طبیعی بر ویا برقاج هجاسی التنده‌کی سطره کچمك اقتضا ایدن هجالر اراسنه [*] قونور.

[*] یعنی اوستده‌کی سطرده قالان هجانك التنه قونور.

مثال: [طاتلی و راحت اویقو اویومق ایسته‌ین آ- دم ، معده‌سی طولو ایکن یاتمامـلی . یا براز آرام وحر- کت ایتملی ، ویا بر ایشله مشغول اولملی . برده یورکی مستر- یح بولونمالی .

(٦) — فارقه دینیلن شو « — » اشارت سؤال وجواب ابتدالرینه وعباره اراسنه کیرن دیکر جمله وقیود احترازیه‌نك ایکی طرفنه قونیلوب عباره‌نك بونلرله قاریشماسنه و مآلك بوزولماسنه مانع اولور .

اشبو جمله وقیود احترازیه‌نك عباره ایله ارتباطی اولمادیغندن اورته‌دن قالدیرلسه کلامك ربطنه خلل کلمز .

مثال:

— نه اوقویورسك؟

— حساب اوقویورم .

— هانکی مکتبده اوقویورسك؟

— صغوق چشمه رشدیه‌سنده .

مثال: انسان ، — نه یاشده بولونورسه بولونسون — کیجه اوزون مدت اکلنه‌رك ویا بر شیله مشغول اولارق وقت کچیروبده کوندزین اویومایی عادت ایتمه‌ملی ، زیرا بو حال وجوده ضعف کتیرر .

(٧) — استفهامیه دینیلن شو « ؟ » اشارت استفهامی متضمن اولان جمله ، کلام ویا کلمه‌نك صوکنه قونور .

مثال: هانکی قلمه دوام ایدییورسکز ؟ معاشکز قاچ غروشدر ؟

(٨) — تعجبیه دینیلن شو « ! » اشارت تعجبله برابر تأسف، سوینج، تکدیر، قسم .... الخ مقاملرنده استعمال اولونور .

مثال: (احمد افندی وفات ایتمش ها ! دون چارشوده راست کلمشدم) (ایواه ! فرصتی الدن قاچیردم!) (اوخ! هله دیدیکم اولدی!) (سنی کیدی خیلاز! اوتانماز) (درسنه چالش! والله! خواجه‌یه سویله‌رم)

(٩) — معترضه دینیلن شو ( ) اشارت ایضاح وتفسیر ایچون ایراد اولونان یعنی عباره‌دن معدود اولمایوب ترکی حالنده ربط عباره‌یه خلل کتیرمه‌ین کلام وکلمه‌یی درونته آلیر.

مثال: «هله تشکر ایدرم‌که بوحال (تعبیره کوجنمیکز) سزك اراذلدن اولمادیغکزه دلالت ایدر.»

(١٠) — نقاط تقدیریه دینیلن شو «......» سطر حذاسنجه اولان نقطه‌لر هرکسجه معلوم اولان برفقره‌نك اولی ویا نهایتی یازیلوب متباقیسی یازلماق ایسته‌نلدیکی ویا سویلنمسی چیرکین وعیب اولدیغی وقت استعمال اولونور.

مثال: (نه صارمصاق ییدم ...) کبی .

تمرینه

آشاغیده‌کی فقرات حکمیه‌ده بولونان اشارتلری تعیین ایدیکز.

حضرت علی ، (رضی الله عنه) بیورمشدرکه : ادب : زنکینلکده زینت، حاجت وقتنده توکنمز بر خزینه، مروت ایچون معین وشفیق، مجلسلرده رفیق، یالکزلقده صداقتلی بر دوستدر . ادب ایله بوش یورکلر معمور اولور ؛ اولمش عقللر تازه جان بولور .

کباردن بریسی عقلادن بر ذاته : اوغللریکزدن هانکیسنی چوق سورسکز؟ دییه صورارلر. اوده : اك زیاده ادب تحصیلنه راغب ، عار وناموسه طوقاناجق شیلردن مجانب ، عالی موقع احراز ایتمکه طالب اولانی سورم. جوابنی ویرمشدر.

حکمادن برینه : عالمده اك کوچ شی ایله اك قولای شی نه‌در؟ دییه سوأل ایتمشلر: اك کوچ شی بر آدم کندی کندیسنی طانیمق ؛ اك قولای شی ، خلقه نصیحت ایتمکدر . جوابنی ویرمشدر.

دیکر

چوجقلر! بر ساعت زمانك دکرینی هیچ دوشوندیککز وارمیدر؟ ساعتك چالدیغنی ایشیدییور و « اوخ! ایشته بر ساعت دها کچدی » دییورسکز ؛ فقط دها اوته‌سنی دوشونمه‌یورسکز

بونكله برابر سزك اوينامقله بوش يره كچيرديككز اوبر ساعت ظرفنده دنياده نه‌لر اولمش نه‌لر ياپلمشدر .

بر طاقم عالم آدملرك حسابنه كوره هر ساعتده درت بيك چوجق دنيايه كلير ، اوچ بيك آدم اولورمش .

كچن بر ساعت ايچنده نه قدر انسانلر تارلالرده كونش التنده چاليشيور ونه‌قدرى بيوك شهرلرك اوقرانلق فابريقه‌لرنده چابالايورلر .

قسم ثالث

{ علم بلاغت }

بلاغت ، لغةً وصول وانتها معناسنه‌دد. عربلر بر مكانه واصل و منتهى اولدقلرى زمان « بلغت المكان » ديرلر . بو مناسبتله بلاغتى ، بركيمسه بليغ اولمق يعنى كلام فصيح ايله مقصد ومرامنى حقيله موقع بيانه ايصال ايله‌مك معناسنده استعمال ايتمشلردر .

(بلاغت) ك بر چوق تعريفى وار ايسه‌ده اك مشهورى « كلامك مزاياسنى بيلديرن برفندر » يولنده‌كى تعريفدر .

كلامك مزاياسى ، كلامك فصاحتيله برابر مقتضاى حال

و مقامه تطبيقى ، طرق افاده قواعدينه موافقتى و صنايع لفظيه و معنويه ايله ترصيع وتزيينى خصوصلرندن عبارت اولديغندن اساطين علماء، علم بلاغت ايچون اوچ فن ياپمشلردر.

برنجيسى : «علم معانى» دركه كلامك مقتضاى حال ومقامه كيفيت تطبيقندن بحث ايدر.

ايكنجيسى: «علم بيان» دركه افادهٔ مرامك طرق مختلفه‌سنى بيلديرر .

اوچنجيسى : «علم بديع» دركه كلام بليغى تزيين ايچـون تحسين كلامك وجوه مختلفه‌سنى ارائه ايدر .

بالعموم علم بلاغت كتابلرنده سالف الذكر اوچ فنـدن بحث اولونمقده ايسه‌ده بز بوراده بلاغتك ايكى ركن متينى اولان علم معانى ايله علم بياندن برر نبذه بحث ايدوب علم بديعى كتابمزه ذيل اولمق اوزره ايلروده آيروجه يازه‌جغز. التوفيق من الله

{فصاحت}

كلمه وكلامك تلفظى سليس اولمقله برابر معناسى آشكار واستعمال اولونديغى معنايه مطابق وموافق اولماسيدر .

سـلاست، كلامى لسانك كمال سهولت اوزره تلفظ ايده‌بيلمسيدر.

فصاحت ، كلام ایله كلامی تشكیل ایدن كلمه‌ده و كلام كندیسندن صادر اولان متكلم‌ده اولور .

كلمه‌نك فصاحتی — تنافر حروف ، غرابت ، مخالفت قیاسدن بری اولمسیدر كه بونلر كلمه‌نك فصاحتنی اخلال ایدر .

١ — **تنافر حروف** — « كلمه‌یه نفرت و سویلمه‌یه تلفظده ثقلت ویرن حروفك كلمهٔ واحده‌ده اجتماعیدر كه بوكبی حروفدن مركب اولان كلمه اثنای تلفظده لسانه عسرت ویردیكی كبی سامعه دخی نفرت ایراث ایدر : قرقدرتدرمق ، ایشسزكلمه‌لرنده اولدیغی كبی .

٢ — **غرابت** — كلمه‌نك ، وحشی اولان یعنی بین الادبا مأنوس الاستعمال اولمایان ومعناسی هركسجه ظاهر بولونمایان كلماتدن اولماسیدر . طانیق ، اود ، كلمه‌لری كبی كه بونلر وقتیله شاهد و آتش معنالرنده مستعمل ایكن صوكره‌دن استعمالدن ساقط اولارق الفاظ غریبه صره‌سنه كچمش وبونلرك یرینه سالف الذكر شاهد ، آتش كلمه‌لریله نار لفظ عربیسی قوللانلمشدر . وكذا « اجتناب » ، « آینه ، مرأت » كلمه‌لرینه نظراً (تجنب ، كوركی) كلمه‌لری غریبدر .

٣ — **مخالفت قیاس** — كلمه‌نك شیوه وقواعد لسان ایله ادبای قومك استعمالنه مخالف اولماسیدر . مثلا بالفروخت ، بجایشاً ، اویغونسزلك كبی كه ایكی اولكیلر لفظ فارسی اولدقلری

حالده حرف تعریف وتنوین ایله ایراد ایدلمشلر واویغونسز کلمه‌سی خفیف اولدیغی ایچون شیوهٔ لسان ترکی اقتضاسندن اولارق « لك » اداتیله کلمك لازم ایکن « اق » اداتیله اتیان ایدیله‌رك قیاسه مخالف بولونمشلردر .

کلامك فصاحتی — مرکب اولدیغی کلماتك فصیح اولمسیله برابر تنافر کلمات، کثرت تکرار، ضعف تألیف، تعقید، تتابع اضافاتدن بری بولونماسیدر.

١ — **تنافر کلمات** — کلامی ترکیب ایدن کلمه‌لرك بربرلرینه اتصالندن لسانه ثقلت ونطقه عسرت عارض اولمقدر : قریه‌لیلر قرادن قریه بقریه فراره قرار ویردیلر کبی که مثال مذکورده کلامی ترکیب ایدن کلماتك هربری حد ذاتنده فصیح ایسه‌ده بربرلریله عدم امتزاجندن کلامده تنافر حاصل اولمشدر .

٢ — **کثرت تکرار** — بر کلمه‌نك بر عباره‌ده ایکی دفعه ایرادینه « تکرار » وایکیدن زیاده ایراد ایدلمسنه‌ده « کثرت تکرار » دینیر . بر عباره‌ده بر کلمه لزومسز یره ایکیدن زیاده ایراد ایدیلیرسه مخل فصاحت اولور: « بوکون چارشوده کزرکن صالح افندی‌یه وصالح افندینك معاونی کمال افندی‌یه وصالح افندینك پدری جمال افندی‌یه راست کلدم » کبی که بوعباره‌نك « بوکون چارشوده کزرکن صالح افندی ایله معاونی کمال وپدری جمال افندیلره راست کلدم » طرزنده افاده‌سی ممکن ایکن

صالح و افندی لفظلری لزومسز یره تکرار ایدلمشدر . اکر تکرار بر لزوم ادبی یه مستند اولورسه اول وقت مخل فصاحت اولماز. نته‌کیم (عارف اول عارف‌که یوقدر فرقی اصلا عارفه * کوشهٔ لحدك کنار مادر و کهواره‌دن) بیتنده تکرر ایدن « عارف » لفظلری فصاحتی اخلال ایتمه‌مشدر .

٣ — *ضعف تألیف* — کلامك قاعدهٔ نحویه‌یه مغایر اولارق ترکیب وتألیف اولونماسی کیفیتندن عبارتدرکه بوده تقدیمی لازم کلن برکلمه‌نك تأخیری وتأخیری لازم کلنك تقدیمی و ایراد یرنده اهمال و اهمال یرنده ایراد ایله کلمه‌لرك ترکیبلرنده برنوع مناسبتسزلك بولونمقدن نشأت ایدر: مثلا « بوعزویاتك هیچ بر وقتده سزه یاقیشور شی اولدیغنی تصدیق ایده‌مم » دیه‌جك یرده « بوعزویاتك سزه تصدیق ایده‌مم هیچ بر وقتده یاقیشور شی اولدیغنی » دینلمسی وکذا قاچ سنه‌در قلمه دوام ایدییورسکز؟ سوألنه (بش سنه‌در) دییه‌جك یرده « ایدییورز دوام قلمه بش سنه‌در » دیه جواب ویرلمسی ضعف تألیفی حاویدر.

٤ — *تعقید* — کلامك معنای مقصوده دلالتی ظاهر و آشکار اولمامقدر . بوده یا الفاظه عائد اولان ضعف تألیفدن نشأت ایدوب « تعقید لفظی » دینور ویاخود معنای لفظدن متکلمك مقصودی اولان معنایه ذهن سامعك انتقالنده واقع اولان خللدن ایلرو کلوب « تعقید معنوی » تسمیه اولونور.

مثال: ١

يك زياده سنی کوردکده ممنون اولورم

مثال: ٢

صباحه قالمه شمعز يوسف آسا اولما دامنكش
بزم انكشتمزدن دستمز ای ماه کوتهدر . . كبی‌كه

برنجی مثالده زیاده لفظی ممنون اولیورم فعلنك قیدی ایكن انكله برلكده كتيرلميوبده كوردكده جملهسنك اوست طرفنده بولونماسی كلامی تعقيد ايتمش ومعنای مقصود « سنی کوردکده يك زياده ممنون اولورم » ایکن (يك زياده سنی کوردیکم زمان ممنون‌اولورم، آز کورورسه‌م ممنوم‌اولمم) معناسی‌منفهم اولمشدر.

ایکنجی مثالده شاعر قيصالان مومی دسته و اوزانان فتیلنی انكشته تشبیه ودستك قيصالغنی دخی عجزدن کنایه ايتمش بناءً عليه كلام يك زياده تعقيد ايدلمشدر .

٥ — تتابع اضافات ـ اوچدن زياده كلمه‌لرك متواليا بربرينه مضاف قیلنمسی یعنی ایکیدن زیاده اضافتك تواليسيدر. تتابع اضافات ، اضافت بحثنده بيان اولونان اساليب ثلاثه‌نك هپسنده وقوعبولور . سكان دارالسلطنه ، اكبر جميع الناس ـ شكوفهٔ حديقهٔ اصفهان ، حكايهٔ كتاب كلستان ـ كتابك قابنك زينتی ، قوناغك قپوسنك كليدی كبی .

اسلوب تركی اوزره جریان ايدن اضافتك ایکی درجه تواليسی جائز ایسه‌ده ایکیدن زياده‌سنك تواليسی مخل فصاحتدر:

۱ — پاشانك كوشكنك قپوسی
۲ — افندینك اوینك قپوسنك حلقه‌سی

كاف ایله اولان اضافتلرده (اضافت لامیه‌لرده) ثقلت زیاده اولدیغی جهتله بردن زیاده‌سنك توالیسندن (ضرورت اولمادقجه) اجتناب ایتملیدر .

بعضاً ایكیدن زیاده اضافتك توالیسی - ضرورته بناءً - مخل فصاحت عد اولونماز : التنجی الایك دردنجی طابورینك اوچنجی بلوكنك الخ كبی .

اسلوب فارسی اوزره ایكی اضافتك توالیسی اكثریتله فصاحتی اخلال ایلدیكی كبی ایكیدن زیاده‌سی دائما مخل فصاحتدر: استماع ترنمات طیور آشیانه‌ساز . . . ـ استبداع صنایع صانع بی چون وچرا . . . الخ كبی .

یوقاروده «علم معانی» یی (كلامك مقتضای حال ومقامه كیفیت تطبیقندن باحث بر فندر) دیه تعریف ایتمش ایدك .

كلام - بر نسبت تامه یه دلالت ایدن جمله‌در . بوراده تعریفی نسبت تامه ایله تقیید ، نسبت ناقصه‌دن احتراز ایچوندر زیرا كلمه‌لر بیننده ایكی درلو نسبت واردر . بری «نسبت تامه» دیكری «نسبت ناقصه» در .

نسبت تامه ، متكلمك سكوتی جائز اولاجق ومخاطبه بر فائدهٔ تامه ویره‌رك باشقه بر سوزه انتظاردن مستغنی قیلاجق

صورتده اجزای كلامك ایجاباً وسلباً بربرلرینه تعلق وارتباطندن عبارتدركه بونلردن نسبتی حاوی اولانه (مسند) وكندیسیچون نسبتك مفهومی ثابت ویا غیر ثابت اولانه (مسند الیه) دینور.

نسبت تامه ، خبرك مبتدایه وفعلك فاعله اولان نسبتلریدر. مثلا : احمد افندی كلدی، حسن افندی كلدی، یر یووارلاقدر، كیجه آیدینلق دكلدر كبی كه بو كبی نسبت تامه‌یه دلالت ایدن جمله‌لره «كلام» دینور. مذكور مثاللرده نسبتی حاوی اولان [كلدی، كلدی، یووارلاق، آیدینلق] كلمه‌لری «مسند» و [احمد افندی ، حسن افندی ، یر ، كیجه] كلمه‌لری «مسندالیه» اولوب بونلر بیننده‌كی نسبته دخی (اسناد) تسمیه اولونور. دیمك اولیوركه كلام، «مسند ، مسندالیه، اسناد» نامليله اوچ امردن عبارتدركه هر برلرینك احوالی اشاغیده آیریجه تفصیل اولوناجقدر .

اشبو نسبت تامه‌نك خارجده مطابق (كرچك) ویا غیر مطابق (یالان) اولاجغی بر نسبت وار ایسه یعنی نسبت موجوده‌نك صدق وكذبه احتمالی وار ایسه اكا «نسبت تامهٔ خبریه» وآنی محتوی اولان كلامه دخی «خبر» ویا «جملهٔ خبریه» دینور. اكر كلامده‌كی نسبت خارجه متعلق اولمایوب كندی تفسیله قائم اولورسه آكا «نسبت انشائیه» وآنی احتوا ایدن كلامه دخی «انشاء ویا «جملهٔ انشائیه» دینیركه نسبت خارجیه‌سی اولمادیغندن بونده صدق وكذبه دلالت احتمالی متصور دكلدر . مثلا (محمد افندی اوده‌در) دینلدكده محمد افندینك اوده

بولونماسی یا طوغریدر یاخود یالاندر . اگر فی الواقع اوده ایسه نسبت صادق ، دگلسه کاذب اولور . « اوده دگلدر » دینلدکده حال ینه بویله اولوب جمله‌لر «جملهٔ خبریه» اولورلر. لکن (مکتبه کیت ـ درسه چالش ـ خیلازلق ایتمه) جمله‌لرنده نسبتلرك صدق وکذبی متصور اولمایوب کندی نفسلریله قائم اولدقلرندن بونلرده بر «جملهٔ انشائیه» اولورلر .

نسبت ناقصه، صفتك موصوفه، حالك ذوی الحاله ، مضافك مضاف الیهه اولان نسبتلریدرکه بونلر برحکمی مفید اولمادیغندن: اوصلو چوجق ، اوقودیغی حالده ، کمال افندینك قرداشی کبی ترکیب وصفی وحالی واضافیلر نه جمله ونه کلام صاییلیر. بناءً علیه متکلمك سکوتی جائز اولمایارق مخاطب سوزك کیروسی واردر دیه انتظاردن خالی اولاماز .

جملهٔ انشائیه

بوقاروده دخی تفصیلاً بیان اولوندیغی اوزره « انشائی » صدق وکذبه احتمالی اولمایان جمله‌درکه (طلبی) و (غیر طلبی) نامیله ایکی قسمدر .

(انشا طلبی) ـ وقت طلبده موجود اولمایان بر شیئی طلب ایچون قوللانیلان جمله‌درکه (امر، نهی ، تمنی، استفهام. ندا) قسملرینه آیریلیر .

امر ، نهى ـــ برايشـك اولماسـنى ويا اولمامسـنى طلب ايچون قوللانيلان جملەلردركە بونلر صـيغهٔ امر ونهيك حاضر وغائب شخصلرندن ياپيلير . مكتبه ايركن كيت ، درسه چالش ، وقتك بيهوده كچمەسين كبى كه برنجى ، ايكنجى جملەده ايشـك اولمەسى واوچنجى جملەده اولمـامسى امر وطلب اولونديغنـدن ، جملەلر انشاء طلبينك امر ، نهى قسمندن اولمش اولور .

جملهٔ انشائيەدە اولان امر وطلب اگر على طريق الاستعلا يعنى بيوكدن كوچكه اولورسـه اكا « امر » واگر كوچكدن بيوكه اولورسه « دعا » وياخود « رجا » واقران بيننده اولورسه اكاده « التماس » دينيلور . مثلا افندينك اوشاغنه خطاباً « ترزى‌يه كيت ، البسـەمى آل ، تيزجه كل » كلامى امر ، وبركنـاهكار قولك جناب حقه خطاباً « الهى كناهمى عفو ايت ، بنى محشرده رذيل ايتمه » كلامى رجا ونياز ، ورؤسـادن برينـك ديكرينه « مرحمت ايديكز شوفقيرى برايشده قوللانيكز » كلامى ايسه التماس قبيلندن اولمش اولور .

بعضـاً امر ونهى تسويه ايچون اولور : (كل كلمه ، بن كيدرم كبى كه سنك كلوب كلمه‌مەڭ مساويدر. ديمك اولور .

وبعضاً تحذير وتهديد ايچون اولور : نته‌كيم چفته‌لى حيوانك يانته صوقيلان كيمسه‌يه « صوقولمه چفته آتار » و « سن درسكه چالشما امتحان زمانى كوروشورز » دينلديكى كبى .

انشاء تمنی — بر ایشك اولماسنی ویا اولماماسنی آرزو وتمنی [*] یه دلالت ایدر جمله‌در .

لسانمزده « حکایهٔ فعل التزامی »، « حکایهٔ التزامیٔ شرطی »، « روایت التزامی » ایچون مستعمل فعللرله « کاشکی »، « باری » « تك » اداتلری تمنی موقعنده استعمال اولونور . فقط اشبو اداتلر فعل تمنیدن اول کتیریلیر :

کشکه (کاشکی) درسمی اوقویه ایدم ، باری اوکلسه ایدی بن کیدردم ، بن اورایه کیدردم تك اوبورایه کلمه‌سیدی کبی .

انشاء استفهامی — برایشك اولوب اولمادیغنی سؤال ایچون قوللانیلان جمله‌درکه ارکان ومتممات جمله‌دن برینك آخرینه ادات استفهام اولان « می » لفظی ویاخود جمله‌نك اولنه دیکر ادات استفهام زیاده‌سیله‌یاپیلیر : درسه چالشییورمیسك ؟ یازدیغك مکتوبمیدر ؟ نره‌دن کلیورسك ؟ هانکی اوسز کدر ؟ کبی .

ترکجه استفهام اداتلری (نه ، کیم ، ناصل ، قاچ ، هانکی ...) کلمه‌لریدر .

کیم : لفظی ایله ذوی العقولدن ونه : لفظی ایله ذوی العقولك غیری هرشیدن سؤال اولونور : کیم کلدی ؟ کیمی کوردك ، نه اوکرەنه بیلدك ؟ نه سویله یور ؟ کبی .

---

[*] تمنی : لغتده اوزلەمك دیمکدر . اصطلاح فنده برشیئی متحسرانه ایسته‌مك ایله مکدن عبارتدر .

ناصل [*] : لفظی ایله کیفیت وافعالدن سؤال اولونور : ناصل شیدر . فلان ایش ناصل اولدی کبی .

قاچ : کمیت ومقداردن سؤال ایچوندر : قاچ کون اوله‌یور؟ بوقاچ اوقه‌در ؟ آیك قاچیدر؟ کبی .

هانکی : تردد اولونان برقاچ شیدن برینی تعیین ایچون سؤال موقعنده قوللانیلیر : هانکیسی کلدی ؟ هانکیسنی سورسك ؟ هانکیسنی الاجقسك؟ کبی.

تنبیه — (می) ضمیر نسبی وفعلیلردن اول کتیریلیرسه‌ده ماضیٔ شهودیلرله فعل شرطیلرده ضمیرلردن صوکره کلمك وافعال مرکبه‌نك دخی جزء اولنه لاحق اولمق شیوهٔ لسان ترکی مقتضاسندندر . نتکم صرفده کورولدی .

ندا — لغتده چاغرمق دیمکدر . اصطلاح فنده حرف ندا ایله مخاطبك توجه واقبالنی یعنی یوزدوندرمه‌سنی ایسته‌مکدرکه متکلم یعنی ایسته‌ینه « منادی » ومخاطبه دخی « منادی » نامی ویریلیر .

ترکجه‌ده اکثریتله مستعمل اولان ندا حرفلری (ای ، هی ، بهی ، آ) حرفلریله عربی اولان (یا) حرفیدرکه بونلرك هربریسی « سنی چاغیریورم » ، « بکا باق » دیمك یرینی طوتار . نته‌کیم : آچوجق نیچون درسکه چالشمایورسك جملهٔ ندائیه‌سنده

[*] ناصل : نه‌اصلدن مخففدر .

« آ » حرف ندا و « چوجق » منادی اولوب آ حرفی «بکاباق» یرینه قائم اولمشدر .

« یا » حرفی اشعاره منحصر کبیدر .

نحو ترکیده بیان اولوندیغی اوزره ترکجه علملره حرف ندا کتیرلمز . اکر متکلمك مقصدی مطلقا مخاطبی چاغرمق ایسه « ای صالح افندی » دیمه‌یوب حرف نداسز « صالح افندی » دیو چاغرر . فقط سسنه بر آهنك ویررکه ایشته او آهنك ، حرف ندا یرینی طوتار .

نحوك ادوات بحثنده بیان اولوندیغی اوزره « هی ، بهی ، آ » حرفلری چوق کره [*] مقام توبیخ وعتاب و استحقارده قوللانیلیر : (هی احمق) یاخود (بهی سرسم سنك مرامك کلایه جغك یوق) و (آ تنبل شمدی‌یه قدر نره‌ده ایدك) دیو مخاطب استحقار وتوبیخ و (آ اوغلم سن سوز دیکله‌میورسك) دیو عتاب اولونور .

(انشاء غیرطلبی) موجود اولمایان برمعنایی ایقاع ایتمکدر که بوکا « انشاء ایقاعی » [**] دخی دینور .

انشاء غیرطلبی دخی اوچدر .

[*] توبیخ ، عتاب : ازارلامق . استحقار : خوارلامق ، حقیر کورمك .
[**] ایقاع : وقوعه ، ظهوره کتیرمك .

(١) — ترجی‌در. ترجی اومق دیمکدرکه حصولی محقق اولمایان امر مرغوبك وقوعنی کوزتمکدر.

شو معنایی حاوی اولان جمله‌لرده: احتمال‌که، بلکه، مأمول‌که، اومارم‌که، اوله‌که کبی لفظلر قوللانیلیر: مأمول‌که یارین بوخسته ایی اولور. هنوز عودت ایتمه‌دی احتمال‌که یاقینده کلیر، اوله‌که جناب‌حق جمله‌مزی غفلتدن ایقاظ ایلیه کبی.

بعض کره مقام ترجیده «انشاالله» ترکیبی دخی قوللانیلیر: انشاالله یاقینده کسب افاقت ایدرسکز کبی.

(٢) — تعجب‌در. تعجب، غریب برشی کورولمه‌سندن نفسه عارض اولان حالدرکه ترکجه‌ده بوکا «شاشمق» دیرلر.

ترکجه‌ده تعجب اداتی «نه» لفظیدرکه تعجب اولونان شیئك اولنه کلیر: نه کوزل یازی، نه اعلی اوقودی کبی.

حال تعجب بعضاً عربی اولان «عجایب» لفظیله کوستریلیر: عجایب! عمرمده بویله برشی کورمدم کبی. بومقامده بعضاً فارسی اولان «زهی» لفظی کتیریلیر:

مثال:

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعکه امواج پیدا قعر ناپیدا

«زهی» لفظی انشای مدح واستحسانه موضوع ایسه‌ده بعضاً تهکم طریقیله مقام ذم وتقبیحده استعمال اولونور: زهی غیرت! زهی حمیت! زهی تصور باطل! کبی.

«سبحان الله» ، «ماشاالله» ترکیبلریده تعجب مقامنده قوللا-
نلدیغی اکثردر .

(۳) — انشایه نقل اولونان خبرلردرکه اشبو جملهٔ خبریه‌لردن
اخبار قصد اولونمایوب دیکر اغراض مخصوصه مقصود اولور .
مثلا : الش ویرشده صاتان والان بیننده جریان ایدن «صاتدم» ،
« الدم » ونکاح جمعیتنده ایکی طرف وکیللرینـك امام افنـدی
طرفندن اولونان سؤاللره جواباً «الدم» ، «ویردم» کلمه‌لری کبی‌که
بونلردن اخبار قصداولونمایوب مجرد عقد بیـع ونکاح مقصوددر .

بوقاروده تعریف وبیان اولونان کلامك اجزاسی ایکیدر :
یا «عمده» اولور ویاخود «فضله» اولور .

«عمده» کلامك رکنلرندن معدود اولان (مسند الیه) ایله
(مسند) در . «فضله» ایسه بونلرك مضاف الیه ، صفت . . الخ
کبی قیوداتیله متممات جمله ومتعلقات فعلدن عبارتدرکه بونلرك
هربری ارکان کلامدن خارجدر .

کلامك اخراجنده سالف الذکر ارکان کلامه برطاقم حاللر
عارض اولورکه هر برلری بروجه آتی بیان اولونور :

فصل

{ مسندالیهك احوالی }

مسندالیهه عارض اولان احوال بروجه آتی :

(۱) — مسندالیهك ترکی .

(٢) — مسندالیهك ذکری.

(٣) — مسند الیهك تعریف وتنکیری .

(٤) — مسندالیهك توصیفی.

(٥) — مسندالیهك تقدیم وتأخیری .

کبی اموردن عبارت اولوب بونلرك هر برینك مقامات مختلفه‌سی اجمالاً بیان اولونور :

١

{ مسندالیهك ترکی }

مسندالیه مواقع آتیه‌ده ترك اولونور :

١ — کلامده سؤال قرینه‌سی بولونورسه تکراردن اجتناباً مسندالیه ترك اولونور . مثلا : احمد افندی کلدیمی ؟ سؤالنك جوابنده (کلدی) دینیلوب «احمد افندی» مسندالیهی ترك اولونور . چونکه سؤالده ذکری قرینه اولدیغنی مخاطب بیلدیکیچون جوابده ذکر ایتمکه لزوم کورمز .

٢ — موقع تعظیمده مسندالیه ترك اولونور. مثلا: برمستدعی رجاسنی بربیوك ذاته عرض ایله‌مسنی برکیمسه‌دن التماس ایدوبده مستدعی « ناصل اولدی » دیمسنه جواباً او آدم (او ذات عالی رجاکزی قبول بیوردی) دیه‌جك یرده مسندالیه اولان « ذات » لفظنی تعظیماً ترك ایدوب (قبول بیوردیلر) دیمسی کبی. وکذا

افندی حضرتلری تشریف ایتدیلرمی ؟ سؤالنه ویریلان (تشریف ایتدیلر) جوابی دخی بو قبیلدندر .

٣ — موقع تحقیرده مسندالیه ترك اولونور . مثلا : بر کیمسه‌نك شایان حرمت بر ذاته قارشو ایاقلرینی اوزادارق اوتوردیغنی کورن بر ذات، دیکرینه خطاباً (هله باق ناصل اوتورییور) دیه‌رك او کیمسه‌نك مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٤ — لدی‌الاقتضا انکار ایتمك ملاحظه‌سنه مبنی مسندالیه ترك اولونور . مثلا : موضوع بحث اولان بر کیمسه حقنده حاضروندن بری «شویله‌در ، بویله‌در» دیه‌رك ایجابنده مقصدم او کیمسه دکل ایدی باشقه‌سی ایدی دیه انکار ایده‌بیلمك ایچون مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٥ — مخاطبك غیریسندن کتم ایتمك نکته‌سنه بناءً مسندالیه ترك اولونور . مثلا : حاضر بالمجلس اولان افندینك کیزلیجه کورمسنی ایستدیکی برذاتك کلدیکنی اوشاغی (کلدی) دیه خبر ویروب مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٦ — ضیق وقتده یعنی ذکریله فرصتك ضایع اولاجغی ملاحظه اولونان موقعده مسند الیه ترك اولونور . مثلا : بر خرسزی تعقیب ایدن کیمسه راست کلنلره (شوکیدن خرسزدر طوتیکز) دیه‌جك یرده (خرسزدر) دیوب مسند الیه اولان « شوکیدن » لفظنی ترك ایتمسی کبی .

۲

{ مسند الیهك ذکری }

مسندالیه مقامات آتیه‌ده ذکر اولونور:

۱ — ذکری عبث اولمایان هریرده ذکر اولونور.

۲ — مسند الیهك قرینه ایله حذفی ایجاب ایدن مقام، کندیسیله تبرك اولوناجق بر مقام ایسه اول زمان مسندالیهك ذکری احسندر. مثلا: بریسنك (حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز قاچ یاشنده آخرتی تشریف بیوردیلر) سؤالنه قرینه‌نك وجودینه بناءً «التمش اوچ یاشنده» دیه جواب ویریله‌بیلیرسه‌ده تبركاً مسند الیه اولان «حضرت پیغمبر» لفظ شریفی دیکر لواحقیله برابر ذکر اولونارق (حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز التمش اوچ یاشنده آخرتی تشریف بیوردیلر) دینلمسی کبی.

۳ — مخاطبك غباوتنه بناءً تنبیه قصد اولونان یرلرده مسند الیه ذکر اولونور. مثلا بریسی بکله‌ین احمق بر آدمك اوشاغی اوکیمسه‌نك کلدیکنی خبر ویرمك ایچون (کلدی) دیمك کفایت ایدرسه‌ده انتقال ایده‌میه‌جکنی اوشاق بیلدیکی جهتله مسندالیه اولان اسمیده ذکر ایده‌رك (حسن اغا کلدی) دیمسی کبی.

٤ — تعظیم وتحقیر وافتخار موقعلرنده ذکر اولونور.

مثلا: عثمان غازی کیمدر؟ سوألنه (عثمان غازی دولت ابد مدت عثمانیـه‌نك مؤسسیدر) وهلاکو کیمدر؟ سوألنه (هلاکو بر ظالمدر) وهانکی تبعه‌دنسك؟ سوألنـه (دولت علیهٔ عثمانیـه تبعه‌سندنم) یوللو ویریلن جوابلر کبی‌که بونلرده سوأل قرینه‌سیله مسندالیهك ترکی ایجاب ایدر ایکن تعظیم وتحقیر و افتخار ایچون ذکر اولونمشدر.

٣

{مسند الیهك تعریف وتنکیری}

مسند الیهده اصل اولان معرفه اولمقدر. مسند الیه صور آتیه ایله تعریف اولونور.

١ — اضمار ایله تعریفدرکه مقـام تکلم وخطاب وغیبتده ضمائر شخصیه ونسبیه استعمالیله اولور.

٢ — علمیتله تعریفدر. بوده مسند الیهی کندینه مخصوص اسم ولقب ایله ذکر ایتمکدر. حسن، حسین، عبد الرحیم، ابو البشر کبی.

٣ — صله ایله تعریفدر. بوده مخاطبك برکیمسه‌یی بیلمه‌سی اوکیمسه‌نك احوال مخصوصه‌سندن بریسنی ذکره محتاج اولدیغی، اسمنك ذکری قبیح عد ایدلدیکی محللر ایله، حکمك سببنی بیان قصـد اولوندیغی، مخاطبك خطاسنی اخطار لازم کلدیکی مواقعده جریان ایدر: کچن کون فلان یرده کوردیکمز کیمسه

فاضل بر ذاتدر ـ سبيليندن چيقان شى ابدسـنى بوزار ـ علم ومعارف تحصيل ايدن مسعود اولور ـ دوست صانديغك آدم باق سكا نلر ياپدى كبى .

٤ ـ اسم اشارتله تعريفدر . بوده مسندالیهك اسماء اشاراتدن بريسيله ذكر وايراديدركه اكثريا تحقير وبيان حال قصد اولونان يرلرده جارى اولور : بو آدم سويلدى ، ايشـته بو او آنكدر حالا اتمام ايده‌مدى كبى .

٥ ـ اضافتله تعريفدر : سـنك قرنداشك كلدى . انك باباسى كيتدى كبى .

مسند اليهده اصل اولان معرفه ايسه‌ده بعض كره تعظيم ، تفخيم ، ذم كبى مواقعـده نكره كتيرلمسى التزام اولونور : بر سخاسى واركه خاتملره حيرت ويرر ، برمشكله تصادف ايتدم‌كه حالا ايچندن‌چيقامايورم ، برحالى واركه عالمى نفرت‌ايتديرر كبى .

٤

{ مسند اليهك توصيفى }

مسند اليهك توصيفى اكثريا رفع احتمال ايچوندر : صارى كل ، سياه آت كبى .

مسند اليهك توصيفى بعض كره مدح وذم وترحم معنالرينى مشعر اولور : بندهٔ صادق ، وزير عاقل ، ذات مبارك ، شخص دنى ، مرد جاهل ـ زواللى چوجق ، بيچاره آدم كبى .

٥

{ مسند الیهك تقدیم و تأخیری }

مسند الیه محل حکم ومدار افاده اولدیغندن بر قاعده مسند اوزرینه تقدیم اولونورسه‌ده بعضاً ضرورت شعریه ومعنای قصر افاده‌سی ایچون تأخیر اولونور : (انساندر ممر وقوعات نیك وبد * صبر ایت کمال محنته این نیز بگذرد (بیتیله) اودر بوکا سبب) جمله‌سنده اولدیغی کبی که بیت مذکورده مسندالیه اولان نیك‌وبد، وزن وقافیه‌نك توافقی ایچون وجمله‌ده دخی مسندالیه اولان سبب افادهٔ قصر ایچون تأخیر قیلنمشدر که آنجق اودر معناسی مستفاد اولمشدر .

فصل

{ مسندك احوالی }

مسنده عارض اولان احوال بروجه آتی :

(١) — مسندك حذفی
(٢) — » ذکری
(٣) — » تعریف وتنکیری

کبی اموردن عبارت اولوب هر برینك مواقع مختلفه‌سی اجمالاً بیان اولونور :

١

{ مسندك حذفى }

مسندده، مسنداليه كبى كلامده سؤال قرينه‌سى بولونورسه تكراردن اجتناباً حذف اولونور . مثلا: «بو كتابى كيم اوقيور» سؤالنه (بن اوقيورم) دينيله‌جك يرده مسند اولان اوقيورم لفظى حذف اولونارق يالكز (بن) دينلمسى كبى .

عباره ايكى جمله‌لى اولورسه بعضاً جمله‌نك برندن اختصاراً مسند حذف اولونور : علم تحصيل ايله ، فضيلت علم ومعرفتله كسب اولونور كبى كه برنجى جمله‌دن (كسب اولونور) مسندى حذف اولونمشدر .

٢

{ مسندك ذكرى }

كلامده مسندك حذفنه دلالت ايده‌جك برقرينه اولمازسه مسند ذكر اولونديغى كبى قرينه ضعيف‌اولورسه احتياطه رعايةً تعظيم ، تهديد ، تبرك ، افتخار مقصود اولان يرلرده دخى ذكر اولونور : (يرلرى ، كوكلرى كيم‌ياراتدى) سوألنك جوابنده تبركا (عالمى يوقدن وارايدن اللّٰه‌تعالى‌وتقدس حضرتلرى ياراتدى) و « شوچشمه‌يى كيم ياپدردى» سوألنك جوابنده تعظيماً (سلطان سليم‌خان‌حضرتلرى ياپدردى) و« بوچوجغى كيم‌دوكدى » سوالنك جوابنده تهديداً (نه‌ياپاجقسك ؟ ايشته‌بن‌دوكدم) وبرخرسزى

طوتان کیمسه‌نك بونی کیم طوتدی سؤالنك جوابنده افتخاراً (بن طوتدم) دینیله‌رك [یاراتدی ، یاپدردی ، بن دوکدم ، طوتدم] مسندلرینك ذکر اولونماسی کبی .

٣

{ مسندك تعریفی وتنکیری }

تعریف حصره دلالت ایتدیکندن کلامده حصرك عدم وجودینی ارائه قصد اولونورسه مسند نکره اولارق کتیریلیر: احمد افندی کاتبدر ، صالح افندی خطاطدر. جمله‌لرنده اولدیغی کبی . تحقیر وتفخیم موقعنده دخی مسند نکره کتیریلیر : صالح افندی برشی دکلدر ، سعادت هنروز ایچوندر . جمله‌لرنده اولدیغی کبی .

مخاطبه حکماً معلوم اولان بر شیئی افاده قصد اولونورسه مسند معرفه اولارق ایراد ایدیلیر: احمد افندی سنك پدرکدر، صالح افندی شو اوتوران کیمسه‌در کبی .

{ متعلقات فعل }

مسند ومسندالیهلر کبی مفعوللرده دخی بروجه آتی حذف وذکر وتقدیم وتأخیر وقوعه کلیر . شویله‌که :

قرینهٔ ظاهره موجود اولوبده مفعولك ذکری عبث

کوریلیرسه حذف اولونور : (بروسه‌یه کیتدکمی) سؤالنك جوابنده (کیتدم) دینیلرکه بروسه‌یه کیتدم دیمك اولوب مفعول صریح حذف اولونمشدر. وکذا (بورایه نه‌چوق کلوب کیدییورسك) دینیلرکه بورایه نه‌چوق کلوب بورادن نه چوق کیدییورسك دیمك اولوب مفعول غیرصریح حذف اولونمشدر .

ابهامی بیان تعقیب ایدرسه ینه مفعول حذف اولونور : (او امر ایتدی بن کلدم) دینیلیرکه امر ایتدی ابهام اولوب آنی کلدی بیانی تعقیب ایتمش وبناءً علیه (کلمه‌یی) مفعولی حذف اولونمشدرکه عباره (اوکلمه‌یی امر ایتدی بن کلدم) تقدیرنده‌دره

بعضاً انکاره مجال اولمق ویا کلامی اختصار ایتمك ایچون حذف اولونور: (اه خیرینی ویرسون) ، کثیر کورمیم) کبی‌که « آنی » مفعولی حذف اولونمشدر .

نحو قسمنده بیان اولوندیغی اوزره عبارده اولا مفعول صریحلر صوکره غیرصریحلر ودها صوکره فاعل واك صوکره فعل کلمك شیوهٔ لسان عثمانی اقتضاسندن ایسه‌ده بعض یرلرده بونلر بیننده تقدیم وتأخیر جائز اولور . شویله‌که عباره‌ده فاعلك اهمیتی عالی اولدیغی تقدیرده مفعوللر تأخیر قیلنور: (فلان ذات بر فقیره عطیه ویردی) جمله‌سنده اولدیغی کبی.

افادهٔ قصر ایچون مفعول صریحلر غیر صریحلردن صوکره کله‌بیلیر : چارشویه احمدی کوندردم کبی‌که کوندردیکم آنجق احمددر باشقه‌سی دکلدر دیمکدر .

مسندالیه معرفه اولورسه مفعوله تقدیم اولونور : (احمد افندی کچن هفته بورایه کلدی) جمله‌سنده اولدیغی کبی .

مفعول‌به معرفه اولورسه مفعول‌الیهه تقدیم اولونور : (بن اوقلمی سزه ویردم) جمله‌سنده اولدیغی کبی بعضاً مفعول بهده مفعول‌الیهه عائد بر نسبت بولونورسه مفعول‌الیه تقدیم اولونور : (احمد افندی‌یه ایشله‌مدیکی قباحتی عزو ایتمشلر) جمله‌سنده اولدیغی کبی .

{ متممات جمله }

متممات جمله ، یوقاروده بیانی کچن متعلقات فعل ایله حال وتمییزدن عبارتدر . کلامك بونلر ایله تقییدی فائده‌نك اتمام و تزییدی ایچوندر . زیرا کلامده بونلردن نه قدر زیاده قید بولونورسه فائده او نسبتده اکمل اولور .

کتابك قسم ثانیسنده حال وتمییز حقنده ویریلان معلومات کافی اولدیغنه ودها زیاده تفصیلات اعطاسنه کتابمزك حجمی غیر مساعد بولوندیغنه مبنی بوراده ایضاحات زائده اعطاسندن صرفنظر اولوندی .

فصل

{ وصل — فصل }

« وصل » بیتشدرمك ، « فصل » آییرمق دیمك ایسه‌ده

علم معانی اصطلاحنده کلام و کلماتی بربرینه عطف وربط ایتمه‌یه «وصل» وبربرندن آییرمایه «فصل» اطلاق اولونور . مثلا : «حسن ، عثمان ، علی کلدی» دیدیکمزده حسن ، عثمان ، علی هر نقدر بر حکم داخلنده جمع اولدیلرسه‌ده حرف عطف واسطه‌سیله بربرلرینه مربوط اولمادقلرندن بوکا «فصل» دینور. فقط تأکید حکم قصد اولوندیغی تقدیرده فصل جائز اولمایوب «حسن‌ده عثمان‌ده علی‌ده کلدی» دیمك ایجاب ایدرکه بوکا مماثل افاده‌لره «وصل» اطلاق اولونور .

لسان عثمانیده مستعمل ادوات عطف [و ، صوکره ، تا ، یا ، اما ، بلکه ، دخی ـ ده ، یاخود ، یوقسه ، لکن ، هم] کبی کلمه‌لردرکه بونلرك معانیٔ مستعمله‌لری ادوات بحثنده آیری آیری ذکر وبیان اولوندی .

(و) عربیدن مأخوذدر . عربیده اولدیغی کبی لسان عثمانیده دخی ادات عطف اولارق مطلقا جمع ایچون اولوب معطوف ایله معطوف علیهی جمع ایدر . «حسن کلدی ، علی کلدی» دینیله‌جك یرده «حسن وعلی کلدیلر» دینور .

مثال مذکورده اولدیغی اوزره ایکی مفردك بر حکمده تشریکی مرام اولوندیغی زمان مفردلر بربری اوزرینه عطف اولوندیغی مثللو ایکنجی جمله‌نك برنجی جمله‌یه حکمده تشریکی مقصود اولدیغی وقت جمله‌ده جمله اوزرینه عطف اولونور . واو ایله عطفده معطوف ایله معطوف علیه بیننده جهت جامعه

بولونماسی مشروطدر . اکر بولونمازسه حرف عطف ایله دکل بربرینه خلاطله باغلانسه بنه جمله وکلمات بربرینه یاقلاشاماز .

« جهت جامعه » معطوف ایله معطوف علیهی ذهنده جمع ایده‌جك بر علاقه و مناسبته دینیر که بوده : عقلی ، وهمی ، خیالی اولور .

(جهت جامعهٔ عقلیه) ـــ عقلك قوهٔ مفکره‌ده جمع ایده‌جکی اشیا بیننده اولان علاقهٔ حقیقیه‌در . بوده « تماثل ، تضاد ، تضایف » نامیله اوچ نوعدر .

تماثل : ایکی شی بری برینك مثلی اولمقدر یعنی ایکی شیئك نوعده اتحاد ایتمسیدرکه مشخصات خارجیه‌لرندن تجرید ایدلسه‌لر ارالرنده‌کی تعددی عقل قوهٔ مفکره‌دن رفع ایده‌رك اوایکی شی متحد اولور . بوکبی شیلر حقیقتده متفق اولوب احوال عارضه‌ده مختلفدر . مثلا (حسن ایله بکر) کبی که بونلر بیننده شکل و سیما وسائره‌جه تخالف وتعدد وار ایسه‌ده نوعده یعنی انسانیتده متحددرلر . بونلرك شکل و سیما و سائر احوال عارضه‌لرندن صرف نظر ایدلسه عقل قوهٔ مفکره یالکز انسانیتلرینی ابقا ایدر : مثلا (احمد درس اوقویور ایدی و صالح یازی یازییور ایدی) عباره‌سنده ایکنجی جمله برنجی جمله اوزرینه واو ایله عطف اولونمش اولوب بوراده احمد ایله صالح بیننده تماثل اولدیغی کبی فعللر دخی نوعیتده متحد یعنی هر ایکیسنیده فعل حکایه اولمسیله متماثل بولوندقلرندن عطف مقبولدر .

تضاد : ایکی شی بیننده اولان کمال ضدیت وتقابلدرکه اوایکی شی بربرینك محلنه توارد ایدر یعنی بری کیدرسه دیکری البته کلیر : کیجه ایله کوندوز ، آق ایله قاره ، حرکت ایله سکون ، علم ایله جهل کبی . مثلا « عالم مرغوب و جاهل منفوردر » عبارەسنده معطوف ایله معطوف علیه بیننده تضاد بولوندیغندن عطف مقبولدر . چونکه جملەلردەکی عالم ایله جاهل بیننده‌تضاد بولوندیغی کبی مرغوب ایله منفور بیننده دخی تضاد موجوددر.

تضایف : ایکی شیدن برینك قوهٔ مفکرەده حصولی بالضروره دیکرینك حصولنی مستلزم اولاندر . علتله معلول ، سببله مسبب ، اقل ایله اکثر ، ابوتله ، بنوت کبی که بونلردن برینی تعقل دیکرینی تعقله محتاجدر : مثلا (احمدك باباسی کاتب واوغلی شاعردر) عبارەسنده معطوف ایله معطوف علیه بیننده تضایف بولوندیغندن عطف مقبولدر .

(جهت جامعهٔ وهمیه) ــ بوده وهمك قوهٔ متفکرەده جمع ایلیه‌جکی اشیا بیننده اولان علاقهٔ موهومه درکه « شبه تماثل ، شبه تضاد ، شبه تضایف نامیله اوچ نوعه آیریلیر .

شبه تماثل : عقلك تضاد دیه ویردیکی حکمه وهمك تماثل ذهابنده بولونماسندن عبارت بر جهت جامعەدر : بیاض ایله آچیق صاری کبی که عقل بونلر بیننده تضاد اولدیغنه حکم ویررسەده بو ایکی رنك بربرینه قریب اولدیغندن وهم بعض کره بونلر بیننده تماثل بولوندیغنه ذاهب اولور .

شبه تضاد : ایکی شی بیننده ضدیت تامه اولمایوب ضدیته یاقین بر حالت بولونمقدر : ارض ایله سما ، اول ایله ثانی کبی که ارض ایله سما بیننده ارتفاع وانحطاط جهتیله ضدیت وارسه‌ده بونلر بر برینك محلنه توارد ایده‌میه‌جکندن بینلرنده «تضاد تام» یوقدر . کذا اول ایله ثانی ضدیت وارسه‌ده بونلرده بری برینك محلنه توارد ایتمدکلرندن یکدیکرینه لیل ونهار کبی ضدیت تامه‌سی اولمایوب بینلرنده شبه تضاد واردر .

(جهت جامعهٔ خیالیه) — بر حالتدرکه ایکی شیئك قوهٔ مفکره‌ده اجتماعی عقل و وهم اقتضا ایتمه‌یوب خیال اقتضا ایدرکه بوکا (تقارن فی الخیال) تسمیه اولونور . ایکی شیئك خیالده متقارن اولماسنك بر چوق مختلف سببلری واردر . مثلا : کاتب اولان شخصه [کاغد، قلم، مرکب، حقه] ومرانغوزه [بورغو، کسر ، دستره] وترزی‌یه [ایکنه، ایبلك . . . الخ] مثللو الات وادوات لازم اولدیغندن هر صنفك خیالنده کندینك مألوف اولدیغی شی ثابت اولوب دیکر صنفك الات وادواتی خاطرینه کلمز. عقلی ووهمی اولان شیلری هرکس ذهننده جمع ایدرسه‌ده خیالی اولانلرك قوهٔ مفکره‌ده اجتماعی هر صنفك اختلافیله مختلفدر . تقارن فی الخیال یالکز ارباب صنایعك الات و ادواتی اولمایوب هر شیئك اوصاف واحوالی آنی ملاحظه ایدنك خیالنده تقارن ایدر .

ایشته بورایه قدر ذکر اولونان تقارن فی الخیال دخی ایکی جمله‌نك حرف عطفله وصلنده بعضاً موجود اولور .

واو عاطفه ايله برجمله‌يى ديكر جمله اوزرينه عطف، ايكى جمله‌يى بر حكمده جمع ايتمكدر. حكملرده اتحادقصد اولونمازسه واو ايله عطف جائز دكلدر: (حسن افندى ادرنه‌دن استانبوله كلدى. كمال افندى ارتق ادرنه‌يه كيتمكدن وازكچدى) عباره‌سنده‌كى ايكى جمله‌نك حكملرى بيننده اتحادى ايجاب ايدر بر جهت بولونماديغندن بونلرك واو ايله عطفى جائز اولاماز.

ايكى جمله‌نك حكملرنده نفى واثبات جهتيله اختلاف اولورسه عطفلرى جائز اولاماز: (وهبى افندى ادرنه‌يه كيتدى. تحسين افندى كيتمدى) عباره‌سنده اولديغى كبى كه عطفله «وتحسين افندى كيتمدى» ديه‌نيله‌مز.

جمله‌لرك برى ماضى ديكرى مستقبل معناسنى حاوى اولورسه ينه واو ايله عطفلرى جائز دكلدر: (وهبى افندى ادرنه‌يه كيتدى. تحسين افندى كيده‌جكدر) كبى كه «وتحسين افندى كيده‌جكدر» يولنده عطف ايديله‌مز.

ايكى جمله‌نك برى اخبارى ديكرى انشائى اولورسه ينه بينلرنده عطف جريان ايتمز: (بن اورايه كيده‌ميه‌جكم. سن بورايه كل) كبى كه عطفله «وسن بورايه كل» ديه‌نيله‌مز.

فصل

«سبك وانشا»

كلامك شامل اولديغى جمله ومتممات جمله‌لرى مقتضاى

حال ومقامه توفيقاً تركيب وتنظيم ايتمه‌يه « سبك و انشا » تسميه اولونوركه موصول، مفصول، مركب ناميله اوچ قسمدر:

سبك موصول — عباره‌نك شامل اولديغى جمله ومتممات جمله‌لرى سالف الذكر وصل وعطف طريقيله ايراد ايتمه‌يه دينوركه مبحث مخصوصنده بيان اولونديغى اوزره جمله بيننده شرائط عطف ومناسبت تامه موجود اولور : احمد افندى كوزل يازى يازار وايى شعر سويلر كبى .

سبك مفصول — عباره‌نك شامل اولديغى جمله ومتممات جمله‌لرى فصل طريقيله اتيان ايتمه‌يه ديرلركه بوكبى جمله ومتممات جمله‌لر بيننده شرائط ومناسبت بولوناماياجغندن يكديكره وصللرى جائز اولاماز : بوسوزى بن سويله‌يورم سن ديكله كبى .

سبك مركب — عباره‌نك شامل اولديغى جمله ومتممات جمله‌لردن بعضنى وصل وبعضنيده فصل طريقيله ايرادواتيان ايتمكدركه بواصول اوزون عباره‌لرده اختيار اولونور: « افراد بشرك يكديكره نسبتله دركار اولان قدرومزيتى وبلكه حيوانات سائره‌دن نوع بشرك فرق وامتيازى جهتى انجق فضائل علميه ايله‌در . بوصورتده هر بر آدم اسباب لازمهٔ تحصيليه‌يه ياپيشوب هيچ اولماز ايسه كنديسنى انواع مشتركهٔ حيوانيه‌دن تمييز وتفريقه چالشماليدر» كبى كه مثال مذكورده اولان فقره‌لرك بعضى فصل و بعضى فصل طريقيله اتيان قيلنمشدر .

فصل

{ ايجاز، اطناب، مساوات }

معنای مقصودی متعارف اولان عباره ایله ادا ایتمه‌یه (مساواة) و بوندن اقل عباره ایله ادا ایتمه‌یه (ایجاز) اندن اکثر عباره ایله ادایه‌ده (اطناب) تسمیه اولونور. عبارهٔ متعارفه دیمك اورته صنفده بولونان اهالینك معاملات و محاوراتده قوللاندقلری عباره‌لردرکه مقصدلری معنایی دلالت وضعیه‌لریله افاده‌دن عبارتدر.

ایجاز، مقبول و مخل قسملرینه آیریلیر:

ایجاز مقبول — معنای مقصودی شامل اولان عباره‌ده ارکان جمله ویا متممات جمله‌دن بعضلرینك حذفیله مخاطبك آكلایاجغی صورتده کلامی اختصار ایتمکدر. افندی بروسه‌دن کلدیمی؟ سؤالنك جوابنده (اوت کلدی) دینلمسی کبی.

ایجاز مخل — اجزای کلامدن مخل فائده اولان برینی حذف ایله کلامی سامعك آكلامایاجغی صورتده اختصار ایتمکدر: بورساله نه‌دن بحث ایدیور؟ سؤالنك جوابنده مفعول منه اولان «علم حسابدن» جزئی حذف ایله (بورساله بحث ایدیور) دیمك کبی.

اطناب دخی مقبول و ممل قسملرینه آیریلیر:

اطناب مقبول — سامعه ملال ویرمیه‌جك صورتده کلامی

اوزاتمقدر : افندى حجدن كالديمى ؟ سوألنك جوابنده (اوت! افندى حجدن كچن هفته كالدى) ديمك كبى .

الملناب ممل ــ كلامى سامعه ملال ويره‌جك صورتده اوزاتمقدر : افندى حجه كيتديمى ؟ سوألنك جوابنده (اوت ! افندى كچن جمعه ايرته‌سى صباحى ساعت اوچ راده‌لرنده ادارهٔ مخصوصه‌نك شرف واپورينه راكباً جده طريقيله حجه كيتدى) دينلمك كبى .

{ علم بيان }

بوقاروده علم‌بيانى « افادهٔ مرامك طرق مختلفه‌سنى بيلديرن برفندر » ديه تعريف ايتمشيدك . طرق افاده اوچدر: حقيقت، مجاز ، كنايه‌دركه بونلرك هربرى بر رفصلده لزومى قدر بيان اولوناجقدر .

{ باب ـ ١ }

فصل

{ حقيقت ـ مجاز }

(حقيقت) وضع اولونديغى معنايه دلالت ايدن لفظدر . مثلا (كونش) كبى‌كه معروف كوكبه ديرلر . (آت) كبى‌كه معلوم حيوانه ديرلر .

(مجاز) وضع اولوندیغی معنانك غیری اولان بر معنـاده استعمال اولونان لفظدر. مثلا (كونش) لفظی معلوم اولان بیوك، پارلاق كوكبه موضوع اولوب لفظ مذكوری شومعنای موضوعنده استعمال ایدر ایســهك حقیقت، وكوزل‌یوز یاخود كوزل یوزلو كیمسه معناسنده استعمال ایدرسه‌ك مجاز اولور.

مجاز اصلا ایكی نوعدر. بری (استعاره) دیكری (مجاز مرسل) در.

مجاز، بر لفظك معنای اصلیسندن دیكر معنایه نقلی اولوب بو ایكی معنی بیننده اولان علاقه ومناسبت مشابهت ایسه آكا « استعاره » واكر مشابهتك غیری ایسه « مجاز مرسل » تسمیه اولونور.

بو تعریفه نظراً استعاره « معنـای اصلیسنه تشبیه اولونان معناده مستعمل لفظه » ویا « مشبه‌بهك مشبهده استعمالی مفهومنه» اطلاق اولونور:

(آرسلان) لفظنك شجیع كیمسه، (تیلكی) لفظنك شخص حیله‌كار معناسنده استعمالی كبی.

فصل

بحث التشبیه

تشبیه، بر شیئی دیكر بر شیئه بكزتمكدر. بونلردن بكزه‌دیلن شیئه « مشبه » بكزه‌دلدیكی شیئه « مشبه به » وآنلری

بربرینه بكزتمك ایچون استعمال اولونان لفظه « ادات تشبیه » ومشبه ایله مشبه بهك بیننده اولان منـاسبته « وجه تشبیه » ، « جهت تشبیه » ، « جامع » ، « وجه شبه » اطلاق اولونور . مثلا (حسن شجاعتده آرسلان كبیدر) عبارهسنده تشبیه موجود اولوب « حسن » مشبه « آرسلان » مشبه به « شجاعت » وجه شبه « كبی » لفظی ادات تشبیهدر .

بو تفصیلاتدن آكلاشیلاجغی اوزره اركان تشبیه (مشبه ، مشبه به ، وجهشبه ، ادات تشبیه)دن عبارت اولمق اوزره درتدر . بونلردن مشبه ایله مشبه به اركان مذكورهنك اصل اصیلی اولوب وجه شبه بو ایكی اصل ایله قائم بر وصفدر كه آنی متكلم قصد ایدر .

لسان عثمانیده مستعمل ادات تشبیه قسم ثانینك ادوات بحثنده بیـان اولوندیغی اوزره پك چوق ایسـهده اك مشهور ومستعملی (كبی) لفظیدر .

بعضاً تشبیهده اركان اربعهنك جملهسی موجود اولور . یكچن مثـالده اولدیغی كبی . بعضاً دخی « وجه شبه » ذكر اولونمایوب دیكر اركان ثلثهسی موجود اولور : (احمد ارسـلان كبیدر) تركیبی كبی . بعضـاً ادات تشبیهده حذف اولوب ایكی ركن موجود قالیر : (احمد آرسلاندر) كبی كه بو مثللولره [تشبیه بلیغ] تسمیه اولونور .

بر تشبیهده وجه شبه مذكور اولورسه آكا (تشبیه مفصل)

محذوف اولورسه (تشبيه مجمل) ادات تشبيه مذكور اولورسه (تشبيه مرسل) محذوف اولورسه (تشبيه مؤكد) مشبه ايله مشبه بهدن بريسى محذوف اولورسه (استعاره) دينور .

بوندن باشقه وجه شبهك طرفينده وجودى نفس الامرى اولورسه آكا (تشبيه تحقيقى) دينور : زيد ايله آرسلانده شجاعت كبى . نفس الامرى اولمايوب قوهٔ متخيله نك اختراعاتندن اولورسه (تشبيه تخييلى) دينور : پارلاقلقده فكرك كونشه تشبيهى كبى .

فصل

{ مجاز مرسل }

بوقاروده دخى بيان اولونديغى اوزره مشابهتك غيرى بر علاقه ومناسبته مبنى وضع اولونديغى معنانك غيرى معناده مستعمل اولان لفظه (مجاز مرسل) دينور .

مشابهتك غيرى علاقه اوتوزه قريب ايسه‌ده لسان عثمانيده مشهور اولانلرى بروجه آتيدر :

١ – كليت جزئيتدركه بعض كره كل اولان برشى ذكر اولونورده آنك جزئى اراده ايديليركه بوكا (ذكر كل ارادهٔ جزء) دينور: فلان ذات حجازدن كليور كبى كه كلديكى مكه اولوب حجاز قطعه‌سندن برجزءدر . بعض كره جزء اولان بر شى

ذکر اولونوب کل اراده ایدیلیرکه بوکاده (ذکر جزء ارادهٔ کل) دینور : باشك صاغ اولسون کبی‌که ذکر اولونان باش انسانك جزئی اولوب مرام باش اولمایوب انسانك کلیدر .

٢ ـ سببیت مسببیتدرکه بر شیئك سببنی ذکر ایدوب مسببنی ویاخود مسببنی ذکر ایدوب سببنی اراده ایتمکدر: بودکان خیلی پاره قزاندی ـ رحمت کلیور کبی‌که برنجی مثالده دکان سبب اولوب پاره‌یی قازانان مال ، ایکنجیده رحمته سبب اولان یاغمور اراده ایدلمشدر .

٣ ـ حالیت محلیتدرکه حالی ذکر ایدوب محلی اراده و یاخود محلی ذکر ایدوب حالی اراده ایله‌مکدر : نمازدن چیقدم ـ چشمه آقیور کبی‌که برنجی مثالده نماز حال اولوب محل اولان جامع و ایکنجیده چشمه محل اولوب حال اولان صو اراده ایدلمشدر .

٤ ـ خصوصیت عمومیتدر که عمومه موضوع برکلمه‌یی ذکر ایدوب خصوصی وبالعکس خصوصی ذکرایدوب عمومی اراده ایتمکدر : حیوانی حاضرلاسونلر ـ انسانك احتیاجی بر لقمه نانه‌در کبی‌که حیوان لفظ عامنده انسان، دوه، آت... الخ داخل اولوب بوندن خاص اولان آت ونان لفظ خصوصیسندن حیات بشری کافل اولان بالجمله مأکولات اراده ایدلمشدر .

٥ ـ مصدريت‌دركه محل صدوری ذكر ايدوب صدور ايدن شيئی اراده ايتمكدر: برچوق آدم انك النـه باقيور كبی‌كه انك نعمتنه و عطاسنه ديمكدر.

٦ ـ مظهريت‌در: او بنم المدن كلمز كبی‌كه بنم‌قدرتم اكا تعلق‌ايتمز ديمك اولور. زيرا قوت وقدرتك اثری الده ظهـور ايتديكندن ال مظهر اولور.

٧ ـ اوليت‌دركه برشيئی صوكره بولوناجغی حالك اسميله ذكر وتسميه ايتمكدر: آتش ياقدم، بغـدای بيتدی كبی‌كه يانان كوردر صوكره آتش اولور. كذلك بيتن اكيندر صوكره بغدای اولور.

٨ ـ اليت‌دركه بوده معنـای حقيقينك معنای مجـازی‌يه الت اولمسيدر. عضو معلومه موضوع اولان لسان لفظی لغت معناسنده استعمال ايدوب لسان عرب ديمك كبی.

فصل

{ كنايه }

كنايه، لغتده تصريحك ضـديدركه بوكا تعبير عاميـانه ايله «سوز آتمق» دينور. اصطلاح فنده معنای اصليسنك اراده سيده جائز اولمق شرطيله معنـای لازمی اراده اولونان لفظـدر. مجاز ايله كنايه‌نك فرقی، معنای حقيقتك اراده وعدم اراده سيدر.

زیرا مجازده معنای حقیقت اراده اولونماز، کنایه‌ده ایسه معنای حقیقتك اراده‌سی جائزدر .

کنایه موقعنده مستعمل اولان لفظ (مکنی‌به) ، دلالت ایتدیکی معنای لازمه (مکنی‌عنه) تسمیه اولونور : شرابدن کنایه اولان « ام‌الخبائث » لفظی کبی‌که لفظ مذکور (مکنی‌به) ومعنای لازمی اولان شراب (مکنی عنه) در .

مکنی عنه یا ذات اولور یعنی کنایه‌دن یالکز ذات مقصود اولور . بوصورتده کنایه اکر مکنی عنه متعلق معنای واحدی حاوی اولورسه « کنایهٔ مفرده » واکر معانئ متعدده‌یی حاوی اولورسه « کنایهٔ مرکبه » اطلاق اولونور : « حسد اولان محلده خلوص اولماز » و « ایکی ایاغی اوزره یورر ، طوغری بویلی، طرناقلری کنیش برحیوان » کبی‌که برنجی مثالده مکنی‌عنه قلب وکنایه‌نك حاوی اولدیغی معنای واحد محل حسد اولمق وایکنجی مثالده مکنی‌عنه انسان ومعانئ متعدده توالی ایدن لفظلرك مفهومیدر .

مکنی‌عنه یاصفت اولور : بوده‌ایکی نوعدر .

۱ — کنایهٔ قریبه‌درکه مکنی‌عنه‌ذهنك انتقالی برواسطه‌یه محتاج اولور. اکر ذهنك انتقالنده سرعت‌اولورسه اکا (کنایهٔ قریبهٔ واضحه) دینور : « فلانك البسه‌سی بکا پك طار کلیر » کبی‌که بوکلام مکنی‌عنهك‌متکلمدن زیاده ضعیف اولدیغندن کنایه اولوب بوکا ذهن بداهتله انتقال ایدر .

اگر مکنی‌عنه ذهنك انتقالنده سرعت اولمازسه (کنایهٔ قریبهٔ خفیه) دینور: دیك باشلی، قالین قفالری، یك یوزلو، کبی‌که برنجیسی عنادجیلقدن وایکنجیسی حماقتدن واوچنجیسی دخی حیاسزلقدن کنایه اولوب بونلره ذهن بردنبره انتقال ایتمیوب براز ملاحظه‌یه محتاج اولور.

۲ — کنایهٔ بعیده‌درکه مکنی عنه ذهنك انتقالی واسطه‌یه محتاج اولور: «فلانك خانه‌سنده قاشق طیانمماز» کبی‌که قاشغك چوق تلف اولمسی چوق استعمال اولونماسنه، وچوق استعمالی چوق مسافر کلمه‌سنه، چوق مسافر کلمه‌سی اوصاحبنك مسافر پرورلکنه واسطه اولوب مذکور کلام اشبو واسطه‌لرله او صاحبنك مکرم اولماسندن کنایه اولمشدر.

مکنی‌عنه یانسبت اولورکه کنایه ایله صفت موصوفه اثبات ویا آندن نفی اولونور: بورجلی اولمز بکزی صرارر — ایتدکلرینی سویله‌دیکمده یوزی بیله قیزارمادی کبی‌که برنجی مثالده «کدورت ثابت اولور» دیمکدن کنایه اولوب صفت موصوفه اثبات وایکنجی مثالده «آنده حجالتدن اثر کورلمدی» دیمکدن کنایه اولوب حجالت صفتی نفی ایدلمشدر.

کنایه‌ده برجهت کوستریلوبده جهت دیگر قصد اولونورسه اکا (تعریض) دینور: اوته‌کنه بریکنه فنا معامله ایدن بر کیمسه‌نك یوزینه قارشی «انسان کامل خلقه حسن معامله‌ایدن

کیمسه‌در » دیمك کبی که سن انسان کامل دکلسك معناسی قصد اولونور .

کنایه : تلویح، رمز، ایما واشارت نامیله‌ده اقسامه آیریلیر.

کنایه‌ده اکر لازم ایله ملزوم آراسنده‌کی واسطه‌لر چوق اولورسه اکا (تلویح) دینور: یوقاروده کچن « فلانك خانه‌سنده قاشیق طیانماز » مثالی کبی .

اکر واسطه آز اولوبده لزومده خفا اولورسه اکا (رمز) دینور : کنایهٔ قریبهٔ خفیه‌لر کبی .

اکر واسطه آز اولوبده لزومده خفا دخی اولمازسه (ایما واشارت) دینور : « مجد وشرف برشجرهٔ مثمره‌درکه فلانك خانه‌سنده بیتوب کوکلشمش » کبی .

« تکمله »

همزه‌نك املاسی

کلمات عربیه‌ده بولونان همزه‌لر، کلماتك اولنده، اورته‌سنده، آخرنده بولوندیغنه نظراً صور آتیه اوزره یازیلیرلر :

اولده کلن همزه‌لر عمومیتـله عموداً شـویله (ا) یازیلیر واوچ درلو حرکه ایله مدی قبول ایدر . الم ، اذن . اجرت ، آمر کبی .

همزه اورته‌ده بولوندیغی تقدیرده یامتحرك اولور ویاساکن

اولور. اكر ساكن اولورسه، اوست طرفى مفتوح ايسه الف يازيلوب اوزرينه همزه اشارتى قونور : مامور، مألوف كبى .

اوست طرفى مكسور اولورسه بر دندان يازيلوب اوزرينه همزه قونور : بئر، استئناس كبى .

اكر اوست طرفى مضموم اولورسه واو يازيلوب اوزرينه همزه اشارتى قونور : مؤمن، مؤتمن كبى .

اشبو اورتهده بولونان همزه متحرك اولديغى صورتده اوست طرفى يا مفتوح ، يا مكسور ويا مضموم اولور .

مفتوح اولورسه برالف، مكسور ويا برحرف مد اولورسه بر دندان يازيلوب اوزرينه همزه اشارتى قونور : سأله ، فئه ، قائل كبى. اكر مضموم اولورسه بر واو يازيلوب اوزرينه همزه اشارتى قونور : سؤال، مؤجل كبى . امرائه ، مائه كلمهلرى شاذدر .

اكر اوست طرفى ساكن اولورسه كندى حركهسنك مقتضاسنه تابع اولور . يعنى حركهسى فتحه ايسه الف ، كسره ايسه دندان، ضمه ايسه واو يازيلير: مسأله، اسئله، مسؤل كبى. (بوكبى كلمهلرى الفسز اولارق مسئله ، هيئت ، نشئت صورتنده يازمقده جائزدر) .

همزه كلمهنك صوكنده اولورسه اوست طرفنك حركهسنه تابع اولوب اوست طرفى مفتوح ايسه الف يازيلير : منشأ ، ملجأ كبى. مكسور ايسه بر ياء غير منقوطه اوزرينه يازيلير :

ممتلیٔ . منشیٔ کبی . اکر همزه‌نك اوست طرفی ساکن ویا الف اولورسه اول وقت یالکز همزه اشارتی قونور : بدء ، جزء ، افتراء کبی .

لسان عثمانیده « ظ » کبی اوقونان ضالی کلمات عربیه‌نك بعضلری

حضرت ، تضمین ، ضمان ، مضمون ، مضمار ، قضـا ، ضم ، فضا ، مقراض ، مضارع ، مضبطه ، مضراب ، ماضی ، مضمضه ، غضب ، بیـاض ، موضوع ، بغض ، مرتضی ، قضیه ، ضربخانه ، رضا ، بیضا ، مریض ، بیضه ، مرض ، امراض ، بعض ، ضیافت ، اضـافت ، ضیا ، روضه ، ممضی ، محضر ، حاضر ، احضار ، فیض ، عارض ، عرض ، غرض ، قبض ، قبضه ، نقض ، تناقض ، ضایع ، ضیاع ، تضرع ، وضع ، فضله ، اضطراب ، حامض .

{لسان عثمانیده اکثریتله قوللانیلان صفات تأکیدیه‌لر}

آپ آچیق، اوپ اوزون، سیپ سیوری، آپ آکسزین، صاپ صاری، طوپ طولی، قاپ قاره، صاپ، صاغلام، قپ قیرمزی، قپ قیزیل، بس بللی، بوس بتون، قوپ قوری، تاس تمام، باس بیاغی، قاس قاتی، قوس قوجه، طوس طوغری، موس مور، قیس قیوراق، خام خالات، بوم بوش، طام طاقیر، یوس یووارلاق، بام باشقه، ماس ماوی، دیم دیك، یام یاصی، سیم سیاه، صیم صیقی.

-« صوك »-

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ٦ تشرین ثانی سنه ٣١٥ تاریخ و ٥٠٠ نومرولی رخصتنامه‌سنی حائزدر

فیئاتی ۱۰ غروشدر